

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน
Folk music: history, beliefs and the promotion of community learning.

โดย

นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร

พระพรสวรรค์ จิตติญาโณ, ดร

พระณัฐพงศ์ วชิรญาโณ

พระวรากร แสงมาศ

นายชิตวัฒน์ ยอดแก้ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

พ.ศ. ๒๕๖๒

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610762036

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน
Folk music: History, Beliefs and the Promotion of Community Learning.

โดย

นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร

พระพรสวรรค์ จิตติญาโณ, ดร

พระณัฐพงศ์ วชิรญาโณ

พระวรากร แสงมาศ

นายชิตวัฒน์ ยอดแก้ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

พ.ศ. ๒๕๖๒

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610762036

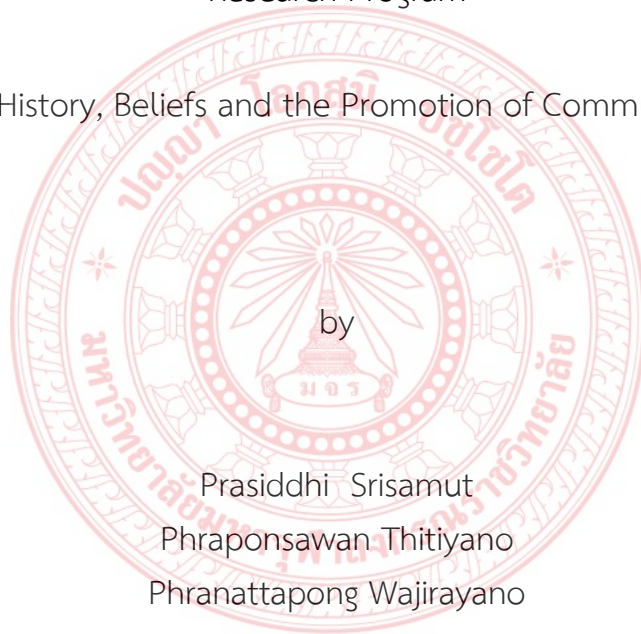
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Program

Folk music: History, Beliefs and the Promotion of Community Learning.

by

Prasiddhi Srisamut
Phraonsawan Thitiyano
Phranattapong Wajirayano
PhraWaragorn sangmas
Chittawat Yodkaew

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Si Sa Ket Buddhist College

B.E. 2562

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610762036

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน
 ผู้วิจัย: นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร
 พระณัฐพงศ์ วชิรญาโณ พระวรการ แสงมาศ และ นายชิตวัฒน์ ยอดแก้ว
 ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
 ปีงบประมาณ: ๒๕๖๒
 ทุนอุดหนุน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้ และเพื่อวิเคราะห์การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโนการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสนทนากลุ่มจากกลุ่มเป้าหมาย นำผลการสนทนามาวิเคราะห์และเขียนรายงานการวิจัยด้วยวิธีเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า คติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน ชาวเยอโบราณมีคำสอนเกี่ยวกับการเป่าสะโนและมีฤดูกาลสำหรับการเป่าสะโนที่สำคัญคือ ถ้าจะเป่าสะโนต้องเป่าตั้งแต่ข้างแรมเดือน ๘ ค้อย จนถึงเดือนอ้ายปลายเดือน ถ้านอกจากระยะเวลาดังกล่าวห้ามเป่าสะโน เพราะถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หากนำมาทำเล่นเพื่อความสนุกสนานโดยไม่รู้จักกาลเทศะย่อมเป็นสิ่งไม่ดี หากเป่าในช่วงนี้ก็เป็นผลดีต่อพืชพันธุ์น้ำทำอุดมสมบูรณ์

การประยุกต์ใช้ดนตรีโดยได้นำสะโนมาประกอบกับเครื่องดนตรีชนิดอื่น อันได้แก่ กลอง ฉิ่ง แคน เป็นต้น จัดการก่อตั้งวงดนตรีสะโนใจเยอขึ้นมาขึ้น นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไปแล้วก็ยังสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้อีกด้วย การก่อตั้งวงสะโนใจเยอ มีจุดประสงค์เพื่อต้องการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงแบบชาวเยอให้คงอยู่คู่ลูกคู่หลานสืบไป นับว่าเป็นการเล่นที่แสดงถึงความสมัครสมานสามัคคีของชุมชน แต่ในระยะหลังมาได้มีการเชิญให้ไปแสดงยังส่วนราชการ หรือหน่วยงานต่างๆ มีการประดิษฐ์ทำร้ายรำประกอบเพื่อให้การแสดงการเป่าสะโนให้มีรสชาติมีลีลามากยิ่งขึ้น

การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน เดิมถ่ายทอดความรู้วิชาโดยใช้วิธีแบบมุขปาฐะ และวิธีครูพักลักจำ ปัจจุบันมีการจัดทำหลักสูตรการสอนสะโนในโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) มีการถ่ายทอดฝึกการเป่าและการฟ้อนรำประกอบการเป่าสะโน มีการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่นๆ หน่วยงานด้านวัฒนธรรมได้ส่งเสริมกิจกรรมเกี่ยวกับสะโนอย่างต่อเนื่องและให้มีการเผยแพร่วัฒนธรรมเป่าสะโนในพื้นที่หมู่บ้านชาวเยอ มีการส่งเสริมให้ประกวดเป่าสะโนในงานศิลปะหัตถกรรมนักเรียนระดับอำเภอและระดับจังหวัดของพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษเป็นประจำทุกปี ในส่วนของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ได้นำเอาวัฒนธรรมการเป่าสะโนไปประยุกต์เป็นศิลปะการแสดงที่สามารถแสดงโชว์และเผยแพร่สู่สาธารณะได้อย่างโดดเด่น

Research Title: Folk music : history, beliefs and the promotion of community learning.

Researcher: Prasiddhi Srisamut Phraponsawan Thitiyano
Phranattapong Wajirayano
PhraWaragorn sangmas and Chittawat Yodkaew

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Si Sa Ket Buddhist College

Fiscal Year: 2562/2019

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABTRACT

The objective of this research is; to study the beliefs and development of Sanai. To study the application of music to promoting learning and to analyze the promotion of learning in Sanai folk music. This research is a qualitative research to study from the document academic and related research group to conversation from the target group to analyze and write a research report with a description.

The research has founded that beliefs and developments of Sanai The ancient Yer had teachings about blowing sanai, and there were seasons for important sanai blowing. If going to blow Sanai, must blow from 8 months until the last month. If in addition to the said duration, do not blow the sanai. Because there were the sacred things, if used to play for fun without knowing the timing, it is a bad thing. If blowing during this period, it will be good for the fertile river vegetation.

The application of music by incorporating Sanai with other instruments, including drums, cymbals, canes, etc. Organized the Sanai Jai Yer band. In addition to preserving and sustaining local knowledge, it is also able to generate income for people in the community. The founding of the Sanai Jaiyer band with the aim of preserving the performing arts in the style of the Yer people, to remain with the children and grandchildren. Considered as a game that shows unity of the community. But in the latter, has been invited to go to perform in the government Or various departments There is an invention of the dance moves in order to show the sanai blowing performance to have more flavor and style.

Promoting learning in Sanai folk music in the past, the knowledge transfer by using the oral style method And how the teacher rested Nowadays, there is a preparation of Sanai teaching curriculum in Maungkong Ganga School. There is a presentation of the practice of blowing and dancing with the Sanai blowing. There is promotion and preservation of other cultural and cultural heritage. Cultural

organizations continuously promote Sanai's activities and promote the spread of blow sanai culture in the Yer village area. Every year, the promotion of the blowing of Sanai handicrafts in the handicraft arts of district and provincial level of Si sa ket province annually. For Sisaket Rajabhat University bringing the sane culture to be applied to the performing arts that can be shown and publicized outstandingly.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง “ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน” ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จได้ด้วยดี ด้วยความเมตตาอิงจาก พระราชปรีดีทิวี, ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้อนุมัติหัวข้อการวิจัยและให้การสนับสนุนการทำวิจัย ซึ่งมีคุณค่าและมีคุณูปการอย่างยิ่งต่อการทำวิจัยในครั้งนี้

ผู้วิจัยและคณะ ขอกราบขอบพระคุณท่านพระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้เมตตาให้คำแนะนำและแนวทางในการค้นคว้าการทำวิจัยได้เป็นอย่างดี ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่านที่ได้ตรวจสอบความถูกต้องและให้คำแนะนำต่างๆอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยเป็นอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยและคณะ ขอขอบคุณในน้ำใจของพระมหาชุตีภัก อภินนุโท ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนและส่งเสริมการวิจัย บุคลากรในสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกรูป/ท่าน ซึ่งได้กำกับดูแลและอำนวยความสะดวกให้การวิจัยดำเนินไปได้อย่างดี

ผู้วิจัยและคณะขอขอบคุณทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและที่ดูแล ช่วยเหลือในการให้คำชี้แนะปรับปรุง แก้ไข เพื่อให้งานวิจัยนี้สำเร็จด้วยดีและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และงานวิจัยนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในเชิงนโยบาย เชิงปฏิบัติการและเชิงวิชาการ ในประเด็นต่างๆที่สืบเนื่องกัน นำไปสู่การขยายผลและการปรับปรุงประยุกต์ใช้ต่อไป

นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ

๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญภาพ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๔
๑.๕ คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้.....	๗
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับคณิตวิทยา.....	๒๐
๒.๓ แนวคิดที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน.....	๒๗
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน.....	๔๒
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับดนตรีพื้นบ้าน.....	๕๓
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕๖
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๕๙
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๕๙
๓.๒ พื้นที่ และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๖๐
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๖๑
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๖๒
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๓
๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๖๓
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๖๔
๔.๑ ผลการศึกษาคติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน.....	๖๔
๔.๒ ผลการศึกษากการประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้.....	๗๙
๔.๓ ผลการวิเคราะห์การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน.....	๘๕
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๙๐

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๙๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๙๓
๕.๒ อภิปรายผล.....	๙๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๙๘
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	๙๘
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป.....	๙๘
บรรณานุกรม.....	๙๙
ภาคผนวก ก เครื่องมือการวิจัย.....	๑๐๓
ภาคผนวก ข หนังสือขอสัมภาษณ์.....	๑๐๘
ภาคผนวก ค ภาพถ่ายการลงพื้นที่ทำวิจัย.....	๑๒๕
ภาคผนวก ง การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์.....	๑๒๘
ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๑๓๐
ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๓๓

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่	หน้า
๑. แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๖
๔.๑ แสดงภาพนายวิฑิต กตะศิลา เป่าสะโน.....	๗๒
๔.๒ แสดงภาพสะโน.....	๗๔
๔.๓ แสดงภาพลั่นสะโน.....	๗๔
๔.๔ แสดงภาพลั่นสะโนที่ติดบนเขาเรียบร้อยแล้ว.....	๗๕
๔.๕ แสดงภาพการนำสะโนไปร่วมแสดงและได้รับรางวัลพระราชทาน.....	๗๖
๔.๑ แสดงองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๙๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ดนตรีเป็นสิ่งสร้างสรรค์จรโลงโลก เป็นมรดกของชนชาตินั้น ๆ ทุกชนชาติ ทุกภาษาย่อมมีดนตรีเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ ในเอกลักษณ์เฉพาะตัวของมันเอง บ้างก็เอาไว้ ขับกล่อม เอาไว้ผ่อนคลายความตึงเครียด ไว้เป็นสื่อเป็นตัวแทนในสิ่งต่าง ๆ เป็นหน้าเป็นตา ของเมืองนั้น ๆ และใช้ในการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองด้วย ซึ่งดนตรีมีวิวัฒนาการและสะสม ภูมิปัญญาของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นครดนตรีพื้นบ้าน ดนตรีคลาสสิก ดนตรีแจ๊ส ดนตรีบ๊อบแม้กระทั่งดนตรีต่าง ๆ ในโลกนี้ก็ตาม ล้วนมาจากพื้นฐานทางดนตรีด้วยกันทั้งสิ้น ดนตรีจึงเป็นภาษาสากล ที่สามารถทำให้มนุษย์เราทุกชาติเข้าใจกันและกันได้ ผู้ที่สามารถเข้าใจดนตรีได้เป็นอย่างดี และลึกซึ้ง ย่อมได้เปรียบบุคคลอื่น ทั้งในด้านการคบหาสมาคมกับผู้อื่นและด้านสติปัญญา เพราะวิชาดนตรีสามารถล่อเมลาจิตใจคนได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นครดนตรีของชนชาติใด ๆ ในโลกนี้ล้วนแล้วแต่มีคุณประโยชน์ด้วยกันทั้งสิ้น ดนตรีพื้นบ้าน ได้สะท้อนถึงขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี วัฒนธรรม สภาพความเป็นอยู่ ความอุดมสมบูรณ์ ความแห้งแล้ง โดยภาพสะท้อนเหล่านี้จะดูได้จาก สำเนียงเพลง บทเพลง ลักษณะของเครื่องดนตรีได้อย่างชัดเจน ซึ่งดนตรีของแต่ละภาคจะมีลักษณะโดยเฉพาะของตนเอง จะมีสำเนียงเพลง ภาษา เอกลักษณ์ และลักษณะเครื่องดนตรีแตกต่างกันออกไปตามลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ เช่น ทางภาคเหนือ อากาศหนาวเย็น และเงียบ คนทางภาคเหนือก็จะทำอะไรช้า ๆ แม้กระทั่งคำพูดของคนภาคเหนือก็จะช้า ๆ เนิบ ๆ พูดเสียงเบา ซึ่งเป็น ผลสะท้อนทำให้เครื่องดนตรีทางภาคเหนือนั้นเป็นเครื่องดนตรีที่มีลักษณะการเล่นการบรรเลงอย่างช้า ๆ และเครื่องดนตรีก็มีเสียงค่อนข้างเบา ฟังดูเยือกเย็นและอ่อนหวาน ซึ่งมีผลสะท้อน ที่สอดคล้องเช่นเดียวกับภาษาที่ใช้ทางภาคเหนือ และแต่ละลักษณะของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชนกลุ่มนั้น ๆ โดยอาศัยสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศเป็นเกณฑ์ และไม่มีขอบเขตที่ตายตัวและแน่นอน เครื่องดนตรีทางภาคเหนือมีลักษณะงดงาม เพราะคน ทางภาคเหนือมีเวลาที่จะประดิษฐ์คิดค้นรูปร่างของเครื่องดนตรีต่าง ๆ มากมาย

ดนตรีพื้นบ้านเป็นเสียงดนตรีที่ถ่ายทอดกันมาด้วยวาจาซึ่งเรียนรู้ผ่านการฟังมากกว่าการอ่านและเป็นสิ่งที่พูดต่อกันมาแบบปากต่อปากโดยไม่มีกรจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรจึงเป็นลักษณะการสืบทอดทางวัฒนธรรมของชาวบ้านตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นกิจกรรมการดนตรีเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากการทำงานและช่วยสร้างสรรค์ความรื่นเริงบันเทิงเป็นหมู่คณะ และชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นซึ่งจะทำให้เกิดความรักสามัคคีกันในท้องถิ่นและปฏิบัติสืบทอดต่อมายังรุ่นลูกรุ่นหลาน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ทางพื้นบ้านของท้องถิ่นนั้น ๆ การที่จะสืบค้นประวัติความเป็นมาของดนตรีอีสานให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงนั้นทำ ได้ยาก เพราะไม่มีเอกสารใดที่บันทึกเรื่องราวทางดนตรีโดยเฉพาะ จะมีกล่าวถึงในวรรณคดีก็เป็เป็นส่วนประกอบของท้องเรื่องเท่านั้นเอง และที่กล่าวถึงส่วนมากก็เป็นดนตรีในราชสำนัก โดยกล่าวถึงชื่อดนตรีต่าง ๆ เช่น แคน พิณ ซอ ใค้ (แคนของชาวเขา) หลู่ย่ กลอง ตะโพน พาหย์ (กลอง ระนาด ฆ้อง สไน้ (ปี่เขาควาย) สนวนไล (ชะไล-ปี่ใน) ปี่อ้อหรือปี่ห่อ

เป็นต้น ส่วนการประสมวงนั้นที่เอ่ยก็มีวงมโหรี ส่วนการประสมอย่างอื่นไม่กำหนดตายตัวแน่นอน เข้าใจว่าจะประสมตามใจชอบ แม้ในปัจจุบันการประสมวงของดนตรีอีสานก็ยังไม่มีความมาตรฐานที่แน่นอน แต่อย่างไรก็ตามดนตรีของชาวอีสานในปัจจุบันที่ยังคงปฏิบัติอยู่มีทั้งดนตรีประเภทบรรเลง และดนตรีประเภทขับร้อง

ดนตรีพื้นบ้าน^๑ทางภาคอีสาน เนื่องจากทางภาคอีสานมีอากาศที่ร้อนและแห้งแล้ง เมื่อถึงเวลาหน้าฝนชาวอีสานต้องรีบทำมาหากินเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง จนไม่มีเวลาที่จะสนุกสนาน มากนัก เครื่องดนตรีจึงไม่สวยงาม ประดิษฐ์ขึ้นอย่างง่าย ๆ และใช้วัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ในท้องถิ่น การบรรเลงก็รวดเร็วคึกคัก กระชับและสนุกสนาน แสดงถึงความเร่งรีบ วัฒนธรรมด้านการละเล่นและการดนตรีมีหลายรูปแบบตามสภาพของสังคมในท้องถิ่น ซึ่งแยกเป็นอีสานเหนือและอีสานใต้ เช่นทางอีสานเหนือ จะมีหมอลำ ลายแคน ลำเต้ย โปงกลาง รำเซิ้ง การเส็งกลอง ฟ้องขวยมือ และยังมีการเล่นอีสานใต้ เช่น กันทรีม เรือมอันเร (รำกระบพสาบ) เจริญ (การขับลำนำ) โฉลมมัวต (เข้าฝิมต) เรือมจับเตราะ (รำจับกรับ) เรือมตรด (รำทรุขสงกรานต์) เครื่องดนตรีมีหลายชนิด เช่น แคน โปงกลาง (ขอลอ) พิณ ขอ กลองเส็ง หมากกับกับ พังฮาด (ฆ้องชนิดหนึ่ง) พิณไห (ไหของ ไหสวรรค์) ดนตรีอีสานใต้ คือ กันทรีม ปี่อ้อ ปี่เถื่อน ปี่เจริญ กลองกันทรีม พิณน้ำเต้า เสนงเกล (ปี่เขาควย) เป็นต้น^๒

สะโน เป็นภาษาเขมรแปลว่า “เขาสัตว์” ถ้าเป็นเขาควยก็จะเรียก “สะโนกะใบ” “สะโน” ที่เป็นเครื่องเป่าของชาวเขาก็ก็นำมาจากเขาสัตว์โดยทำจากเขาควยเหมือนกัน เรียกเป็นภาษาเขาวว่า “ซั้ง” หรือ “ซั้งโน” การที่ชาวเขานิยมนำเขาควยมาทำสะโน เนื่องจากเขาควยมีรูเล็กตั้งแต่โคนเขา จนถึงปลายเขา ทำให้เจาะรูจากปลายเขาได้ง่าย ส่วนเขาวัวนั้น รูจากโคนเขาถึงปลายเขาไม่เล็กพอจึงไม่นิยม ตามหลักความเชื่อของชาวเขาก็คืออาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอรราชสีมา สะโน เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม หรือกิจกรรมที่สำคัญเท่านั้น เช่น พิธีกรรมบวงสรวงศาลพระยาทศศิลา การแข่งขันเรือและเป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์ (หอยสังข์) ยังไม่นิยมนำมาเป่าเล่น เพื่อผ่อนคลายหรือความบันเทิงใดๆ ตามที่ครูเฒ่าเฒ่าเฒ่าได้เล่าติดต่อกันมาว่า สะโนเป็นของศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญมาก สะโนเป็นเครื่องเป่าที่สืบเชื้อสายมาจากสังข์ (ในภาษาเขารเรียก ซั้ง “ปรังซั้ง” แปลว่า “เป่าสังข์”) ลิ้นของสะโนทำมาจากไม้ไผ่ใช้ขึงเข้ากับตัวเขา ระหว่างปากลำโพงกับปลายเขา การเคาะบูชาสะโนจะเหมือนกับการเคาะบูชาสังข์ เพราะในอดีตชาวเขาคือเชื่อว่า การเป่าสะโนเป็นการเป่าบูชาสังข์ และเมื่อเป่าสะโนแล้ว เจือก นาค ภูตผีปีศาจ จะไม่มาทำร้ายคน พร้อมกันนี้จะทำให้ผีเจ้าป่าเจ้าเขาช่วยดูแลคุ้มครองรักษาชาวบ้านให้อยู่ดีกินดี มีความปลอดภัย ในสมัยก่อนเมื่อชาวเขามีการเดินทางไกล ต้องผ่านป่าเขา ถ้าหากเดินทางไปไม่ถึงที่หมาย จำเป็นต้องนอนค้างแรมกลางป่าเขา จะต้องเอาสะโนไปด้วย ถ้ายามค่ำคืนก็จะเอาสะโนออกมาเป่าเพื่อเป็นการบอกกล่าวเจ้าทางผีป่าเขาให้ช่วยดูแลรักษา ถ้าเป่าสะโนแล้วสัตว์ป่าก็จะไม่กล้ามาทำร้าย ในสังคมวัฒนธรรมที่มีความใกล้เคียงกัน เช่น ชาวญ้อและ

^๑ ภาดร สาขามูละ, วงโปงกลาง : วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์, (ดนตรีนิพนธ์ : สถาบันราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^๒ พวงผกา ประเสริฐศิลป์, พื้นฐานวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายเอกสารและตำราสถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๑), หน้า ๒๗-๓๑.

^๓ เจริญชัย ชนไพโรจน์, ดนตรีพื้นบ้านอีสาน, (มหาสารคาม : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม๒๕๒๖), หน้า ๒๐.

เขมร จะใช้สะโนเป็นเครื่องเป่าให้สัญญาณเวลาออกไปคล้องช้าง โดยเสียงสะโนที่เป่าแต่ละครั้งหรือแต่ละเสียง จะมีความหมายเป็นที่รู้จักกันในหมู่คณะ ลักษณะดังกล่าวจึงเหมือนกับเครื่องดนตรีอย่างหนึ่งของชนเผ่า “กะตู” ในเขตพื้นที่แขวงสาละวัน ประเทศลาว เรียกว่า “ตะโล” เป็นเครื่องดนตรีที่ทำจากไม้ไผ่แต่ตัดตรงกลางกระบอกไม้ไผ่เพื่อทำลิ้นเวลาเป่าจะดูดเข้าหรือเป่าออกก็ได้ ใช้เวลาออกจับข้างเพื่อบอกสัญญาณให้เพื่อนรู้ว่ากำลังเกิดอะไรขึ้น โดยการเป่าแต่ละครั้งหรือแต่ละแบบก็จะมี ความหมายแตกต่างกันไป เช่น เป่าหนึ่งครั้งหมายถึง กำลังเดินหน้า เป่าสองครั้ง หมายถึง เรียกมากินข้าว เป่าติดต่อกันหลายๆ ครั้ง โดยไม่หยุดหมายถึงกำลังได้รับบาดเจ็บ เป็นต้น

การใช้สะโนของชาวกูย เขมร และการใช้ตะโลของชาวกะตู อาจกล่าวได้ว่าเป็นรหัสลับ คนที่ จะรู้ความหมายของรหัสนี้ได้ก็ต้องเป็นคนในกลุ่มเดียวกันเท่านั้น แต่ในสังคมวัฒนธรรมเยอ ไม่มีความเกี่ยวข้องกับช้างโดยตรงเหมือนชาวกูยกับชาวเขมร การใช้สะโนของชาวเยอจึงเป็นเครื่องเป่าที่ เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องของกำเนิด “สังข์” การเป่าสะโนจึงเป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์ เนื่องจาก สะโนเป็นเครื่องเป่าที่มีความศักดิ์สิทธิ์เท่ากับสังข์และใช้ลิ้นแบบเดียวกับสังข์ ชาวเยอยังมีความเชื่อ เกี่ยวกับเครื่องเป่าว่า ในโลกนี้มีเครื่องเป่าอยู่สามแบบตามความเชื่อของชาวเยอคือหอยสังข์ มีพระ นารายณ์เป็นผู้สร้าง ถือว่าเป็นเครื่องเป่าที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด รองลงมาคือสังข์นัย (สะโน) เป็นเครื่องเป่า ของกลุ่มคนเยอมีความศักดิ์สิทธิ์รองลงมาจากหอยสังข์ เนื่องจากเป็นเครื่องเป่าที่ทำจากเขาควายแต่ใช้ ลิ้นสังข์ สุดท้ายคือแตรสังข์ (แตรเขาสัตว์) เป็นเครื่องเป่าที่ทำจากเขาควายเหมือนกัน แต่ไม่ได้ใช้ลิ้น สังข์ คือ เป่าจากปลายเขา มักจะใช้เพื่อเป็นสัญญาณในการสื่อสารในการเดินเรือสินค้าที่มีน้ำไหลเชี่ยว และสายน้ำมีความคดโค้งจะมีการเป่าแตรสังข์เพื่อไม่ให้เรือชนกัน ชาวเยอมีนิทานพื้นบ้านเกี่ยวกับการ กำเนิดสังข์และการกำเนิดสะโนคือ นิทานเรื่องพระเจ้าสร้างโลกกับความเป็นมาของสังข์และสะโน

ชาวเยอ เป็นชาวพื้นเมืองกลุ่มหนึ่ง ที่จัดอยู่ในกลุ่มมอญ-เขมร เรียกตนเองว่า กวย มีความหมายว่า คน หากจัดกลุ่มแล้ว ชาวเยอจัดอยู่ในกลุ่มของชาวกูย มีภาษาพูดคล้ายคลึงกัน ชาวเยอ ในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นชนกลุ่มน้อยที่อพยพมาจากเมืองคง แคว้นหลวงพระบางและเมืองอัตปือ แคว้นจำปาศักดิ์ประเทศ สปป.ลาว โดยการนำของพญาภคตะศิลาเป็นหัวหน้านำคนเผ่าเยออพยพมา โดยทางเรือ มาตั้งเมืองคงโคกหรือเมืองคง อำเภอราชไศล ในปัจจุบันนี้ ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูล อุทิศ สมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำ และเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อค้าขาย มูลเหตุของการตั้งชื่อเมืองอาจมาจากการ ที่พื้นที่เหล่านี้ อาจมีป่ามะม่วงมาก่อนแล้ว หรือมีการปลูกต้นไม้ผลไม้ เช่น ขนุน มะม่วง มะนาว มะพร้าว ฯลฯ ผลไม้ที่มีอยู่จำนวนมาก จึงเรียกเมืองตนเองว่าเมืองเยาะคอง และเพี้ยนเป็นเมืองคอง หรือเมืองคงในที่สุด ปัจจุบันมีรูปปั้นพญาภคตะศิลาที่บึงคงโคก บ้านหลุมโมก ตำบลเมืองคง อำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ เป็นที่เคารพของชาวเยอและมีการบวงสรวงในวันเพ็ญเดือนสามของทุกปี ซึ่ง จุดเด่นของชาวเยอก็คือ “สะโน”

“สะโน” เป็นเครื่องดนตรีที่มีประวัติอันยาวนาน ที่สะท้อนถึงความเป็นมาของชนเผ่าเยอ กูย/กวย ส่วย เขมร และกลายเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของจังหวัดศรีสะเกษ โดยเฉพาะชนเผ่าเยอ โดย จะเห็นได้จากการแสดงของชาวบ้านหลุมโมก บ้านเชือก อำเภอราชไศล และวงดนตรีพื้นบ้านอื่นๆ ที่ นำมาสะโน มาเป็นเครื่องดนตรีประกอบและสร้างความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของจังหวัดศรีสะเกษ และสร้างชื่อเสียงให้แก่จังหวัดศรีสะเกษ ทั้งนี้ เพื่อสร้างโอกาสด้านการท่องเที่ยวและการลงทุนด้าน อื่นๆ ตลอดจนเป็นแนวทางในการสร้างหลักสูตรทางการศึกษาทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัด

ศรีสะเกษอันจะเป็นช่องทางในการเชื่อมโยงความรู้ด้านศิลปะการแสดงกับนานาประเทศในภูมิภาคอาเซียนต่อไปในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการสร้างความตระหนักให้กับเครือข่ายทางวัฒนธรรม ได้เห็นคุณค่าความสำคัญของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สร้างความเข้มแข็งในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของผู้เชี่ยวชาญด้านมรดกภูมิปัญญาของท้องถิ่น

จากเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาถึงดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน เพื่อให้เห็นถึงดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนให้เป็นไปตามเป้าหมายในการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน เพื่อให้วัฒนธรรมคงอยู่ยาวนานที่สุด

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาคติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน
๒. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้
๓. เพื่อวิเคราะห์การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑. คติความเชื่อและพัฒนาการของสะโนเป็นอย่างไร
๒. การประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้เป็นอย่างไร
๓. การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโนเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงเอกสารและคุณภาพ โดยกำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

๑. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสะโน การประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน จาก ตำรา เอกสาร บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศในบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนรวมทั้งข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

๒. ขอบเขตด้านพื้นที่ ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

๒.๑ **ขอบเขตด้านพื้นที่** ได้แก่ พื้นที่บ้านหลุมโมก ตำบลเมืองคง อำเภอรามัญ จังหวัดศรีสะเกษ บ้านท่าโพธิ์ ตำบลเมืองคง อำเภอรามัญ จังหวัดศรีสะเกษ บ้านเชือก ตำบลจิกสังข์ทอง อำเภอรามัญ จังหวัดศรีสะเกษ

๒.๒ **ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง** ได้แก่ ชาวบ้านในบ้านหลุมโมก ตำบลเมืองคง อำเภอรามัญ จังหวัดศรีสะเกษ บ้านท่าโพธิ์ ตำบลเมืองคง อำเภอรามัญ จังหวัดศรีสะเกษ และบ้านเชือก ตำบลจิกสังข์ทอง อำเภอรามัญ จังหวัดศรีสะเกษ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกชาวบ้านที่มีความรู้และใช้สะโน เพื่อใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัย โดยใช้วิธีการ

คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกชุมชนเพื่อใช้เป็นกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

- ๑) คัดเลือกชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องสะโน
- ๒) คัดเลือกผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน

๒.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา ระยะเวลาในการวิจัยครั้งนี้เริ่มตั้งแต่ เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เป็นต้นไป

๑.๕ คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ดนตรีพื้นบ้าน หมายถึง ดนตรีที่ได้ถือกำเนิดมาจากการสร้างสรรค์ของคนในท้องถิ่น ซึ่งมีวิวัฒนาการมายาวนาน โดยเริ่มจากการได้ยินเสียงธรรมชาติต่างๆ จนเกิดการเลียนเสียงธรรมชาติ โดยการใช้ปากทำเลียนเสียงเหล่านั้น ต่อมาจึงประดิษฐ์เครื่องมือที่ทำให้เกิดเสียงได้ เช่น การนำไม้มาเคาะหรือตีสิ่งต่างๆ ให้เป็นเสียง ซึ่งในเวลาต่อมากลายเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี เป็นต้น ดนตรีพื้นบ้านนั้นมีหลายชนิดได้แก่ แคน กลอง โหวต ปี สะโน ในขณะที่เครื่องดนตรีพื้นบ้านที่ศึกษาคือ สะโน

สะโน หมายถึง เครื่องดนตรีประเภทเครื่องลม โดยทั่วไปแล้วหมายถึงเครื่องดนตรีที่ใช้ลมเป่าออกจากร่างกายหรือดูดลมเข้าเพื่อให้เกิดเสียง หรืออีกความหมายหนึ่งคือ เครื่องดนตรีที่เสียงเกิดจากหลักการที่ว่า อากาศถูกเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการสั่นสะเทือนผิดจากสภาพปกติธรรมดา ในทางมานุษยวิทยาการดนตรีนั้น จะศึกษาเสียงอันเกิดจากความตั้งใจของมนุษย์หรือความต้องการของเสียงเป็นที่ตั้ง แม้ว่าเสียงนั้นจะไม่มีทำนอง แต่เป็นเสียงที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นหรือตั้งใจเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม หรือตอบสนองต่ออารมณ์และความรู้สึกของมนุษย์ และเป็นเสียงที่เข้าใจโดยสัญชาตญาณ เป็นเครื่องดนตรีที่ทำมาจากเขาสัตว์ ซึ่งใช้เขาควางที่มีอยู่ในท้องถิ่นในการนำมาทำเป็นเครื่องเสียงดนตรี

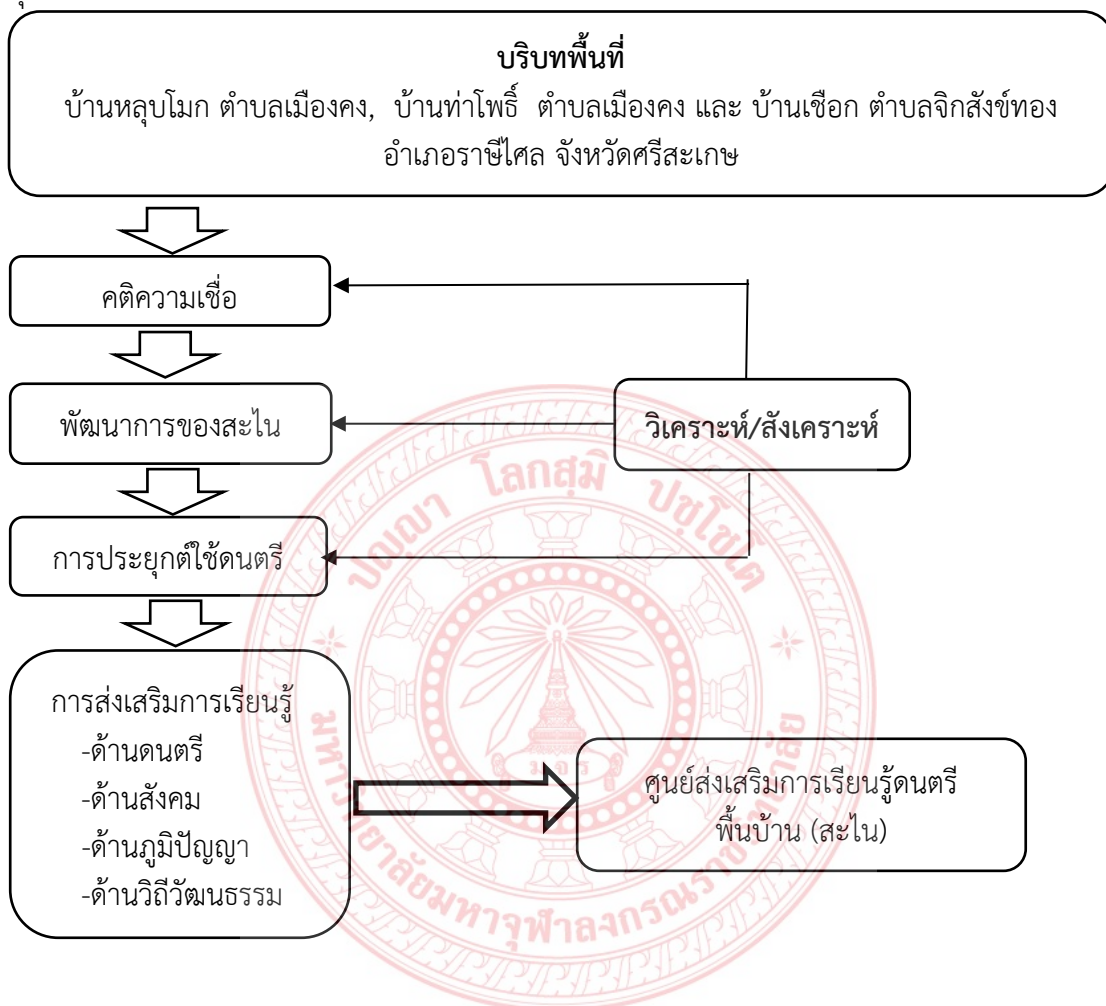
ประวัติศาสตร์ หมายถึง การศึกษาเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวความเป็นมาของสะโน ในอดีตซึ่งต้องอาศัยการค้นคว้าหาหลักฐาน การวิเคราะห์ การตีความ การสังเคราะห์ โดยอาศัยข้อมูล ร่องรอยหลักฐานต่างๆมาพิจารณา เพื่อให้เข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสิ่งคมมนุษย์นั้นๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านี้เรียกว่าความเชื่อ ฉะนั้นความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมาก ไม่เพียงแต่จะหมายถึง ความเชื่อในดวงวิญญาณทั้งหลาย (belief in spiritual beings) ภูตผี คาถาอาคม โชคลางไสยเวทย์ต่างๆ ยังรวมถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ยอมรับนับถือ เช่น ต้นไม้ (ต้นโพธิ์ ต้นไทร) ป่าเขา เป็นต้น ความเชื่อในการใช้ดนตรีพื้นบ้านในการนำไปใช้เพื่อประกอบพิธีต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต

การส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน หมายถึง การทำให้ดนตรีพื้นบ้านมีผู้สืบทอด ด้วยการให้ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสะโน

๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน มีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพประกอบที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑. ได้ทราบถึงคติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน
๒. ได้ทราบถึงการประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้
๓. ได้ทราบถึงการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน
๔. ได้นำข้อมูลไปใช้ในดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับคติชนวิทยา
- ๒.๓ แนวคิดที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับดนตรีพื้นบ้าน
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้

๑. ที่มาของแนวคิด

การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งในชีวิตประจำวัน การเรียนรู้อาจเกิดจากการลองผิดลองถูกเกิดจากการวางเงื่อนไขเป็นความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์เดิมกับสิ่งใหม่ ๆ การเลียนแบบก็ตามถือเป็นการเรียนรู้ทั้งสิ้น หรืออาจเกิดจากความต้องการเป็นแรงผลักดันเพื่อให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น และเมื่อเกิดความอยากรู้อยากเห็นแล้วก็ลงมือกระทำการต่าง ๆ อาจเกิดปัญหาหรือข้อผิดพลาดต่าง ๆ ผู้เรียนก็ได้ใช้เรียนรู้เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการนำไปในหนทางที่ถูกต้อง^๑ การเรียนรู้ นั้นจึงเกิดขึ้นจากการฝึกฝนเรียนรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์จากการศึกษานับเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในสังคม เนื่องจากการศึกษาเป็นกระบวนการที่ช่วยให้คนพัฒนาตนเองด้านต่าง ๆ ตลอดจนช่วยวางรากฐานพัฒนาการของชีวิต^๒ ผ่านการศึกษาเรียนรู้ เรียกว่ากระบวนการเรียนรู้ เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยการจัดการเรียนและการสอน^๓ การเรียนและการสอน เป็นคำที่มักใช้คู่กันเรียกรวมกันว่า “การเรียนการสอน” ทั้งนี้เพราะคำทั้งสองมีความหมายสัมพันธ์กัน ทั้งการสอนและการเรียนต่างเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกันการสอนเป็นการ

^๑ จำเนียร ศิลปวานิช, *หลักและวิธีการสอน*, (นนทบุรี: เจริญรุ่งเรืองการพิมพ์, มปป.), หน้า ๖๒.

^๒ พระครูสิริสุตานุยุต, *เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ศึกษาศาสตร์ในพระไตรปิฎก*, (ลำพูน: ฌรัฐพลการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

^๓ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊ค สปีดลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

ตั้งใจกระทำ ให้เกิดการเรียนรู้ และการสอนที่ดียอมทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี ผู้สอนเป็นผู้มี บทบาทสำคัญในการทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ผู้สอนที่สอนอย่างมีหลักการ มีความรู้ และมีทักษะ จะช่วยให้ผู้เรียนเรียนอย่างมีความหมาย มีคุณค่า^๔ การสอนเป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อนเกินกว่าตัว ครู การบอก (การบรรยาย) ของครูและการฟังของเด็กนักเรียนในห้อง แต่เป็นกระบวนการที่เกิดความ เข้าใจในตัวผู้เรียน (ทั้งธรรมชาติและ ความมุ่งหวัง) เข้าใจกระบวนการ วิธีสอน ใช้สื่อการสอน การจูงใจ การใช้แรงเสริม และการใช้บุคลิกท่าทีของครู รวมทั้งการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนว่า เป็นไปตามหลักสูตรหรือไม่อีกด้วย การสอนจึงเป็นภารกิจที่จะต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์มากจึงจะสามารถก่อให้เกิดประสบการณ์ที่มีความหมายต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียน ไม่เพียง เท่านั้นผลของการสอนจะต้องเป็นเชื้อหรือชนวนที่ทำให้นักเรียนได้ใฝ่รู้และศึกษาความรู้ตลอดชีวิต^๕ หากพิจารณาถึงพื้นฐานเกี่ยวกับการเรียนรู้ข้างต้น พอสรุปได้ว่า การเรียนรู้ นั้น สามารถ รวมความหมายกันแล้วจึงเรียกว่า การจัดการเรียนการสอน หรือการจัดการเรียนรู้ เพราะเป็น กระบวนการที่มีความสัมพันธ์กันทั้งการเรียนและการสอน โดยเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกันระหว่าง ผู้สอนและผู้เรียน ดำเนินไปโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อถ่ายทอดความรู้ให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์หรือการ ฝึกหัด นำไปสู่การเรียนรู้ โดยมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีอย่างถาวร เรียกว่า การเรียนรู้ การเรียนรู้คือ กระบวนการที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิด คนสามารถเรียนได้จากการได้ยินการสัมผัส การอ่าน การใช้เทคโนโลยี การเรียนรู้ของเด็กและผู้ใหญ่จะต่างกัน เด็กจะเรียนรู้ด้วยการเรียนในห้อง การซักถาม ผู้ใหญ่มักเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ที่มีอยู่ แต่การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่ผู้สอนนำเสนอ โดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ผู้สอนจะเป็นผู้ที่สร้างบรรยากาศทางจิตวิทยาที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ที่จะให้เกิดขึ้นเป็นรูปแบบใดก็ได้เช่น ความเป็นกันเอง ความเข้มงวดกวดขัน หรือความไม่มีระเบียบวินัย สิ่งเหล่านี้ผู้สอนจะเป็นผู้สร้างเงื่อนไข และสถานการณ์เรียนรู้ให้กับผู้เรียน ดังนั้น ผู้สอนจะต้องพิจารณาเลือกรูปแบบการสอน รวมทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน ในกระบวนการเรียนรู้ต้องใช้มาตรฐานและตัวบ่งชี้ความสำเร็จ หรือผลการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้ เป็นเป้าหมายของการพัฒนาผู้เรียน^๖ ผู้สอนจะต้องศึกษาและทำความเข้าใจในเป้าหมายดังกล่าวให้ลึกซึ้งในขณะเดียวกันจะต้องมีเจตคติที่ดีต่อกระบวนการเรียนรู้และมีความเชื่อว่าผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้ความรู้และทักษะที่สำคัญได้ พร้อมทั้งจะต้องส่งเสริมบรรยากาศในสังคมเชิงบวก ปลอดภัย เปิดใจ เปิดใจไม่ให้เกิดความเครียดไม่ให้เกิดความอึดอัด ซึ่งจะทำให้เกิดความเคารพซึ่งกันและกัน ท่ามกลางเพื่อน ๆ ในชั้นเรียน ผู้เรียนซึ่งมีความเชี่ยวชาญน้อยจะได้รับการส่งเสริมให้แสดงออกถึงความพยายามและค่านิยม สังคมที่ริเริ่มเชิงบวกจะส่งเสริมการเรียนรู้ การคัดเลือกยุทธศาสตร์ที่จูงใจผู้เรียนให้เรียนรู้และเชื่อมโยงกับสื่อและอุปกรณ์ผู้สอนต้องอธิบายให้ชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดู เห็นกับตา จูงใจให้เห็นของจริง ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติเราใจให้แกลวกถ้าบังเกิดกำลังใจปลุกให้มีอุตสาหะ แข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นและย่อท้อต่อความ

^๔ อภรณ์ ใจเที่ยง, **หลักการสอน**, พิมพ์ครั้งที่๒, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮ้าส์,๒๕๔๐), หน้า ๑.

^๕ จำเนียร ศิลปวานิช, **หลักและวิธีการสอน**, (นนทบุรี: เจริญรุ่งเรืองการพิมพ์, มปป.), หน้า ๓๒-๓๓.

^๖ ขนาริพ พรกุล, แคนทส์, **รูปแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๙.

เหนื่อยยาก ซโลมใจให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวังเพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะฟังได้จากการปฏิบัติทำความเข้าใจเป็นการ ส่งเสริมให้ขยายความคิดของผู้เรียนได้ สร้างความเชื่อมโยงสิ่งที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ หรือจะเรียนต่อไป โดยให้ผู้เรียนได้เข้าใจโครงสร้างสิ่งที่เรียนรู้ ของการเรียนรู้ที่มีประสบการณ์การเรียนรู้และเห็นคุณค่าของการเรียนรู้

๒. ความหมาย

การดำรงชีพของเราในปัจจุบัน ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างประกอบเพื่อตัวเราเอง จะอยู่อย่างมีความสุขตามสภาพแวดล้อมของตน ส่วนหนึ่งของการปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมนั้น ก็คือ การเรียนรู้ การเรียนรู้ไม่เพียงแต่การจัดกิจกรรมในโรงเรียนหรือสถานศึกษา ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาอย่างมีระบบเท่านั้น แต่การเรียนรู้เกิดขึ้นในทุกสภาพและทุกขณะ^๗ การเรียนรู้ (Learning) เป็นคำที่ใช้ในทางศาสตร์จิตวิทยา เมื่อมาใช้คู่กับการสอนจะเรียกสั้น ๆ ว่าการเรียน คือการถ่ายทอดเนื้อหาวิชาความรู้ โดยใช้วิธีบอกให้ทำจำให้จด และนำไปท่องจำเพื่อเตรียมการสอบต่อไป แต่ในอีกแง่หนึ่งของความหมายของการเรียนรู้ คือเป็นการจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้นักเรียนได้ปะทะเพื่อที่จะให้เกิดการเรียนรู้ หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น เพราะการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิด และพฤติกรรมที่เหลือของมนุษย์ล้วนแล้วแต่เป็นผลมาจากประสบการณ์หรือการปะทะสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จนทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมของตนเองให้สามารถดำรงอยู่ในสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ได้ เราเรียกลักษณะการเปลี่ยนแปลงนี้ว่าการเรียนรู้^๘ โดยมีนักวิชาการ นักการศึกษาทั้งไทย และต่างประเทศ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้นานาพรรณณะตามความคิดเห็นที่หลากหลายด้วยกัน ดังนี้

กันยา สุวรรณแสง ให้ความหมายไว้ว่า การเรียนรู้ คือกระบวนการที่สร้างประสบการณ์ตรงหรือ ประสบการณ์ทางอ้อม กระทำให้อินทรีย์เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร แต่ไม่รวมถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากเหตุอื่น ๆ เช่น วุฒิภาวะ ความเจ็บป่วย ฤทธิ์ยา สารเคมี ฯ^๙

จิตรา วสุวานิช ได้ให้ความหมายไว้ว่า การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลของปฏิกิริยาตอบสนองที่มีต่อสิ่งเร้า การเรียนรู้ยังหมายถึงการปรับปรุง และการปรับปรุงที่เกิดขึ้นนั้น อาจจะมีคุณค่าในทางที่ดีขึ้น หรือไม่ก็อาจเป็นไปได้^{๑๐}

จำเนียร ศิลปะวานิช ได้ให้ความหมายไว้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง การจัดสถานการณ์สภาพการณ์หรือกิจกรรม เพื่อช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น นอกจากนั้นการสอนยังส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความอองงามในด้านกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา รวมทั้งความสามารถด้านอื่น ๆ ที่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตในทางที่ดีขึ้น จน

^๗ ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, *จิตวิทยาการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดีจำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๙.

^๘ นุชลี อุปกัย, *จิตวิทยาการศึกษา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี.พรินท์ (๑๙๙๑) จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒๘.

^๙ กันยา สุวรรณแสง, *จิตวิทยาทั่วไป*, (กรุงเทพมหานคร: บารุงสาส์น, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕๕.

^{๑๐} จิตรา วสุวานิช, *จิตวิทยาการศึกษา*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๗๐.

สามารถดำรงชีพได้อย่างราบรื่นเป็นประโยชน์แก่ตนเอง และสังคม ซึ่งถือว่าเป็นจุดสูงสุดของการศึกษา^{๑๑}

ประดินันท์ อุปรมัย ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลงของบุคคลอันมีผลเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ โดยการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเหตุทำให้บุคคลเผชิญสถานการณ์เดิมแตกต่างไปจากเดิม ประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหมายถึงทั้งประสบการณ์ทางตรงและประสบการณ์ทางอ้อม^{๑๒}

สุพิน บุญชูวงศ์ ได้ให้ความหมายของการสอนไว้ว่า การเรียนรู้ คือการจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้นักเรียนได้ปะทะเพื่อที่จะได้เกิดการเรียนรู้ หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น การสอนจึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม การสอนจึงเป็นภารกิจที่ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ จึงจะสามารถก่อให้เกิดประสบการณ์ที่มีความหมายต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียน^{๑๓}

สุนน อมรวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การเรียนรู้ คือสถานการณ์อย่างหนึ่งที่มีต่อสิ่งต่อไปนี้เกิดขึ้น ได้แก่ ๑) มีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน นักเรียนกับสิ่งแวดล้อม และครูกับนักเรียนกับสิ่งแวดล้อม ๒) ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์นั้นก่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ ๓) ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ใหม่นั้นไปใช้ได้^{๑๔}

อาภรณ์ ใจเที่ยง ได้ให้ความหมายไว้ว่า การเรียนรู้ คือ กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เพื่อทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดประสงค์ที่กำหนด ซึ่งต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์ของผู้สอน^{๑๕}

Hills ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า การเรียนรู้ คือกระบวนการให้การศึกษาแก่นักเรียน ซึ่งต้องอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน^{๑๖}

Hillgard ได้ให้ความหมายว่า การเรียนรู้ คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรม โดยการแสดงปฏิบัติการตอบสนองต่อสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง^{๑๗}

Huffman ได้ให้ความหมายว่า การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือศักยภาพของบุคคลก่อนข้างถาวร อันเป็นผลมาจากการฝึกฝนหรือการมีประสบการณ์เมื่ออยู่กับสิ่งแวดล้อม ซึ่ง

^{๑๑} จำเนียร ศิลปวานิช, **หลักและวิธีการสอน**, (นนทบุรี: เจริญรุ่งเรืองการพิมพ์, มปป.), หน้า ๓๕.

^{๑๒} ประดินันท์ อุปรมัย, **ชุดวิชาพื้นฐานการศึกษา(มนุษย์กับการเรียนรู้)** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, นนทบุรี, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๑.

^{๑๓} สุพิน บุญชูวงศ์, **หลักการสอน**, (กรุงเทพมหานคร: แสงสุทธิการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๓-๔.

^{๑๔} สุนน อมรวิวัฒน์, **สมบัติพิพธ์ของการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๖๐

^{๑๕} อาภรณ์ ใจเที่ยง, **หลักการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^{๑๖} Hills, P.J. **A Dictionary of Education**, (London: Routledge And Kegan Paul, ๑๙๘๒) p.๒๖๖.

^{๑๗} Hillgard, E.R., **Introduction to Psychology**, (New York: Harcourt Brace and World Inc, ๑๙๗๕) p.๑๙๔.

ในการดำเนินชีวิตของบุคคลจะต้องอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือความรู้สึคนึกคิดอาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทั้งที่บุคคลตั้งใจ และมีได้ตั้งใจก็ตาม^{๑๘}

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการที่บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การพัฒนาความคิดและความสามารถ โดยอาศัยประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและสิ่งแวดล้อม ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนในทุกด้าน เพื่อก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม และความรู้อันเป็น (ปัญญา)

๒. ลักษณะของการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ของผู้สอนจะได้ผลดีนั้นผู้สอนต้องมีทักษะในการจัดการเรียนรู้ มีความเข้าใจในระบบการจัดการเรียนรู้ มีความเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้อง และมีความเข้าใจ เกี่ยวกับการใช้จิตวิทยาการจัดการเรียนรู้ด้วย การเรียนรู้ในทัศนะของนักจิตวิทยาโดยทั่วไปนั้น เป็นกระบวนการที่เป็นผลของการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรของพฤติกรรม เป็นกระบวนการที่จิตใจมีปฏิกริยาต่อสิ่งเร้าภายนอก ซึ่งพิจารณาได้จากการที่แต่ละบุคคลแสดงปฏิกริยาต่อสิ่งเร้าอย่างไร การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเฉพาะของแต่ละบุคคลและเฉพาะเรื่องโดยที่ผู้เรียนต้องกระทำต่อวัตถุและปรากฏการณ์ในสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้อาจอยู่ในรูปของ เจตคติ ความเชื่อ ข้อเท็จจริง มโนคติ หลักการ กฎ การแก้ปัญหา และทักษะปฏิบัติการ การเรียนรู้ในบางเรื่อง ผู้เรียนอาจเรียนรู้ได้เร็ว บางเรื่องอาจเรียนรู้ได้ช้า ต้องใช้เวลา และมีประสบการณ์ การเรียนรู้บางเรื่องจะไม่ลืมนำ แต่บางเรื่องจะลืมนำได้ง่ายถ้าไม่มีการใช้บ้าง^{๑๙} การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในลักษณะใดจึงจะเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ จะพิจารณาได้จากพฤติกรรมที่เกิดขึ้น ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้นเป็นพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หมายความว่า พฤติกรรมก่อนการเรียนรู้และหลังการเรียนรู้จะต่างกัน เช่น เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากทำเป็นไม่เข้าใจ ไม่รู้ ทำไม่ดี กลายมาเป็น เข้าใจ รู้ ทำดีขึ้นเรื่อย ๆ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้อาจเป็นได้ทั้งด้านดีและไม่ดี ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในด้านดีเพียงด้านเดียว^{๒๐} อาจเป็นพฤติกรรมที่สังคมไม่ยอมรับ เช่น เด็กโกรธแล้วใช้คำด่าเกลียดครูแล้วหนีโรงเรียน นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นได้ทั้งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายนอกที่เรามองเห็นได้ หรืออาจเป็นพฤติกรรมทางด้านอารมณ์ ความรู้สึคนึกคิด จิตใจก็ได้ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอาจเปลี่ยนได้ทั้งด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย

๒) พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นต้องเป็นพฤติกรรมที่มีลักษณะถาวร เช่น การว่ายน้ำ เป็น ถือเป็นพฤติกรรมที่ถาวร เพราะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงจากเดิม คือ ว่ายน้ำไม่เป็นกลายมาเป็น ว่ายน้ำ เป็น และเมื่อว่ายน้ำเป็นแล้วแต่ไม่มีโอกาสได้ว่ายน้ำอีกในช่วงเวลาหลายเดือน ก็ยังคงว่ายน้ำได้ เช่นเดิม พฤติกรรมที่ว่ายน้ำได้นี้เป็นพฤติกรรมที่ถาวร เรียกได้ว่าเกิดจากการเรียนรู้ แต่ฤทธิ์ยา

^{๑๘} Huffman, K., *Psychology in action*, (New York: John Wiley and Sons Inc, ๒๐๐๒), p. ๑๙๘ .

^{๑๙} สำนักส่งเสริมวิชาการและงานทะเบียน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, *คู่มือการจัดการระบบการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เทียนวัฒนา พิมพ์ครั้งที่ ๒๕๕๓), หน้า ๑๐.

^{๒๐} กันยา สุวรรณแสง, *จิตวิทยาทั่วไป*, (กรุงเทพมหานคร: บารุงสาส์น, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕๘.

สารเคมี แอลกอฮอล์ ซึ่งทำให้พฤติกรรมของบุคคลเปลี่ยนไปจากเดิมชั่วคราวหนึ่ง ไม่นับว่าเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้

๓) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้นจะต้องเนื่องมาจากประสบการณ์ ถ้าเป็นการเปลี่ยนแปลงเนื่องมาจากเหตุอื่น เช่น วุฒิภาวะ ความพิการ ความเคยชิน ซึ่งถึงแม้เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวร ก็ไม่นับเป็นการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากวุฒิภาวะ เช่น การที่เด็กเปลี่ยนจากคลานมาเป็นยืนได้ เดินได้ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากความเคยชิน เช่น ตอนแรกทนเสียงทกคลื่นบางอย่างไม่ได้ นานไปก็เคยชินจนไม่รู้สึกรู้ว่าเสียงหรือคลื่นนั้น ๆ หรือ ปฏิกริยาสะท้อนต่าง ๆ เช่น การไอ จาม กะพริบตา กระตุกสะดุ้งเมื่อถูกเข็มแทง ฯลฯ เหล่านี้ไม่นับเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้^{๒๑}

จากลักษณะของการเรียนรู้ที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปของผู้เรียนไปจากเดิมเป็นไปในทางบวก อันเนื่องมาจากประสบการณ์การฝึกฝน และเป็นพฤติกรรมที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องถาวร เรียกว่า เกิดการเรียนรู้

๓. องค์ประกอบของการเรียนรู้

การเรียนรู้ของมนุษย์อาจเกิดขึ้นจากส่วนหนึ่งของการศึกษา การพัฒนาส่วนบุคคล การเรียนการสอน หรือการฝึกฝน การเรียนรู้อาจก่อให้เกิดความตระหนกอย่างมีสำนึกหรือไม่มีสำนึกก็ได้ การเรียนการสอน เป็นกระบวนการสำคัญในการเรียนรู้ โดยจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญในหลายด้าน เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน และมีส่วนส่งเสริมให้การสอนประสบความสำเร็จ จัดเป็นองค์ประกอบของการเรียนการสอนทั้งสิ้น โดยมีนักการศึกษาได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับเรื่อง องค์ประกอบของการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

ไพศาล หวังพานิช ได้กล่าวถึงองค์ประกอบการจัดการเรียนรู้ไว้ว่า การสอนเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดของการจัดการศึกษา เพราะเป็นการนำหลักสูตรไปใช้ปฏิบัติให้เกิดผลตามที่มุ่งหวังไว้ คุณภาพของการศึกษาจะดีหรือไม่เพียงใดนั้นย่อมเป็นผลโดยตรงจากการสอนเป็นประการสำคัญ ดังนั้นในการสอนแต่ละครั้งไม่ว่าจะเป็นเนื้อหาวิชาใดก็ตาม ควรจะมีองค์ประกอบพื้นฐานของกระบวนการเรียนการสอนดังนี้

๑) จุดมุ่งหมายการสอน ก่อนจะเริ่มสอนครูผู้สอนต้องศึกษาหลักสูตรแล้วกำหนดจุดมุ่งหมายของการสอนให้ชัดเจนว่า หลังจากสิ้นสุดการเรียนการสอนแล้ว ครูผู้สอน ประสงค์จะให้ นักเรียนเรียนรู้อะไรบ้าง และมีความสามารถทำอะไรได้บ้าง จุดมุ่งหมายในการสอน ควรกำหนดให้อยู่ในรูปของจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม(Behavioral Objectives) ซึ่งสามารถสังเกตได้ และวัดได้

๒) พฤติกรรมพื้นฐานของผู้เรียน ก่อนที่ครูจะทำการสอนในเรื่องใด หากครูได้ ทราบสภาพพื้นฐานของผู้เรียนก่อน ก็จะทำให้สามารถจัดกิจกรรมในการเรียนการสอนให้เกิด ประสิทธิภาพได้อย่างเต็มที่

๓) การเรียนการสอน เป็นขั้นตอนที่ครูจะทำการสอนในเนื้อหาวิชาจริง ๆ ครูผู้สอน อาจเลือกใช้เทคนิควิธีสอนต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับวัย และสภาพพื้นฐานของผู้เรียน โดยคำนึงถึง ลักษณะ

^{๒๑} อภรณ์ ใจเที่ยง, หลักการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐),

ของเนื้อหาวิชาด้วยว่า จะแบ่งเนื้อหาวิชาเป็นหน่วยย่อยได้อย่างไร หน่วยย่อยใดควรสอน ก่อนหรือหลัง และเนื้อหาในแต่ละหน่วยย่อยนั้นจะใช้อุปกรณ์ชนิดใดเข้าช่วย

๔) การวัดและประเมินผล เป็นการตรวจสอบผลการเรียนการสอนเพื่อจะได้ทราบ ว่า ภายหลังจากผ่านการเรียนการสอนแล้ว ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ดีขึ้นเพียงไร อยู่ในเกณฑ์น่าพอใจหรือไม่โดยเทียบกับจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนที่ครูกำหนดไว้ก่อน การเรียนการสอน^{๒๒}

ประไพ ฉลาดคิด ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการเรียนรู้ไว้ว่า ลองจินตนาการเป็นภาพต่อไปนี้ ในการสอนแต่ละครั้งเมื่อผู้สอนเข้ามาในชั้นเรียนน่าจะมีกิจกรรมการเรียนการสอนเกิดขึ้น นั่นหมายความว่าในห้องเรียนนั้นคงไม่ใช่ห้องเรียนที่ว่างเปล่า แต่ควรมีองค์ประกอบต่อไปนี้ในชั้นเรียน

๑) ผู้สอน ผู้สอนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งต่อการสอน เพราะต้องเป็นผู้รู้หลักสูตร และนำเนื้อหาสาระมาดำเนินการสอน มีการวัดและการประเมินผลการเรียนรู้ตลอดเวลาของการเรียน การสอน โดยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจในบทเรียน มีทักษะกระบวนการ และมีเจตคติที่ดีตามเจตนารมณ์ของบทเรียนและหลักสูตร นอกจากนั้นครูยังต้องมีความสามารถใช้สื่อประกอบการสอน และสอนให้ตรงตามจุดประสงค์ที่ได้วางไว้ทำให้การสอนดำเนินไปได้อย่างราบรื่น

๒) ผู้เรียน ผู้เรียนเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสอน เพราะการสอนจะเกิดขึ้นได้ จำเป็นต้องมีผู้เรียนเป็นผู้ได้รับความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้สอนจัดให้ ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่เป็นไปตามจุดประสงค์ของการสอนที่ตั้งไว้

๓) กิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมการเรียนการสอนเป็นองค์ประกอบอีก ประการหนึ่ง ที่มีความสำคัญมากต่อการสอน กิจกรรมการเรียนการสอนนั้นออกแบบโดยผู้สอนและ ผู้เรียน ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ จนเกิดความรู้ ความเข้าใจ มีการวัดผลและประเมินผลตามที่ผู้สอนได้ วางแผนไว้^{๒๓}

อาภรณ์ ใจเที่ยง ได้กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบของการเรียนรู้มี ๒ แบบ องค์ประกอบรวมประกอบด้วย ๑) ครู ผู้สอน หรือวิทยากร ๒) นักเรียน หรือ ผู้เรียน ๓) หลักสูตร หรือสิ่งที่จะสอน และ องค์ประกอบย่อย ประกอบด้วย ๑) การตั้งจุดประสงค์การเรียนการสอน ๒) การกำหนดเนื้อหา ๓) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ๔) การใช้สื่อการสอน ๕) การวัดผลประเมินผล องค์ประกอบ รวมเป็นส่วนสร้างให้เกิดการสอน ส่วนองค์ประกอบย่อยเป็นส่วนเสริมให้การสอนมีความสมบูรณ์ มีประสิทธิภาพ และมีคุณค่าแก่ผู้เรียน^{๒๔}

เอกศักดิ์ บุตรลับ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบการเรียนรู้ไว้ว่า องค์ประกอบที่เป็นตัวบ่อนในระบบการเรียนการสอน ได้แก่ ครู นักเรียน บุคลากรในโรงเรียนอื่น ๆ หลักสูตร และสิ่งแวดล้อมทางการเรียน

^{๒๒} ไพศาล หวังพานิช, **การวัดผลการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๖.

^{๒๓} ประไพ ฉลาดคิด, **หลักการสอน**, (กรุงเทพมหานคร: เกษมศรี ซี.พี., ๒๕๔๘), หน้า ๔-๕.

^{๒๔} อาภรณ์ ใจเที่ยง, **หลักการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐), หน้า ๗-๘.

๑) ครู เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๒) เรียน เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญและจะขาดมิได้ เพราะถ้าหากไม่มีผู้เรียน แล้วการสอนก็จะไม่เกิดขึ้น

๓) หลักสูตร เนื่องจากหลักสูตรเป็นสื่อกลางที่จะนำนักเรียนไปสู่จุดหมายปลายทาง ที่สังคมได้คาดหวังไว้

๔) สิ่งแวดล้อมทางการเรียน ได้แก่ การจัดห้องเรียน การจัดเวลาเรียน การเลือก แหล่ง วิทยาการ และการบริการสนับสนุนการเรียนการสอน^{๒๕}

มาลินี จุฑารพ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น มีคุณประโยชน์ต่อตนเอง สังคมและประเทศชาติ เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ย่อมมีการพัฒนาตนเอง พัฒนาสังคม และพัฒนาประเทศชาติอันจะนำมาซึ่งชีวิตที่มีคุณภาพ สังคมที่พัฒนา และประเทศชาติที่ได้รับการพัฒนา สำหรับองค์ประกอบของการเรียนรู้ นั้น ได้มีนักวิชาการกล่าวถึงองค์ประกอบของการเรียนรู้ไว้มากมาย เช่น องค์ประกอบของการเรียนรู้ตามแนวคิดของ ครอนบาค (Cronbach) ได้ให้แนวคิดว่าองค์ประกอบของการเรียนรู้มี ๗ ประการได้แก่

๑) จุดประสงค์ (Goal) การเรียนวิชาใด ๆ ก็ตามควรกำหนดจุดประสงค์ไว้ เช่น ตามที่หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ในแต่ละวิชา และให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ครู-อาจารย์จึงได้ประเมินผลตามจุดประสงค์ดังกล่าว ถ้านักเรียนไม่ผ่านจุดประสงค์ใดก็ให้เรียนซ้ำจนกว่าจะผ่านจุดประสงค์นั้น

๒) ความพร้อม (Readiness) ก่อนการเรียนวิชาใด ๆ ก็ตาม ผู้เรียนจะต้องเตรียมตัว ให้พร้อมทั้งร่างกาย จิตใจ อุปกรณ์การเรียนและสิ่งแวดล้อม การเตรียมตัวให้พร้อมย่อมจะช่วยให้การเรียนรู้น่า เนินไปด้วยดี ดังคำกล่าวที่ว่า “การเตรียมตัวให้ดีเท่ากับการมีชัยไปกว่าครึ่ง”

๓) สถานการณ์ (Situation) ได้แก่ บรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการ เรียนรู้ เช่น ในห้องเรียนจะได้แก่ ครู บทเรียน สื่อการสอน สภาพอากาศ และมลพิษต่าง ๆ (ถ้ามี) สำหรับการ เรียนรู้ในห้องสมุด หรือสถานที่นอกห้องเรียน บรรยากาศ ได้แก่ บทเรียน สภาพสื่อการ สอน สภาพ อากาศ มลพิษต่าง ๆ ทั้งทางเสียง แสง กลิ่น และภัยอันตรายต่าง ๆ ถ้าสถานการณ์เป็นบวก สำหรับ ผู้เรียนจะช่วยในการเรียนรู้ได้ดี ในทางตรงข้ามถ้าสถานการณ์เป็นลบจะเป็นอุปสรรคในการ เรียนรู้

๔) การแปลความหมาย (Interpretation) เมื่อผู้เรียนได้พบกับสถานการณ์อาจจะ ใน ห้องเรียนหรือนอกห้องเรียนก็ตาม ผู้เรียนจะต้องสัมผัส เช่น ตาหู ฟัง ใช้ลิ้น และหรือมือสัมผัส ใน บรรดาสิ่งเร้า คำสั่ง หรือเนื้อหาสาระต่าง ๆ แล้วจะต้องแปลความหมายให้ถูกต้อง เป็นความเข้าใจที่ ตรงกัน ได้นำไปใช้ ไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ในทางตรงข้ามถ้าผู้เรียนแปลความหมายเบี่ยงเบนไป ผล ก็คือเกิดการรับรู้ที่ผิดพลาดได้ ดังนั้นถ้าผู้เรียนได้ตรวจสอบการแปลความหมายของตนให้ถูกต้องแล้ว จะช่วยให้การเรียนรู้นี้มีประสิทธิภาพ

๕) การตอบสนอง (Response) เมื่อผู้เรียนได้แปลความหมายของสถานการณ์ที่ ก่อให้เกิด การเรียนรู้แล้ว ผู้เรียนจะตัดสินใจแสดงพฤติกรรมตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น ถ้าผู้เรียน

^{๒๕} เอกศักดิ์ บุตรลัษ, ครูและการสอน, (เพชรบุรี: สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑๐.

ได้เรียนรู้เรื่องการบวก แล้วต่อไปครูได้รับมอบหมายให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัด ผู้เรียนก็จะลงมือทำ และทำได้ถูกต้องตามจุดประสงค์ การเรียนรู้ก็เกิดขึ้นได้

๖) ผลต่อเนื่อง (Consequence) เป็นผลต่อเนื่องจากการตอบสนอง ถ้าการตอบสนองตรงตามจุดประสงค์การเรียนรู้ก็จะเกิดขึ้น เมื่อครู อาจารย์ ประเมินผลก็ปรากฏว่านักเรียน ผ่านจุดประสงค์ต่าง ๆ ตามที่กำหนดเป็นขั้นต่ำไว้ ครู อาจารย์ยอมรับว่านักเรียนมีผลต่อเนื่องดีและได้ เกิดการเรียนรู้แล้ว ในทางตรงข้ามถ้าผู้เรียนตอบสนองไม่ดี หรือการประเมินผลสรุปได้ว่าผู้เรียนไม่ ผ่านจุดประสงค์ ย่อมแสดงว่าผลต่อเนื่องไม่ดี ผู้เรียนยังไม่เกิดการเรียนรู้

๗) ปฏิกริยาต่อการขัดขวาง (Reaction to thwarting) เมื่อผู้เรียนได้ดำเนินการ ตามขั้นตอนของการเรียนรู้จากการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้พร้อม การพบกับสถานการณ์ การแปลความหมาย การตอบสนอง และผลต่อเนื่องที่ได้รับมา ถ้าผลต่อเนื่องเป็นที่พึงพอใจและสอดคล้องกับจุดประสงค์ข้างต้น การเรียนรู้ก็เกิดขึ้น ในทางตรงข้ามถ้าผลต่อเนื่องไม่เป็นที่น่าพึงพอใจ และหรือไม่สอดคล้องกับจุดประสงค์ของบทเรียน การเรียนย่อมไม่เกิดขึ้น แสดงว่าผู้เรียนพบกับปัญหา และอุปสรรค ผู้เรียนจะต้องกลับไปเริ่มต้นนับ ใหม่ จนกว่าจะบรรลุผลสำเร็จ หรือถ้ายอมแพ้ อาจจะเปลี่ยนบทเรียนหรือขอลอนวิชานั้น ๆ ไป เพื่อไปเรียนวิชาใหม่ก็ได้^{๒๖}

อารี พันธมณี ได้กล่าวว่าการเรียนรู้ประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

๑) แรงขับ (drive) เกิดขึ้นเมื่ออินทรีย์ ขาดสมดุล เช่น ขาดอาหาร ขาดน้ำ ขาดการพักผ่อน ฯลฯ ภาวะเหล่านี้จะกระตุ้นให้อินทรีย์แสดงพฤติกรรมเพื่อปรับให้อินทรีย์อยู่ในสภาพสมดุลอย่างเดิม แรงขับมีอยู่ ๒ ประเภทคือ

ก. แรงขับพื้นฐาน (Primary Drive) เกิดเนื่องจากความต้องการที่จำเป็น สำหรับการดำเนินชีวิต เป็นความต้องการทางร่างกายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น พร้อม ๆ กับการมีชีวิตของคน

ข. แรงขับที่เกิดจากการเรียนรู้ (Secondary Drive) เกิดขึ้นภายหลังเป็น ความต้องการทางสังคม เช่น ความรัก ฐานะทางสังคม ความมั่นคงปลอดภัย

๒) สิ่งเร้า (Stimulus) เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้อินทรีย์แสดงกิจกรรมโต้ตอบออกมา เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมตอบสนองของร่างกาย

๓) การตอบสนอง (Response) เป็นพฤติกรรมหรือกิจกรรมที่อินทรีย์แสดงออกเมื่อ มีสิ่งเร้าไปเร้าการเสริมแรง (Reinforcement) เป็นการทำให้สิ่งเร้าและการตอบสนองมีความสัมพันธ์ กันมากยิ่งขึ้น เช่น เมื่อนักเรียนทำเลขถูกก็เสริมแรงโดยให้รางวัล การเสริมแรงนี้จะทำให้นักเรียน อยากเรียน (ทำเลข) ในคราวต่อไป^{๒๗}

Caroll ได้กล่าวถึงองค์ประกอบในการเรียนรู้มี ๕ ประการ คือ ๑) ความถนัดทางการเรียนของผู้เรียน, ๒) ความสามารถส่วนตัวของผู้เรียนที่จะเข้าใจการ จัดการเรียนรู้อของผู้สอน, ๓) ความ

^{๒๖} มาลินี จุฑารพ, จิตวิทยาการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๓๗), หน้า ๖๙-๗๑

^{๒๗} อารี พันธมณี, จิตวิทยาการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เลิฟแอนด์ลิฟเพรส จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๘๘.

พยายามในการเรียนของผู้เรียน, ๔) เวลาที่ใช้ในการเรียนของ ผู้เรียน และ ๕) คุณภาพการจัดการเรียนรู้ของผู้สอน^{๒๘}

Dallard and Miller เสนอว่าการเรียนรู้ มีองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการ คือ

๑) แรงขับ (Drive) เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล เป็นความพร้อมที่จะเรียนรู้ของบุคคลทั้งสอง ระบบประสาทสัมผัสและกล้ามเนื้อ แรงขับและความพร้อมเหล่านี้จะก่อให้เกิดปฏิกิริยา หรือพฤติกรรมที่จะชักนำไปสู่การเรียนรู้ต่อไป

๒) สิ่งเร้า (Stimulus) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นตัวการที่ทำให้บุคคลมีปฏิกิริยา หรือพฤติกรรมตอบสนองออกมา ในสภาพการเรียนการสอน สิ่งเร้าจะหมายถึง ครู กิจกรรมการสอน และอุปกรณ์การสอนต่าง ๆ ที่ครูนำมาใช้

๓) การตอบสนอง (Response) เป็นปฏิกิริยา หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกมา เมื่อบุคคลได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้า ทั้งส่วนที่สังเกตเห็นได้และส่วนที่ไม่สามารถสังเกตเห็นได้ เช่น การเคลื่อนไหว ท่าทาง คำพูด การคิด การรับรู้ ความสนใจ และความรู้สึก เป็นต้น

๔) การเสริมแรง (Reinforcement) เป็นการให้สิ่งที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอันมีผลใน การเพิ่มพลังให้เกิดการเชื่อมโยง ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองเพิ่มขึ้น การเสริมแรงมีทั้งทางบวก และทางลบ ซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลเป็นอันมาก^{๒๙}

โดยสรุป องค์ประกอบของการเรียนรู้ อาจหมายถึง ส่วนประกอบที่ทำให้การจัดการเรียนรู้ให้สมบูรณ์และประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งแต่ละองค์ประกอบจะมีความสัมพันธ์ เกี่ยวเนื่องกันไป และมีความสำคัญเท่า ๆ กัน ในกระบวนการจัดการเรียนการสอน ประกอบด้วย ๑) ผู้สอน ๒) ผู้เรียน ๓) เนื้อหาวิชาที่สอน ๔) สื่อการสอน แหล่งการเรียนรู้ สภาพแวดล้อมและ บรรยากาศในชั้นเรียน และ ๕) การวัดและประเมินผล องค์ประกอบเหล่านี้ล้วนแต่เป็นส่วนสำคัญใน การจัดการเรียนรู้

๔. กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) เกิดจากคำหลัก ๒ คำ ได้แก่ กระบวนการ และการเรียนรู้ กระบวนการ หมายถึง ลำดับการของการกระทำ ซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันจนสำเร็จลง^{๓๐} ส่วนการเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนพฤติกรรมหรือศักยภาพของพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งการเปลี่ยนนี้มีสาเหตุมาจากการได้รับประสบการณ์ ดังนั้น เมื่อรวมคำว่ากระบวนการ และการเรียนรู้เข้าด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้จะหมายถึง ลำดับขั้นตอนที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ทำให้เกิดการเรียนรู้มีลักษณะของการเกิดกระบวนการที่สร้าง พฤติกรรมให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นได้นั้น มี ๓ ลักษณะ ดังนี้

^{๒๘} Carroll, John B, "A Model of School Learning" (Teacher College Record, ๑๙๖๓), p. ๗๒๓-๗๓๓.

^{๒๙} Dollard J and Miller N.E., *Personality and Psychotherapy : An Analysis in Term of Learning Thinking and Culture.*, (New York: McGraw - Hill, ๑๙๕๐), p.๑๕๖ .

^{๓๐} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*, กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊ค สตีปบลีเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔.

๑) กระบวนการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นเองในชีวิตประจำวันทั่วไป ซึ่งอาจเกิดจากสภาพแวดล้อม หรือกรรมพันธุ์อาจเรียกการเรียนรู้นี้ว่า การเรียนรู้เกิดจากธรรมชาติ (Informal Learning)

๒) กระบวนการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ในลักษณะที่มีผู้จัด โดยไม่คำนึงถึงระบบที่แน่นอน เช่น การเรียนรู้แบบเป็นเรื่อง ๆ การเรียนรู้แบบนี้เป็นการเรียนนอกระบบ (Non-formal Learning)

๓) กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่จัดเป็นระบบระเบียบแบบแผน ต้องมีการวางแผน มีการกำหนดคุณสมบัติทั้งตัวผู้เรียนและผู้สอนตลอดจนหลักสูตรที่กำหนดไว้ให้สอดคล้องแน่นอน การเรียนโดยลักษณะนี้ผู้เรียนจะได้เป็นระบบ (formal Learning)^{๓๑}

จำเนียร ศิลปะวานิช กล่าวว่า การเรียนรู้มีขั้นตอนกระบวนการอยู่ ๔ ประการคือ

๑) ขั้นสนใจปัญหา (Motivation) การเรียนรู้เกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลได้รับมอบหมายให้ ทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเขาสนใจทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเขาไม่เคยทำมาก่อน หรือเคยทำข้อมูล ช่วงนั้นมาก่อน ขั้นสนใจปัญหานับเป็นก้าวแรกในการเปิดทางเข้าสู่การเรียนรู้ในการเรียนสิ่งใหม่ ๆ การทำให้เกิดความสนใจนั้นอาจมีด้วยกันหลายประการ เช่น สนใจสิ่งนั้นโดยตรงเพราะเป็นสิ่งใหม่

๒) ขั้นศึกษาข้อมูล (Information) หลังจากผู้เรียนผ่านขั้นที่หนึ่งมาแล้วแสดงว่า สนใจพร้อมที่จะรับเนื้อหาสาระความรู้ใหม่ ๆ ขั้นนี้จะเป็นขั้นที่ผู้เรียนได้ศึกษาความรู้ใหม่ ๆ ในเรื่อง ของวิธีการศึกษานั้น

๓) ขั้นการนำข้อมูลมาใช้ (Application) ความสำคัญอีกอย่าง ให้ทราบว่าการเรียนรู้ ที่ผ่านมาได้บรรลุตามเป้าหมายจึงเรียนรู้ได้อย่างชัดเจนสามารถนำข้อมูลไปใช้เพื่อแก้ไขปัญหา ในตอนแรกหรือไม่ก็นำข้อมูลนั้นมาใช้ในการทดลองการนำข้อมูลมาใช้ อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าขั้นพยายาม หมายถึงนำข้อมูลการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาที่พบ

๔) ขั้นประเมินผลสำเร็จ (Evaluation or Progress) ขั้นของการตรวจสอบผลนั้นจะทำให้ ทันททีหลังจากขั้นนำข้อมูลมาใช้ การประเมินผลนั้นก็ยึดถือตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย เป็น บรรทัดฐานในการตรวจสอบนั้น หากได้ตามความมุ่งหมายก็ถือว่าการเรียนรู้สำเร็จผลและเกิดการ เรียนรู้^{๓๒}

George J. Mouly ได้กล่าวถึงลำดับขั้นในกระบวนการเรียนรู้ไว้ ๗ ขั้น ดังนี้

๑) เกิดแรงจูงใจ (Motivation) เมื่อใดก็ตามที่อินทรีย์เกิดความต้องการหรืออยู่ใน ภาวะที่ขาดสมดุลก็จะมีแรงขับ (Drive) หรือแรงจูงใจ (Motive) เกิดขึ้นผลักดันให้เกิดพฤติกรรมเพื่อหาสิ่งที่ขาดไปนั้นมาให้ร่างกายที่อยู่ในภาวะที่พอดี แรงจูงใจมีผลให้แต่ละคนไวต่อการสัมผัสสิ่งเร้า แตกต่าง กันเป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางและความเข้มของพฤติกรรมและเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้น สำหรับ การเรียนรู้

๒) กำหนดเป้าประสงค์ (Goal) เมื่อมีแรงจูงใจเกิดขึ้นแต่ละบุคคลก็จะกำหนด เป้าประสงค์ ที่จะก่อให้เกิดความพึงพอใจ เป้าประสงค์จึงเป็น ผลบั้นปลายที่อินทรีย์แสวงหา ซึ่งบางครั้งอาจจะชัดเจน บางครั้งอาจจะเลือนลอย บางครั้งอาจกำหนดขึ้น เพื่อสนองความต้องการทางสรีระ หรือ บางครั้งเพื่อสนองความต้องการทางสังคม

^{๓๑} จำเนียร ศิลปะวานิช, **หลักและวิธีการสอน**, (นนทบุรี: เจริญรุ่งเรืองการพิมพ์, มปป.), หน้า ๖๓-๖๔

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

๓) เกิดความพร้อม (Readiness) คนแต่ละคนมีขีดความสามารถที่จะรับ ความต้องการ พื้นฐานเพื่อที่จะเสาะแสวงหาความพอใจ หรือหาสิ่งที่จะสนอง ความต้องการได้จำกัดและ แตกต่างกันไป ตามสภาพความพร้อมของแต่ละบุคคล เช่น เด็กทารกซึ่งมีความเจริญ ทางสรีระ ยังไม่ มากก็ยังไม่พร้อมที่จะเรียนรู้วิธีการหาอาหารด้วยตนเองได้ เด็กที่ร่างกายอ่อนแอ หรือมีความบกพร่อง ของอวัยวะ บางส่วน ก็จะไม่พร้อมในการเล่นกีฬาบางอย่างได้ กล่าวได้ว่าสภาพความพร้อมในการเรียน ของบุคคล นั้นจะต้องอยู่กับองค์ประกอบอื่น ๆ หลายประการ อาทิ ความเจริญเติบโตของ โครงสร้างทางร่างกาย การสนใจ ประสบการณ์ด้วย เป็นต้น เรื่องของความพร้อมนี้นับว่า เป็น สิ่งจำเป็นมากที่จะต้องดีก่อนที่ จะเกิดการเรียนรู้

๔) มีอุปสรรค (Obstacle) อุปสรรคจะเป็นสิ่งขวางกั้นระหว่างพฤติกรรมที่เกิดจาก แรงจูงใจกับเป้าประสงค์ ถ้าหากไม่มีอุปสรรค หรือสิ่งกีดขวางเราก็จะไปถึงเป้าประสงค์ได้โดยง่าย ซึ่งเราก็ถือว่าสภาพการณ์เช่นนี้ ไม่ได้ช่วยให้เกิดความต้องการที่จะแก้ปัญหาและเรียนรู้ ตรงกันข้ามการที่ เราไม่สามารถไปถึงเป้าหมายได้จะก่อให้เกิดความเครียดและจะเกิดความพยายามที่จะหาวิธีการ แก้ปัญหาซึ่งจะทำให้เกิด การเรียนรู้ขึ้น

๕) การตอบสนอง (Response) เมื่อบุคคลมีแรงจูงใจ มีเป้าประสงค์ เกิดความพร้อม และเผชิญกับอุปสรรคเข้าก็จะมีพฤติกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้น พฤติกรรมนั้นอาจเริ่มด้วยการตัดสินใจ เกิดอาการตอบสนองที่เหมาะสมทดลองทำแล้วปรับปรุงแก้ไขการตอบสนองนั้นให้แก้ปัญหาได้ดีที่สุด ซึ่งแนวทางของ การตอบสนองอาจมุ่งสู่เป้าประสงค์โดยตรงหรือโดยทางอ้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง

๖) การเสริมแรง (Reinforcement) การเสริมแรงก็หมายถึง การได้รางวัลหรือให้สิ่ง เราที่ ก่อให้เกิดความพอใจ ซึ่งปกติผู้เรียนจะได้รับ หลังจากที่ตอบสนองแล้ว ตัวเสริมแรงไม่ จำเป็นต้องเป็น สิ่งของหรือวัตถุที่มองเห็นได้เสมอไป เพราะความสำเร็จ ความรู้ ความก้าวหน้า ฯลฯ ก็ เป็นตัว เสริมแรงได้เช่นเดียวกัน

๗) การสรุปความเหมือน (Generalization) หลังจากที่ผู้เรียนสามารถตอบสนอง หรือหา วิธีการที่จะมุ่งสู่เป้าประสงค์ได้แล้ว เขาก็อาจจะประสงค์ใช้กับปัญหา หรือสถานการณ์ที่จะพบ ใน อนาคตได้นั้นก็แสดงว่า ผู้เรียนเกิดความสามารถที่จะสรุปความ เหมือนระหว่างสถานการณ์การ เรียนรู้ ที่มีมาก่อน กับปัญหาหรือสถานการณ์ที่เพิ่งจะพบใหม่ ซึ่งเป็นการขยายขอบเขตของ พฤติกรรม^{๓๓} Gagne ได้เสนอว่ากระบวนการเรียนรู้มี ๙ ประการดังนี้

๑) เร่งเร้าความสนใจ (Gain Attention) กระตุ้นหรือเร้าให้ผู้เรียนเกิดความ สนใจกับ บทเรียนและเนื้อหาที่จะเรียนการ เร้าความสนใจผู้เรียนนี้อาจทำได้โดย การจัด สภาพแวดล้อมให้ ดึงดูดความสนใจ เช่น การใช้ภาพกราฟิก ภาพเคลื่อนไหว และ/หรือการใช้เสียง ประกอบบทเรียน ในส่วนบทนำ

๒) บอกวัตถุประสงค์ (Specify Objective) การบอกให้ผู้เรียนทราบถึง จุดประสงค์ ของบทเรียนนี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการเรียนการสอนบนเว็บที่ผู้เรียน สามารถควบคุม การเรียนของตนเองได้ โดย การเลือกศึกษาเนื้อหาที่ต้องการศึกษาได้เอง ดังนั้น การที่ผู้เรียนได้ ทราบถึงจุดประสงค์ของบทเรียนล่วงหน้าทำให้ผู้ เรียนสามารถมุ่งความสนใจไปที่

^{๓๓} George J. Mouly., *The Science of Educational Research.*, (New York: Van Nostrand Reinhold company, 1973), p.54

เนื้อหาบทเรียนที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งยังสามารถเลือกศึกษาเนื้อหาเฉพาะที่ตนยังขาดความเข้าใจที่จะช่วยทำให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถตรงตามจุดประสงค์ของบทเรียนที่ได้กำหนดไว้

๓) ทบทวนความรู้เดิม (Activate Prior Knowledge) การทบทวนความรู้เดิมช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้เนื้อหาใหม่ได้รวดเร็ว ยิ่งขึ้นรูปแบบการทบทวนความรู้เดิมในบทเรียน บนเว็บทำได้หลายวิธี เช่น กิจกรรมการถาม-ตอบคำถาม หรือการแบ่งกลุ่มให้ผู้เรียนอภิปรายหรือ สรุปรูปเนื้อหาที่ได้เคยเรียนมาแล้ว เป็นต้น

๔) นำเสนอเนื้อหาใหม่ (Present New Information) การนำเสนอบทเรียนบนเว็บ สามารถทำได้หลายรูปแบบด้วยกัน คือ การนำเสนอด้วยข้อความ รูปภาพ เสียง หรือแม้กระทั่งวีดิทัศน์ อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญที่ผู้สอนควรให้ความสำคัญก็คือผู้เรียน ผู้สอนควรพิจารณาลักษณะของ ผู้เรียนเป็นสำคัญเพื่อให้การนำเสนอบทเรียนเหมาะสมกับผู้เรียนมากที่สุด

๕) ชี้แนะแนวทางการเรียนรู้ (Guide Learning) การชี้แนะทางการเรียนรู้หมายถึง การชี้แนะให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้เรียนใหม่ผสมผสานกับความรู้เก่า ที่เคยได้เรียนไปแล้ว เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่รวดเร็วและมีความแม่นยำมากยิ่งขึ้น

๖) กระตุ้นการตอบสนองบทเรียน (Elicit Response) นักการศึกษาต่างทราบดีว่า การเรียนรู้เกิดขึ้นจากการที่ผู้เรียนได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอนโดยตรง ดังนั้น ในการจัดการเรียนการสอนบนเว็บจึงควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งอาจทำได้โดยการจัดการกิจกรรมการสอนทางออนไลน์รูปแบบ Synchronous หรือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านเว็บบอร์ดในรูปแบบ Asynchronous เป็นต้น

๗) ให้ข้อมูลย้อนกลับ (Provide Feedback) ลักษณะเด่นประการหนึ่งของการเรียน การสอนบนเว็บก็คือการที่ผู้สอนสามารถ ติดต่อสื่อสารกับผู้เรียนได้โดยตรงอย่างใกล้ชิด เนื่องจาก บทบาทของผู้สอนนั้นเปลี่ยนจากการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แต่เพียง ผู้เดียวมาเป็นผู้ให้คำแนะนำและ ช่วยกำกับกับการเรียนของผู้เรียนรายบุคคล และด้วยความสามารถของอินเทอร์เน็ตที่ทำให้ผู้เรียนและผู้สอนสามารถติดต่อ กันได้ตลอดเวลา ทำให้ผู้สอนสามารถติดตามก้าวหน้าและสามารถให้ผล ย้อนกลับแก่ผู้เรียนแต่ละคน ได้ด้วยความสะดวก

๘) ทดสอบความรู้ใหม่ (Assess Performance) การทดสอบความรู้ความสามารถ ผู้เรียนเป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่ง เพราะทำให้ทั้งผู้เรียนและผู้สอนได้ทราบถึงระดับความรู้ ความเข้าใจที่ผู้ เรียนมีต่อเนื้อหาในบทเรียนนั้น ๆ การทดสอบความรู้ในบทเรียนบนเว็บสามารถทำได้ หลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นข้อสอบแบบปรนัยหรืออัตนัย การจัดทำกิจกรรมการอภิปรายกลุ่มใหญ่ หรือกลุ่มย่อย เป็นต้น ซึ่งการทดสอบนี้ผู้เรียนสามารถทำการทดสอบบนเว็บผ่านระบบเครือข่ายได้

๙) สรุปและนำไปใช้ (Review and Transfer) การสรุปและนำไปใช้ จัดว่าเป็นส่วนสำคัญในขั้นตอนสุดท้ายที่บทเรียนจะต้องสรุปมโนคติของเนื้อหา เฉพาะประเด็นสำคัญ ๆ รวมทั้ง ข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีโอกาสทบทวนความรู้ของตนเองหลังจากศึกษา เนื้อหาผ่านมาแล้ว ในขณะที่เรียนต้องชี้แนะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องหรือให้ข้อมูลอ้างอิง

เพิ่มเติม เพื่อแนะแนวทางให้ผู้เรียนได้ศึกษาต่อในบทเรียนถัดไปหรือนำไปประยุกต์ใช้ กับงานอื่นต่อไป^{๓๔}

จากกระบวนการเรียนรู้ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ พอสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ลำดับขั้นตอนที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ประกอบด้วย มีสิ่งเร้ามาเร้าอินทรีย์ ให้อินทรีย์เกิดการรับสัมผัส ประสาทสัมผัสทั้งห้า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ประสาทสัมผัสส่งกระแสสัมผัสไปยังระบบประสาทเกิดการรับรู้ และสมองแปลผลออกมาว่าสิ่งที่สัมผัสคืออะไรเรียกว่าความคิดรวบยอด โดยลำดับขั้นตอนดังกล่าวสรุปได้ดังนี้ ชั้นสนใจปัญหา ชั้นศึกษาข้อมูล ชั้นนำข้อมูลมาใช้ และชั้นประเมินผลสำเร็จ

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับคติชนวิทยา

๑. ที่มาของแนวคิด

คติชนวิทยาเป็นวิชาที่ได้รับความสนใจเมื่อร้อยกว่าปีมานี้เอง โดยในระยะแรกของการศึกษามุ่งศึกษาความสนใจของมนุษย์ที่มีต่อวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะข้อมูลทางคติชนวิทยาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของชาติ ยิ่งชาติที่มีกำเนิดใหม่ๆยิ่งอยากรู้เรื่องราว ครั้งโบราณของตนเองโดยบางชาติรัฐบาลได้สนับสนุนนักคติชนวิทยาได้ศึกษาอย่างกว้างขวาง เช่น ฟินแลนด์ และไอร์แลนด์^{๓๕} แต่วิธีการศึกษายังไม่เป็นวิธีทางวิทยาศาสตร์ และยังไม่สามารถนำความรู้เหล่านี้ไปสัมพันธ์กับเรื่องอื่นๆ ได้ แต่นับว่าได้เป็นประโยชน์ต่อ การศึกษาในระยะหลังเป็นอย่างมาก เนื้อหาของคติชนวิทยานั้นกว้างขวาง ยากที่จะศึกษาได้ครบถ้วน ผู้ศึกษามักแยกศึกษา ตามแนวที่ตนถนัดและสนใจ นักภาษาและวรรณคดีสนใจด้านวรรณกรรม มีความรู้ด้านวรรณกรรม มักศึกษาเรื่องมุขปาฐะ เพราะ “คติชนวิทยาเป็นวิชาที่อยู่ระหว่างวรรณคดีและมานุษยวิทยา มี เนื้อหาใหญ่เกินกว่าที่จะกลืนอยู่ในวิชาใดวิชาหนึ่งได้ ที่สำคัญ คือ แม้ข้อมูลประเภทใช้ถ้อยคำเป็น ส่วนที่กว้างขวางมาก มีทั้งนิทาน ภาษิต ปริศนา คำพังเพยและบทเพลงเหล่านี้มีคุณค่าทาง วรรณศิลป์อยู่มากบ้างน้อยบ้าง ฉะนั้นการศึกษาคติชนประเภทดังกล่าวจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับ การศึกษาวรรณคดี โดยเฉพาะในกระบวนการวิจัยและวิจัยคุณค่า

การศึกษาคติชนวิทยาเริ่มขึ้นตั้งแต่มนุษย์เริ่มสนใจในวัฒนธรรมรอบ ๆ ตัวต่าง ๆ กันไป เช่น ความเชื่อ โขคลาง และไสยศาสตร์ การละเล่นสิ่งที่ทำในยามว่าง เทพนิยาย เพลง นิทาน เรื่องเหล่านี้ได้รับการยกย่องด้วยปากจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากพ่อแม่ถึงลูก กินเวลาหลายชั่วอายุคนแนวความคิดในการศึกษาคติชนวิทยาดอนต้นๆ มักเป็นการนำเสนอรูปแบบวัฒนธรรมที่ถูก ลืมไปแล้ว วัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในสมัยที่มนุษย์ยังมีความเชื่อเรื่องลัทธิ ผีศาจ เทวดา นักคติชนวิทยา ในสมัยแรกมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องราวอดีตในหลายๆ อย่าง เช่น เรื่องราวในอดีต ส่องถึงความเจริญของมนุษย์ในยุคป่าเถื่อน หรือชี้ให้เห็นวัฒนธรรมโบราณที่เจริญก่อนหน้าที่จะ สลายตัว ทำให้นักคติชนวิทยาเกิดความประทับใจในความเก่าแก่โบราณ โดยมีความรู้สึกว้าสิ่งเก่า ๆ ในอดีตย่อมดีกว่าใน

^{๓๔} Gagne, Robert Mills., *Principles of instructional design*, (New York: Holt Rinehart and Winston, Inc., 1974), p.87.

^{๓๕} (แสนท์ บุญยรัักษ์, *คติชนวิทยา*, พิษณุโลก : ภาควิชาภาษาไทย คณะศึกษามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม พิษณุโลก, ๒๕๒๗) หน้า ๒.

ปัจจุบัน ยุคทองย่อมเป็นยุคที่ผ่านมาแล้วในอดีต เขาจึงเรียกศตวรรษที่เขาศึกษา รวบรวมนี้ว่า “ของโบราณของประชาชน” ด้วยเหตุนี้การศึกษาคติชนวิทยา ในศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ จึง ถือว่าคติชนวิทยา เป็นเรื่องในอดีตที่ถูกหลงลืมไป^{๓๖}

ต่อมานักคติชนวิทยา ได้ขยายขอบข่ายความสนใจไปยังเพลงพื้นบ้าน ปริศนาคำทาย ภาษิต คำพังเพย ซึ่งการศึกษานี้ทาง เพลง สุภาษิต ปริศนาคำทาย ได้นำไปสู่การศึกษา ศิลปวัฒนธรรมในส่วนอื่นๆ ของวัฒนธรรมชาวบ้าน การศึกษาคติชนในระยะแรกจึงเป็นการศึกษา ศิลปวัฒนธรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านหรือในสังคมประเพณี ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นักคติชน วิทยาในสหรัฐอเมริกาได้ขยายขอบข่ายการศึกษา ออกไปโดยเห็นว่าการรวมกลุ่มของบุคคลตั้งแต่ ๒-๓ คนขึ้นไปก็จะมีเอกลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ร่วมกัน ซึ่งเอกลักษณ์นี้รวมถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ของบุคคลกลุ่มนั้น จึงทำให้มีจุดร่วม ทางวัฒนธรรมร่วมกัน และขอบข่ายการเก็บข้อมูลก็จะ ไม่ได้จำกัดเฉพาะชาวบ้านอีกต่อไป แต่จะรวม ไปถึงชาวเมืองด้วย นั่นคือ วัฒนธรรมของครอบครัว^{๓๗} สำหรับประเทศไทย คติชนวิทยา โดยผู้ที่นำวิชาคติชนวิทยาเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย คือ ดร.กึ่ง แก้ว อุตถากร ซึ่งจบการศึกษาทางด้านคติชนวิทยามาจากสหรัฐอเมริกา และชี้ให้เห็น ความสำคัญของ ข้อมูลทางคติชน^{๓๘} ในการศึกษาคติชนวิทยาถือว่า ชาวบ้านไม่ได้ จำกัดว่าต้องเป็นชาวบ้านในชนบท เท่านั้น แต่ควรเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการเลี้ยงดูตามธรรมเนียม ประเพณีแบบเดิม เพราะถ้ายึดแนวคิด เดิมแล้ว ชาวชนบทที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองหรือลูกหลานของชาวชนบทที่ถือกำเนิดในเมือง ก็ไม่จัด ว่าเป็น “ชาวบ้าน” ในความหมายของคติชนวิทยา แต่ความจริงนั้นชาวเมืองที่อพยพมาจากชนบท หรือลูกหลานที่กำเนิดขึ้นในเมืองยังใช้ชีวิตตามปทัสฐานทางสังคม โลกทัศน์ และชีวิตทัศน์ยังคงเป็น แบบเดิมอยู่ แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาจากสภาพสังคมสมัยใหม่ ที่ทำให้ชาวเมืองต้องพึ่งพา ตนเองและมีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น แนวคิดการรวบรวมข้อมูลทางคติชนวิทยาของไทย ปรากฏ เด่นชัดเมื่อได้เปิดสอนรายวิชา คติชนวิทยาขึ้นในระดับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๙ โดยมีผลงานของ ศาสตราจารย์กุหลาบ มัลลิกะมาส ชื่อ คติชาวบ้าน เขียนขึ้นเป็นครั้งแรกใน วงการวรรณคดีไทย นับเป็นเล่มแรกที่มีการค้นคว้ารวบรวม แต่ยังมีได้วิเคราะห์ข้อมูลละเอียดมากนัก ในปี พ.ศ.๒๕๑๐ เสฐียรโกเศศ ได้เขียน เรื่อง ชีวิตชาวไทย สมัยก่อน ประคอง นิมมานเหมินทร์ ก็เขียน วรรณคดี ท้องถิ่นเรื่องแรก ชื่อ ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ด้วย ผลงานการเปิด สอนวิชาคติชนวิทยาในมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยต่างๆ ทำให้มีผู้สนใจ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางคติชน วิทยามากขึ้น มีวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับคติชนวิทยาและวรรณคดีท้องถิ่น เกิดขึ้นมากมายหลายเล่มในเวลา ต่อมา มหาวิทยาลัยที่มีวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับคติชนวิทยาแห่งแรก คือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร ต่อมาในปีการศึกษา ๒๕๑๖ ภาควิชา ภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เปิดสอนวิชาคติชนวิทยาระดับปริญญาตรี และระดับปริญญาโท โดยมี ดร.กึ่ง แก้ว อุตถากร เป็นผู้สอน มูลเหตุสำคัญที่ทำให้การศึกษาด้านคติชนได้รับความสนใจอย่าง

^{๓๖} ธารรัชต์ อนุกุล, กลองสะบัดชัยในสังคมและวัฒนธรรมชาวเชียงใหม่, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔.

^{๓๗} ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถกลาง, ท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบท ทาง สังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๓๗), หน้า ๖-๗.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

กว้างขวาง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นมา ก็เพราะในช่วงนั้นเกิดปัญหาที่มีการวิพากษ์วิจารณ์ว่าแบบเรียนวรรณคดีไทยไม่เหมาะสมกับชีวิตจริงๆ ในปัจจุบัน จนต้องปฏิรูปการศึกษาในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ และในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ รัฐบาลก็ให้ปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาอนุรักษ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม จัดให้มีโครงการเผยแพร่ เอกลักษณ์ไทย ที่สำคัญคือ จัดให้มีโครงการจัดตั้งศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย ซึ่งโครงการ เหล่านี้มีผลต่อการศึกษาค้นคว้าวิชาคติชนวิทยาในสมัยต่อมา โดยเฉพาะศูนย์วัฒนธรรมในภูมิภาค ต่างๆ มีส่วนสนับสนุนค่อนข้างมาก

๒. ความหมาย

คติ หมายถึง แนวทาง วิธีทาง (เช่น คำว่า คติโลก คติธรรม)

ชน หมายถึง คนในกลุ่มหนึ่ง หรือในชาติหนึ่ง

วิทยา หมายถึง ความรู้ จากรูปศัพท์ดังกล่าว คติชนวิทยา จึงหมายถึง ความรู้ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

คำว่า คติชน คือ ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่คติชนวิทยาสนใจนำมาศึกษา ส่วนคำว่า คติชนวิทยา นั้น ดร.กิ่งแก้ว อรรถการ ให้คำจำกัดความว่า^{๓๙}

คำว่า คติชนวิทยา คือ วิชาซึ่งว่าด้วยการศึกษาคติชนหรือผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน และผลผลิตทางวัฒนธรรมนี้เป็นมรดกที่รับทอดกันมาทั้งภายในชนกลุ่มเดียวกัน และที่แพร่กระจายไปสู่ชนต่างกลุ่มด้วย“คติชนวิทยา” คติชนหรือผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน และผลผลิตนี้จะเป็นมรดก ที่ได้มีการสืบทอดต่อกันมา ทั้งภายในกลุ่มชนเดียวกันและแพร่กระจายไปสู่ชนต่างกลุ่ม โดยได้ให้ เหตุผลของการใช้

คำว่า คติชนวิทยา แทน คติชาวบ้านว่า คำว่า ชาวบ้าน อาจสร้างความเข้าใจ ผิดได้ว่าเกี่ยวข้องกับเฉพาะชาวชนบทหรือบางระดับเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว Folklore จะ เกี่ยวข้องกับทุกคนทุกสถานภาพที่มีลักษณะร่วมกันอย่างน้อยหนึ่งลักษณะ คติชาวบ้านจึงเป็นข้อมูล เพียงส่วนหนึ่งที่นักคติชนวิทยาสนใจที่จะศึกษา และในคำว่า คติชนวิทยา จะมีความหมายที่กว้างกว่าคติชาวบ้านด้วยตามศัพท์ Folkloreจะเป็นเรื่องที่ว่าด้วยวิถีชีวิตตามชนบประเพณีของกลุ่มชน^{๔๐}

มัลลิกา คณานุรักษ์^{๔๑} ได้ให้ความหมายของ คติชนวิทยา ไว้ว่า คติชนวิทยาเป็น ความรู้ที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคมที่มีวัฒนธรรมของคนกลุ่มนั้นปรากฏให้เห็นเด่นชัด ผู้ศึกษาด้านคติชนวิทยาจึงมุ่งความสนใจไปที่กลุ่มคนพื้นบ้านที่ความเจริญทาง เทคโนโลยียังเข้าไม่ถึงในหมู่บ้าน คนพื้นบ้านจะมีลักษณะเด่นตรงที่มีการดำเนินชีวิต ที่คล้ายๆ กัน แตกต่างจากคนในเมืองที่มีอาชีพต่างกัน ในขณะที่คนในเมืองจะอยู่แบบตัวใคร ตัวมัน สำหรับการศึกษาคติชนวิทยาในประเทศไทย มักเป็นการศึกษาเฉพาะกลุ่มหรือเฉพาะทาง เท่านั้น เช่น การรวบรวมข้อมูลนิทานพื้นบ้าน สุภาษิต ปริศนาคำทาย เป็นต้น แต่ก็ยังไม่เป็นที่ แพร่หลาย จนกระทั่งในช่วงปี ๒๕๑๕-๒๕๒๕ สถาบันการศึกษาส่วนภูมิภาคได้เริ่มสนใจที่จะเก็บ รวบรวมนิทานพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านใน

^{๓๙} กิ่งแก้ว อรรถการ, **คติชนวิทยา**, กรุงเทพมหานคร : หน่วยศึกษานันทนาการกรมการฝึกหัดครู โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๐), หน้า ๒.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๔๑} มัลลิกา คณานุรักษ์, **คติชนวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

ท้องถิ่นด้วยเกรงว่ามรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้จะสูญหายไป อีกทั้งในช่วงปี ๒๕๒๐ เกิดกระแสนิยมศึกษาวรรณคดีท้องถิ่น สืบเนื่องจากวรรณคดีท้องถิ่นมี ความหมายเกี่ยวข้องกับนิทานท้องถิ่นอยู่มาก จึงทำให้มีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวรรณคดี ท้องถิ่นกับนิทานท้องถิ่น^{๑๒} ด้วยเหตุนี้ความสนใจในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับคติชนวิทยาจึงได้ขยายออกไปสู่ นักวิชาการต่างๆจนทำให้มีการศึกษาอย่างจริงจัง และเกิดเป็นสาขาวิชาคติชนวิทยาใน สถาบันการศึกษา สรุปลงได้ว่า วิชาคติชนวิทยา เป็นวิชาที่ศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ตลอดจนผลผลิตหรือการสร้างสรรค์ต่าง ๆ จากอดีตมาจนถึงปัจจุบันของมนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ

๓. ความสำคัญและบทบาทของคติชนวิทยา

คติชนวิทยา เป็นวิชาที่เกี่ยวกับวิถีทางในการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนการละเล่น เพลงพื้นบ้านต่างๆ ที่ได้รับการสืบทอดมาเป็นเวลานาน การศึกษาคติชนวิทยาเป็นการศึกษาถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่จะทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมนั้นๆ ได้อย่างชัดเจน และสามารถเข้าใจอดีตเพื่อจะได้เข้าใจปัจจุบันตลอดจนรู้จัก วางแผนในอนาคตได้อย่างถูกต้อง ดังนั้นคติชนวิทยาจึงควรแก่การศึกษาค้นคว้าด้วยยังคงมี ความสำคัญและประโยชน์หลายประการ คือ ๑) คติชนเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เข้าใจสภาพชีวิตมนุษย์ได้เป็นอย่างดี เพราะคติชนวิทยาได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพทางสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ตั้งแต่เกิดจนตาย ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจน แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ได้ยึดถือประเพณีปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนเป็นแบบอย่างให้ชนรุ่นหลังได้จดจำและนำมาปฏิบัติ ๒) คติชนวิทยาเป็นเครื่องมือที่ให้ความบันเทิงแก่ มนุษย์ทุกวัย ด้วยคติชนบางประเภทจะ ให้อารมณ์ที่สนุกสนานเพลิดเพลิน เช่น นิทานพื้นบ้านจะเป็น ความบันเทิงที่มีผู้ให้ความสนใจอยู่เสมอ โดยเฉพาะสังคมในอดีตที่เป็นสังคมของการฟังเพราะการเขียนหนังสือจะจำกัดอยู่ในแวดวง ราชการและผู้อาวุโสเรียนในพระพุทธศาสนา เพลงพื้นบ้านซึ่งมีทั้ง เพลงประกอบการละเล่น เพลง ปฏิภาณ เพลงร้องเล่นของเด็ก หรือแม่ในช่วงของการประกอบอาชีพ เช่น เกี่ยวข้าว สงฟาง ก็ยังมี เพลงที่ร้องเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน ๓) คติชนวิทยาจะให้ความรู้และอบรมสั่งสอน ด้วยคติชนจะให้ความรู้หลายทางใน ชีวิตประจำวัน เช่น ความรู้เรื่องยาสมุนไพร ความรู้เรื่องประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนความเชื่อ เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ นอกจากนี้ยังช่วยอบรมสั่งสอนคนในสังคมเช่น นิทานอีสป นิทานคติสอนใจ ที่ตอนท้ายของเรื่องจะจบลงที่ว่า นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า... หรือเพลงกล่อมเด็กที่ จะช่วยสั่งสอนให้เป็นคนดี คติชนจึงเป็นกลไกทางสังคมที่ช่วยอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานเป็นคนดี มี คุณธรรม จริยธรรม ๔) คติชนจะให้สติปัญญา ส่งเสริมให้คนใช้ความคิดใช้ปัญญา เช่นการเล่นปริศนาคำทาย ซึ่งปริศนาคำทายนี้จะมีอยู่ทุกภาค เป็นการช่วยฝึกสมอง ทดสอบสติปัญญา และใช้ปฏิภาณไหวพริบ ด้วยปริศนาคำทายจะใช้ถ้อยคำที่กำกวม หรืออาจจะให้คำตอบคนละเรื่องกับตัวปริศนาซึ่งทำให้ผู้ เล่นปริศนาคำทายต้องใช้ความคิดในการค้นหา คำตอบ และบางปริศนาคำทายยังช่วยสร้างความ สนุกสนานให้แก่ผู้เล่นอีกด้วย

คติชนวิทยาเป็นรากฐานของศาสตร์แขนงต่างๆ ด้วยคติชนมีเนื้อหาที่กว้างขวาง ครอบคลุมศาสตร์แขนงต่างๆ ที่ศึกษากันอยู่ในปัจจุบัน เช่น สังคมศึกษาจะมีการศึกษาในเรื่อง ประเพณี ความเชื่อ ภาษาศาสตร์จะมีการศึกษาในเรื่องภาษาถิ่น เกสัชศาสตร์จะมีการศึกษาเรื่องยา สมุนไพรและ

^{๑๒} อ่างแล้ว, ศิราพร วิฑูระฐาน ณ ถลาง, *ท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย*, หน้า ๙.

ตำรายากลางบ้าน และวรรณคดีบางเรื่องจะมีที่มาจากรวมกรรมของถิ่นหรือนิทาน พื้นบ้าน เป็นต้น จึงนับได้ว่าคติชนช่วยทำให้การศึกษาในสาขาวิชาต่างๆได้รับการพัฒนาอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

คติชนวิทยาเป็นแหล่งรวมความสามัคคี ทั้งนี้เพราะวิถีการดำเนินชีวิตชนบทร่วมประเพณี ตลอดจนการเล่นพื้นบ้านต่างๆจะเป็นลักษณะของการร่วมแรงร่วมใจ เช่นการลงแขกในการทำนา เป็นประเพณีที่ชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจแลกเปลี่ยนกันทำงาน หรือในเทศกาลงานบุญต่างๆ ชาวบ้านก็จะมาร่วมช่วยกันทำบุญจัดงานรื่นเริงฉลองกัน เป็นต้น

คติชนช่วยให้อารมณ์เก็บกดและความคับข้องใจคลี่คลายลง ด้วยชาวบ้านและ วัฒนธรรมจะมีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นคติชนจึงช่วยคลี่คลายความคับข้องใจของมนุษย์ซึ่งจะสังเกตได้จากนิทานพื้นบ้านไทยประเภทจักรวาลต่างๆที่ลูกเขยมักจะฆ่าพ่อตาตาย หรือพ่อตากับลูกเขยมักจะ ไม่ลงรอยกัน หรือความขัดแย้งระหว่างเมียน้อยเมียหลวงในสังคมไทย ทั้งนี้เพราะสังคมไทยในอดีต เป็นครอบครัวขยาย คนไทยจะแต่งลูกเขยเข้าบ้าน พ่อตากับลูกเขยมักไม่ค่อยลงรอยกัน นิทานจึงมีส่วนช่วยลดความตึงเครียดภายในครอบครัวลงได้

คติชนช่วยควบคุมสังคม คติชนบางประเภทสามารถควบคุมความประพฤติของคนในสังคมให้เป็นที่ยอมรับ อีกทั้งให้กำลังใจแก่บุคคลที่ประพฤติตนตามแบบอย่างที่ดีที่สังคมกำหนด เช่น สุภาษิต คำพังเพย คำคม สำนวนโวหารต่างๆ จะเป็นเครื่องเตือนใจให้คนในสังคมยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

คติชนก่อให้เกิดความภูมิใจในท้องถิ่น ทำให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น สังเกตได้ในแต่ละท้องถิ่นจะมีเรื่องเล่าตำนาน นิยายที่ อธิบายถึงประวัติความเป็นมาอันเป็นการสะท้อนให้เห็นระบบความคิดของคนโบราณที่ต้องการจะ อธิบายท้องถิ่นของตนหรือบางครั้งก็นำไปโยงกับสถานที่ในท้องถิ่นจนกลายเป็นนิยายประจำถิ่น^{๔๓} โดยถือว่าเป็นมรดกอันล้ำค่าที่ทุกคนเป็นเจ้าของซึ่ง มรดกนี้ได้มีการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานอันก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน และความ ภาคภูมิใจ

คติชนเป็นมรดกหรือสมบัติของชาติ ด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่นย่อมมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง มีการปลูกฝังให้ชนในกลุ่มได้เห็นความสำคัญและให้เกิดความภาคภูมิใจในขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดทั้งได้ยึดถือปฏิบัติต่อกันมา ควรจะช่วยกันอนุรักษ์เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบไป คติชนวิทยา เป็นวิชาที่เกี่ยวกับวิถีทางในการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความ เชื่อ ค่านิยม ตลอดจนการเล่น เพลงพื้นบ้านต่าง ๆ จึงควรแก่การศึกษาค้นคว้าด้วยความสำคัญ หลายประการ ดังนี้

- ๑) คติชนเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เข้าใจสภาพชีวิตมนุษย์ได้เป็นอย่างดี
- ๒) คติชนเป็นเครื่องมือที่ให้ความบันเทิงแก่มนุษย์ทุกวัย ด้วยคติชนบางประเภทให้

อารมณ์สนุกสนานเพลิดเพลิน

- ๓) คติชนจะให้ความรู้และอบรมสั่งสอน
- ๔) คติชนจะส่งเสริมให้คนใช้ความคิดใช้ปัญญา
- ๕) คติชนเป็นรากฐานของศาสตร์ต่าง ๆ

^{๔๓} อ่างแล้ว, ศิราพร วิฐะฐาน ณ ถลาง, *ท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย*, หน้า๓๒-๓๓.

๖) คติชนเป็นแหล่งรวมความสามัคคี เพราะวิถีการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี การละเล่น จะเป็นลักษณะการร่วมแรงร่วมใจ

๗) คติชนช่วยให้อารมณ์เก็บกดและความคับข้องใจคลี่คลายลง

๘) คติชนช่วยควบคุมสังคม อีกทั้งให้กำลังใจแก่บุคคลที่ประพฤติตนตามแบบอย่างที่ดีที่สังคม กำหนด เช่น สุภาพชน คำพังเพย คาคม

๙) คติชนก่อให้เกิดความภูมิใจในท้องถิ่น ทำให้เห็นวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ต่าง ๆ ในท้องถิ่นนั้น

๑๐) คติชนเป็นมรดกหรือสมบัติของชาติ เพราะมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง

๕. จุดกำเนิดของคติชนวิทยา

แนวทางในการศึกษาคติชนวิทยามีหลายแนวทาง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจและการนำไปใช้ประโยชน์ของแต่ละกลุ่ม เช่น นักจิตวิทยาอาจศึกษาคติชนเพราะเป็นแหล่งรวบรวมความเชื่อของมนุษย์และจะศึกษาในแนวจิตวิเคราะห์ นักการศึกษาอาจศึกษาคติชนเพราะเห็นว่าเป็น มรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของชาติ อาจศึกษาเพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการจัดการศึกษา หรือ แม้แต่นักคติชนวิทยาเองก็อาจศึกษาเพื่อขยายความรู้ ความคิด ความเข้าใจ และแนวทางในการ ปฏิบัติที่เกี่ยวกับคติชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น^{๔๔}

๑) การค้นหาจุดกำเนิดของคติชนวิทยา การค้นหาจุดกำเนิดของคติชนเป็นการศึกษาเพื่อค้นหาประวัติความเป็นมาของคติชนใน แขนงต่างๆที่ยังเป็นปัญหาอยู่ ทั้งนี้นักวิชาการได้พยายามค้นหาทฤษฎีเพื่อนำมาอธิบายถึงจุดเริ่มต้น ว่าเกิดขึ้นเมื่อไร เกิดขึ้นได้อย่างไร และเกิดขึ้นที่ไหน เช่น นิทานพื้นบ้านเกิดขึ้นเมื่อไร ที่ไหน และมี อายุเท่าไร ซึ่งประวัติความเป็นมาของคติชนแต่ละชนิดยังคงหาข้อยุติไม่ได้ คงได้เพียงการสันนิษฐาน หรือการคาดเดาเท่านั้น^{๔๕} อย่างไรก็ตาม นักวิชาการได้พยายามหาทฤษฎีเพื่ออธิบายเกี่ยวกับจุดกำเนิดของคติชน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ ๒ แนวทาง คือ

๑. แนวทางที่เห็นว่าคติชนวิทยาที่เหมือนกัน หรือคล้ายกัน อาจเกิดขึ้นได้พร้อมๆกันในสถานที่หลายแห่งและหลายช่วงสมัย หรือที่เรียกว่า Multiple Existence^{๔๖} เช่นความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี วิญญาณ ความเชื่อเกี่ยวกับน้ำท่วมโลก เป็นต้น ซึ่งเราจะ พบตำนานเหล่านี้อยู่ทั่วโลก โดยที่กลุ่มชนนั้นๆไม่เคยมีการติดต่อสัมพันธ์กันมาก่อน แต่เหตุใดจึงมีความเชื่อเหมือนกัน จากคำถามดังกล่าวจึงมีผู้เชื่อว่า สภาพจิตใจของมนุษย์ทั่วไปในโลกย่อมจะต้อง มีสภาพจิตใจที่คล้ายกัน ดังนั้นคติชนซึ่งจัดว่าเป็นผลผลิตทางจิตใจของมนุษย์ จึงน่าจะมีส่วน เหมือนกันหรือคล้ายกันได้ แต่แนวคิดดังกล่าวนี้ นักมานุษยวิทยาไม่เห็นด้วย^{๔๗}

^{๔๔} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ภาษาไทย : คติชนวิทยาสำหรับครู, หน่วยที่ ๘-๑๕, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗), หน้า ๑,๐๘๓.

^{๔๕} เสน่ห์ บุญรักษา, คติชนวิทยา, (พิษณุโลก : ภาควิชาภาษาไทย คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม พิษณุโลก, ๒๕๒๗), หน้า ๑๒.

^{๔๖} ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๒-๕๕.

^{๔๗} อ่างแล้ว, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ภาษาไทย : คติชนวิทยาสำหรับครู, หน่วยที่ ๘-๑๕, หน้า ๑๐๘๘-๑๐๘๙.

๒. แนวทางที่เห็นว่าคติชนวิทยาเกิดขึ้นในแหล่งเดียวกันแล้วแพร่กระจายไปแหล่งอื่นๆ ซึ่งจะเป็นลักษณะของการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน แต่แนวทางนี้ก็ก่อให้เกิดปัญหา ตามมาว่า ทำไมแหล่งวัฒนธรรมที่ต่างกันจึงยอมรับวัฒนธรรมของคนต่างกัน อย่างไรก็ตาม ลักษณะการแพร่กระจายจะเห็นได้อย่างชัดเจนในนิทานพื้นบ้าน^{๔๘}

๒) การค้นหารูปแบบและโครงสร้างของคติชนวิทยา คติชนจะมีลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือ จะมีรูปแบบและโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว แม้จะมีเนื้อหาที่แตกต่างกันไปบ้าง เช่น รูปแบบของนิทาน ปริศนา ภาษิต ฯลฯ ซึ่งการศึกษาด้วยวิธีนี้จะทำให้ผู้ศึกษาสามารถจำแนกรูปแบบและโครงสร้างได้อย่างแน่นอนตายตัว และผลการศึกษายัง สามารถตรวจสอบได้ จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาคติชนด้วยวิธีนี้ทำได้ง่ายกว่าการแสวงหาจุดกำเนิด^{๔๙} และการศึกษาแบบและโครงสร้างถือว่าเป็นการศึกษาที่ถูก หลักการให้ประโยชน์ต่อผู้ศึกษา อย่างไรก็ตาม การศึกษาด้วยวิธีนี้อาจทำได้โดยการรวบรวมข้อมูล ทางคติชนที่ต้องการศึกษาแล้วแบ่งแยกประเภท โดยยึดรูปแบบที่แตกต่างกันเป็นเครื่องกำหนด เช่น การศึกษานิทานพื้นบ้านได้แบ่งประเภทนิทานพื้นบ้านออกเป็น นิทานมุขตลก นิทานวีรบุรุษ นิทาน เกี่ยวกับนางฟ้าเทวดา นิทานสัตว์ หรือ การศึกษาปริศนาคำทายได้แบ่งเป็น ปริศนาที่เป็นคำเดียว วลี เรื่องสั้น เป็นต้น^{๕๐}

๓) การศึกษาสัญลักษณ์ในคติชนวิทยา การศึกษาสัญลักษณ์จัดว่าเป็นวิธีการศึกษาทางคติชนวิทยาอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งสัญลักษณ์จะเป็นการใช้แนวความคิดหนึ่งหรือของอย่างหนึ่งเพื่อแทนแนวความคิดอื่นหรือของอย่างอื่น ด้วย เนื้อหาบางประเภทของคติชนวิทยาไม่สามารถจะกล่าวออกมาตรงๆได้ จึงต้องใช้สัญลักษณ์ การศึกษาคติชนด้วยวิธีนี้จะศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ที่ชาวบ้านใช้ ทั้งนี้เพื่อให้ เข้าใจถึงแนวคิด อารมณ์และจิตใจของชาวบ้าน และเพื่อให้เข้าใจถึงสัญลักษณ์ที่แท้จริงของสังคม สัญลักษณ์ที่ปรากฏในคติชนมักจะมีอยู่ในบทเพลงพื้นบ้าน ความฝัน นิทาน เรื่องตลก เป็นต้น ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่าสังคมทุกสังคมย่อมมีกฎระเบียบให้คนในสังคมยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่ง บางครั้งกฎระเบียบต่าง ๆ นั้นได้สร้างความกดดันให้กับคนในสังคมและเพื่อเป็นการผ่อนคลายลดความตึงเครียดนั้นลง เราจึงพบเรื่องเล่าประเภทล้อเลียน ตลกขบขันปรากฏอยู่ในคติชนอยู่เสมอๆ ซึ่งเรื่องที่น่ามาล้อเลียนนี้มักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเพศ การเมือง ศาสนา เช่น เรื่องความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างบุคคลในครอบครัวที่ห้ามอยู่ใกล้ชิดกัน อาทิ ลูกเขยกับแม่ยาย พี่เขยกับน้องเมีย เป็นต้น^{๕๑}

๔) การศึกษาเปรียบเทียบในคติชนวิทยา การศึกษาเปรียบเทียบในคติชนวิทยา จำเป็นอย่างยิ่งที่นักคติชนวิทยาจะต้องให้ความ ร่วมมือกันเพราะแต่ละคนไม่สามารถที่จะรอบรู้ในหลายๆด้านได้ จึงต้องอาศัยความร่วมมือซึ่งกัน และกัน แต่ในวิธีการศึกษาด้วยวิธีนี้ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะบางทีก็กลายเป็นการ ส่งเสริมลัทธิชาตินิยมมากกว่าความร่วมมือเพื่อประโยชน์ของชาติ^{๕๒}

^{๔๘} ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน, หน้า ๕๔.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน , หน้า ๖๕.

^{๕๐} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ภาษาไทย : คติชนวิทยาสำหรับครู. หน่วยที่ ๘-๑๕, หน้า ๑,๑๑๐.

^{๕๑} ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน, หน้า ๗๔-๗๕.

^{๕๒} เสน่ห์ บุญยรักษ์, คติชนวิทยา, หน้า ๑๒.

๕) การศึกษากระบวนการถ่ายทอดของคติชนวิทยา การศึกษากระบวนการถ่ายทอดของคติชนวิทยาจะต้องเป็นการศึกษาเรื่องราวที่ถ่ายทอด ทางมุขปาฐะโดยตรง ทั้งนี้อาจจะเป็นการถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง หรือจาก วัฒนธรรมหนึ่งไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง หรือจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งข้อดีของ การศึกษาด้วยวิธีนี้คือ ความน่าเชื่อถือ ทั้งนี้เพราะการถ่ายทอดอาจใช้ระยะเวลาที่ยาวนานจึงเชื่อ ไม่ได้ว่าข้อมูลนั้นจะถูกต้องทั้งหมดด้วยผู้รับการถ่ายทอดอาจจะตัดแปลงในสิ่งที่ตนได้รับการ ถ่ายทอดมา^{๕๓} ซึ่งนักคติชนวิทยาเองก็เห็นว่าในกระบวนการ ถ่ายทอดทางคติชนวิทยาย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และการเปลี่ยนแปลงนั้นมักจะมีลักษณะที่ สอดคล้องกับวัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้นๆเช่น นิทานพื้นบ้าน มักจะมีโครงเรื่องที่คล้ายๆกัน แต่ รายละเอียดในเรื่องอาจจะมีส่วนที่แตกต่างกัน ตัวอย่าง เช่น นิทานเรื่อง ซินเดอเรลลา มีต้นกำเนิด มาจากนิทานอียิปต์ เมื่อได้มีการแพร่กระจายไปสู่วัฒนธรรมอื่นๆก็จะมีรายละเอียดที่เพิ่มเติมเข้ามา หรือขาดหายไปบางส่วน^{๕๔} จึงอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการ ถ่ายทอดทางคติชนที่เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลทางมุขปาฐะอาจทำให้ความน่าเชื่อถือและความ ถูกต้องของข้อมูลลดน้อยลง เพราะผู้รับการถ่ายทอดอาจจะตัดแปลงแก้ไขข้อมูลได้ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้วัฒนธรรมบางวัฒนธรรมเลือกบุคคลขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูลและรับการถ่ายทอด ข้อมูลโดยตรง ดังนั้น การศึกษากระบวนการถ่ายทอดและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในกระบวนการ ถ่ายทอดจึงเป็นการศึกษาที่สำคัญอีกแนวทางหนึ่ง แม้ว่าจะมีข้อบกพร่องอยู่บ้างก็ตามด้วยวิธีการ ถ่ายทอดทางมุขปาฐะยังคงดำรงสืบอยู่ต่อไป

๒.๓ แนวคิดที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน

๑. ที่มาของแนวคิด

คำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Popular wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”(Local wisdom) ได้มีหน่วยงานทางการศึกษา นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญได้ใช้คำทั้ง ๒ คือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” และ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ควบคู่กันไปแต่บางครั้งใช้คำใดคำหนึ่งเท่านั้นซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ดังนี้

ภูมิปัญญา (Folk Wisdom) เป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมขนาดใหญ่พอควรและดำรงอยู่ได้ยาวนานย่อมต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่งจึงปรากฏภูมิปัญญาเช่นนี้อยู่จำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านั้นนอกจากแสดงความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งแล้วยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญ และพัฒนาการของคนในชาตินั้น ทั้งนี้ เพราะภูมิปัญญาเป็นสิ่งละเอียดอ่อนชาติที่เจริญมีสังคมที่สงบสุขร่มเย็นไม่ระส่ำระสาย และมีความเป็นอิสระจึงจะสามารถสร้างสรรค์ และสั่งสมภูมิปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้

การกล่าวถึงเรื่องภูมิปัญญา (Folk Wisdom) มักจะหมายถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมส่วนยอด ส่วนปลายสุดของสถาบันสังคม (Social Institution) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมแต่ละสังคม และสถาบันสังคมนั้นจะต้องดำรงอยู่คู่กับกลุ่มคนซึ่งเรียกว่าองค์การทางสังคม (Social

^{๕๓} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ภาษาไทย : คติชนวิทยาสำหรับครู, หน่วยที่ ๘-๑๕, หน้า

^{๕๔} ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน, หน้า ๗๗-๗๘.

Organization) องค์การทางสังคมนี้ดำรงตนเป็นเอกเทศไม่ได้จำเป็นต้องมีสถาบันสังคมเป็นองค์ประกอบที่เหนียวแน่น สถาบันสังคม และองค์การทางสังคมนี้เมื่อผนึกเข้าด้วยกันเป็นหน่วยรวมอันเดียวกันแล้วมีชื่อเรียกว่า โครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ซึ่งสามารถแยกเป็นส่วนต่าง ๆ ตามหน้าที่เฉพาะได้ แต่ละส่วนมีหน้าที่เฉพาะเรียกว่า หน่วยทางสังคม (Social Unit) ดังนั้นแต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยคน (หลายคน) และระเบียบแบบแผนสำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติของคนเหล่านั้น หากจะทำให้ชัดขึ้น แต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วย องค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ๑. ตำแหน่งทางสังคม ๒. หน้าที่ ๓. แบบแผนพฤติกรรม ซึ่งประกอบด้วย ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคม ๔. องค์วัตถุ จากโครงสร้างของหน่วยสังคมนี้ส่งกับเรื่องภูมิปัญญาเป็นเนื้อหาสาระส่วนหนึ่ง หรือหลาย ๆ อย่างผสมผสาน นอกจากนั้นยังอาจกล่าวเพิ่มเติมต่อไปได้อีกว่า ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่อง อาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษา และวัฒนธรรม^{๕๕}

๒. ความหมาย

คำว่า “ภูมิปัญญา” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ได้มีผู้อธิบายความหมายในแง่มุมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายคำว่า “ภูมิปัญญา” ว่า หมายถึง พื้นฐานความรู้ความสามารถ^{๕๖}

ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายดังนี้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากการสะสมการเรี ยนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาแบบที่เราเรียน ผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด”^{๕๗}

พัทยา สายหู ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาไว้ว่า คือ “ความรู้ คามคิด ที่ได้สั่งสมไว้” ชาวบ้าน คือ “คนธรรมดาหรือสามัญชน” หากรวมความหมายก็อาจนิยามไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน “ความรู้ ความคิดของคนธรรมดา หรือสามัญชนที่ได้สั่งสมไว้” ส่วนอีกคำหนึ่งคือคำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง “เครื่องมืออุปกรณ์การดำรงชีวิตของหมู่คณะ”^{๕๘}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ให้ความหมายคำว่า “ภูมิปัญญา” ว่าหมายถึง ๑) ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใด ๆ มีลักษณะเป็นข้อมูลเนื้อหาสาระ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชายฯ ๒) ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใด ๆ หรือหน่วยสังคมใด ๆ ความเชื่อดังกล่าวอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากพิสูจน์แล้วความเชื่อก็กลายเป็นความรู้ ความเชื่อบางอย่างอาจพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน ฝีมี่

^{๕๕} เรืองเดช ปันเขียนชัย, นิทานพื้นบ้านลาว เล่ม ๑, (นครปฐม. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๑ - ๕.

^{๕๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๑๙.

^{๕๗} ประเวศ วะสี, การสร้างสรรคภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา, ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๔), หน้า ๗๕.

^{๕๘} พัทยา สายหู, ลักษณะของชุมชนในสังคมไทย พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔), หน้า ๑๐๙.

จริงหรือไม่ ๓) ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหา ป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการสร้างหรือดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว เป็นต้น^{๕๙}

สามารถ จันทรสุรีย์ นิยาม “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ว่า หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาเป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย^{๖๐}

เอกวิทย์ ณ ถลาง นิยาม “ภูมิปัญญา” ว่าเป็นทรัพย์สินทางปัญญาอันล้ำค่าของท้องถิ่น หรืออีกนัยหนึ่งว่า เป็นพื้นฐานความรู้ ความสามารถของบุคคลในท้องถิ่น และความสัมพันธ์กับแบบแผนการดำรงชีวิต ที่ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อม และกระบวนการทางสังคมเสมือนเป็นแกนหลักของการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข^{๖๑}

เสรี พงศ์พิศ ให้ความหมายว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หมายถึง “รากฐานของความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ ภูมิปัญญาทั้งสองลักษณะ คือ ส่วนที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ ปรัชญาการดำเนินชีวิต คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตประจำวัน กับส่วนที่เป็นรูปธรรม เช่น การทำมาหากิน หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี”^{๖๒}

สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ศัพท์นี้การกำเนิดของมันชัดเจนมีความมุ่งหมายที่จะใช้วัฒนธรรมของตนเองได้กระแสการต่อสู้ให้พ้นการครอบงำเป็นอิสระและสร้างสรรค์ หากทำเสร็จแล้วมีการสร้างตาข่ายโยงภูมิปัญญาระหว่างกัน ชุมชนหมู่บ้านก็มีอำนาจเป็นพลังสำคัญพลังหนึ่งที่จะผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงสู่สันติสุขในที่สุด^{๖๓}

สามารถ จันทรสุรีย์ กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย^{๖๔}

^{๕๙} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

^{๖๐} สามารถ จันทรสุรีย์, **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒.

^{๖๑} เอกวิทย์ ณ ถลาง, **ภูมิปัญญาชาวบ้าน ๔ ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๔.

^{๖๒} เสรี พงศ์พิศ, **คืนสู่รากเหง้า**, (กรุงเทพมหานคร : เทียนวรรณ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔๕ – ๑๔๖.

^{๖๓} สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์, **การกระจายอำนาจการจัดการศึกษาสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, รายงานการวิจัย**, (ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖๓.

^{๖๔} สามารถ จันทรสุรีย์, **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท**, หน้า คำนำ.

อังกูล สมคะเนย์ กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้และมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิต ให้เป็นสุขโดยได้รับการถ่ายทอด สัมพันธ์กันมาโดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย^{๖๕}

ลักษณะ รอดสน ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดกันจากรุ่นบุรุษ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขในแต่ละสภาพแวดล้อม โดยการประสมประสานความรู้ ความคิด เข้าด้วยกันในการใช้แก้ปัญหาต่างๆล้วนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ โดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย^{๖๖}

รัตน์ บัวสนธิ ได้ให้มุมมองอีกมิติว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการที่คนที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและสิ่งแวดล้อมซึ่งกระบวนการที่คนดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติ จารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง แต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชนและปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนการที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกออกได้ ๓ ลักษณะคือ

ลักษณะที่ ๑ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

ลักษณะที่ ๒ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ลักษณะที่ ๓ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเองจากการศึกษาความหมายภูมิปัญญาข้างต้น สรุปว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความสามารถของบุคคลในท้องถิ่นที่ได้เรียนรู้มีประสบการณ์สั่งสมเลือกสรรปรับตัวจนเป็นความรู้ที่สามารถนำไปแก้ปัญหา หรือสร้างเสริมให้มีการดำรงชีวิตประจำวันที่ดีขึ้น จากนั้นนำไปถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ ทั้งวิธีการบอกเล่าสั่งสอน และการปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่างการพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน^{๖๗}

กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการที่คนที่มีต่อตนเองต่อโลกและสิ่งแวดล้อมซึ่งกระบวนการที่คนดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติ จารีตประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของคนในส่วนที่เป็นชุมชน และปัจเจกบุคคล คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการประยุกต์และเปลี่ยนแปลงจนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่

^{๖๕} อังกูล สมคะเนย์, เอกสารประกอบการสอนรายวิชา สารนิเทศเพื่อการศึกษา ค้นคว้า, (นครราชสีมา : สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖๔.

^{๖๖} ลักษณะ รอดสน, การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่อง “เรือ...สายน้ำ... และชีวิตชาวพุมธานี สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจังหวัดพุมธานี, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒.

^{๖๗} รรัตน์ บัวสนธิ, สถานภาพและบทบาทของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดพิษณุโลก ที่มีการจัดการศึกษา, รายงานการวิจัย, ๒๕๔๒, หน้า ๒๖๔.

ประกอบไปด้วยคุณธรรมซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุลที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกันทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่รวมกันได้ อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำ ตักเตือน ตัดสินและลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านเคารพธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่าเขา ข้าว แดด ลม ฝน โลกและจักรวาล ชาวบ้านเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว^{๖๘}

จากความหมายของภูมิปัญญาที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น พอจะสรุปให้เห็นได้ชัดเจนมากขึ้นว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” เกิดจากการคิดหรือพื้นฐานความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงคือประสบด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้ที่สะสมสืบทอดกันมา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง แล้วนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นองค์ความรู้ ที่มีความหมายเช่นเดียวกับองค์ความรู้พื้นฐาน คีย์ได้ให้ความหมายของ “ระบบความรู้พื้นฐาน” ว่าหมายถึง ความคิด ความเข้าใจ ทักษะคิด ที่ได้พัฒนาต่อก่อนรูปขึ้นมา โดยชาวบ้านเพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับความคิดหรือระบบคิดเชิงปฏิบัติ (Practical Thought) มีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการใช้เพื่อปรุงอาหาร การสร้างบ้าน การรักษาพยาบาล หรือการจัดสรรบทบาททางสังคม และการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความรู้พื้นฐานจะดีหรือจะมีประสิทธิภาพอย่างไร จะต้องวัดกันที่ว่าสิ่งนั้นเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตประจำวันมากน้อยเพียงใด วิธีการศึกษาระบบความรู้พื้นฐานจำแนกออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. การสร้างระบบการจำแนกสรรพสิ่ง เป็นวิธีการที่กลุ่มชาติพันธุ์ หรือคนในสังคมกลุ่มหนึ่งจัดระบบปรากฏการณ์ หรือจัดสรรพลังต่าง ๆ ในโลกของความเป็นจริงที่อยู่ล้อมรอบตัวเขาเอง ความเชื่อหรือฐานคติเบื้องต้นของแนวทางการศึกษาที่เรียกว่า “วิทยาศาสตร์ชาติพันธุ์” (Ethno science) อยู่ที่ว่า คนจะมีความรับรู้ระบบ หรือลักษณะของธรรมชาติ หรือการดำรงอยู่ของธรรมชาติ คือ เข้าใจธรรมชาติว่ามันมีประโยชน์อย่างไร แล้วจึงใช้ระบบวิธีคิดหรือวิธีการนั้นจัดระบบหาความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งนั้นขึ้นมาจัดระบบของคนกลุ่มนั้น ในการมองสรรพสิ่งมองธรรมชาติว่าเป็นอย่างไร แล้วจึงใช้ระบบวิธีคิด หรือวิธีการนั้นจัดระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มนั้นให้มีความสำคัญต่อสิ่งใด ให้ความสำคัญต่อสิ่งนั้นว่ามีความหมาย มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของเขาอย่างไรบ้าง กล่าวคือ การจำแนกนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ของกลุ่มนั้นกับสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิตมากน้อยเพียงใด

^{๖๘} กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ, *วิถีไทย*, (กรุงเทพมหานคร: เจริญเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๘ – ๒๕๙.

๒. วิธีการศึกษาระบบคิดพื้นบ้าน (Indigenous Conceptual System) เป็นวิธีการที่ไม่ได้ศึกษาเพียงการจำแนกประเภทแบบที่เรียกว่า เอธโนไซ (Ethno science) เพียงเท่านั้น การศึกษาระบบพื้นบ้านเป็นการศึกษาระบบคิด ซึ่งเป็นพื้นฐานของความเข้าใจกับประสบการณ์ของมนุษย์ เช่น แทนที่จะศึกษาแต่เพียงว่าระบบ หรือว่าชาวบ้าน มีวิธีจำแนกพืชและสัตว์ หรือชีววิทยารอบตัวเขาอย่างไร แต่วิธีการศึกษาระบบคิดพื้นบ้านแนวนี้ เป็นการศึกษารื่องระบบคิดศึกษาระบบเกษตรทั้งหมดว่า ระบบเกษตรของชนกลุ่มนั้น เขามีความเข้าใจระบบทั้งหมดอย่างไร การศึกษาระบบคิด กระบวนการของระบบ และเป็นการศึกษาอย่างมีการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตาม การศึกษาระบบคิดพื้นบ้านนี้ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาทัศนคติของคนในระบบนิเวศหรือคนในชุมชน โดยให้ความสนใจต่อวิธีการที่ชนกลุ่มนั้น หรือกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งในสังคมตีความและความหมายต่อระบบ หรือที่เราเรียกว่าประสบการณ์ของมนุษย์ กิจกรรมทางสังคมของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร การแพทย์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมว่าคนในสังคมนั้นให้ความหมายและให้ความสำคัญอย่างไร เช่น ระบบคิดพื้นบ้านเกี่ยวกับรักษาพยาบาล โดยศึกษาว่าชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับโรคต่าง ๆ ได้อย่างไร เช่น โรคของอาการซึ่งเกิดจากการปวดท้อง คำว่า “เจ็บท้อง” ความจริงคำว่าเจ็บท้องเป็นภาษาคำเมืองมากกว่าไทยกลางแทนความหมายคำว่า “ปวดท้อง” ในภาษาเหนือ จึงใช้คำว่า “เจ็บท้อง” ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นความหมายของอาการโรค อันเป็นวิธีการที่ชาวบ้านอาจตีความ โดยอาศัยความเข้าใจในลักษณะที่เป็นสามัญสำนึกจะนำไปสู่วิธีการรักษาพยาบาลหรือการแก้ปัญหาดังกล่าวขึ้นมา

๓. การศึกษาระบบคุณค่าของพื้นบ้าน (Local Value System) มีความหมายเหมือนกับคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นวิธีการศึกษาที่ต่างไปจากการศึกษาระบบคิด การศึกษาระบบคุณค่า หรือระบบภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นการศึกษาว่าคนในสังคมมองเห็น หรือให้คุณค่าต่อความสัมพันธ์ของเขากับคนอื่นในสังคมอย่างไร และระหว่างเขากับโลกที่เขาอาศัยอย่างไรบ้าง รวมถึงความรู้พื้นบ้าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการที่ชาวบ้านปฏิบัติต่อกันและกัน ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะของศักยภาพของชาวบ้าน ศักยภาพของชุมชนในการปรับตัวและในการแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้หมายถึงการจำแนกความรู้ไม่ได้หมายถึง วิธีหรือเทคนิคอย่างไร แต่หมายถึงระบบคิดทั้งหมด ซึ่งโยงวิธีการที่เขาใช้อยู่กับการตีความของเขากับความสัมพันธ์กับโลก ไม่ว่าจะเส้นทางด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม วัฒนธรรม ด้านความเชื่อหรือด้านจิตวิญญาณ ในประเด็นนี้ คีย์ (Keyes) ไม่ได้ชี้ว่าระบบคุณค่าของความรู้ระบบคุณค่าของท้องถิ่น หรือว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น โยงกับความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้วงการพัฒนา นั่นคือ ศักยภาพของชุมชน หรือระบบคิดทั้งหมดที่ชาวบ้านพยายามจะปรับตัวในการแก้ไขปัญหาการดำรงชีวิต

๔. การศึกษาระบบความรู้พื้นบ้าน โดยการศึกษาผ่านการศึกษาลोकทัศน์ หรือการศึกษาคอสมอโลยี (Cosmology) การตีความของชาวบ้านอาจจะเรียกว่าเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีความเชื่อพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างไร มีการตีความเกี่ยวกับเรื่องของเวลา เรื่องสถานที่ และบุคคลในสังคม สิ่งที่จะนำมาศึกษาก็คือ แนวความคิดเรื่องของเวลาว่าคนในสังคม มีวิธีการและระบบการทำงานให้สัมพันธ์กับเวลาและฤดูกาล และการสังเกตความสัมพันธ์ของ กิจกรรมเหล่านี้ที่มี

ต่อสิ่งแวดล้อม การตีความ และการให้คุณค่าของการเปลี่ยนแปลงในเชิงอายุ หรือว่าการเปลี่ยนแปลงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

เรื่องของ “ภูมิปัญญา” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวพันกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมีการปรับสภาพการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่พิเศษกว่าสัตว์อื่น ๆ กล่าวคือ มีมันสมองที่มีความสามารถในการคิดค้น เรียนรู้ แก้ปัญหาและมีการสืบทอดแบบแผนความรู้เป็นมรดกมาช้านาน แม้ว่าภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่สั่งสมและถ่ายทอดเป็นมรดกมาช้านาน แต่มีเอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่ง คือ เป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ค่าใช้จ่าย การศึกษา วัฒนธรรม จะผสมกลมกลืน (ประเวศ วะสี, ๒๕๓๐) คำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรืออาจเรียกชื่อแตกต่างกัน แต่ความหมายเดียวกันอาจจะเป็นคำใหม่ในวงการการศึกษาและแม้แต่วงการพัฒนาแท้จริง แล้วแนวคิดและการปฏิบัติมีมานานแล้วในหมู่ของชาวบ้านและผู้ทำงานในท้องถิ่น แต่ได้รับการหยิบยกขึ้นมาพูดคุยกันอย่างจริงจัง เมื่อไม่นานมานี้ กลุ่มนักพัฒนา องค์กรเอกชน ซึ่งทำงานในระดับหมู่บ้านเป็นกลุ่มแรกที่เริ่มรื้อฟื้นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งนี้ เพื่อค้นหาคุณค่าที่สามารถนำมาเชื่อมโยงกับกิจกรรมพัฒนา ซึ่งพวกเขาธิบดีชอบอยู่ก่อนหน้าที่จะศึกษา เรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ได้มีการศึกษาเรื่องราวทำนองนี้แต่เรียกชื่อว่าเป็นการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนหรือการพึ่งพาตนเองของชาวบ้าน ประเด็นสำคัญ ๆ ในเรื่องภูมิปัญญาจึงยังไม่ได้นำมาใช้โดยตรงกับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของประเทศ แต่มีแนวโน้มว่าจะนำบางส่วนมาเชื่อมโยงหรือประยุกต์ใช้มากขึ้น ความสนใจเริ่มแรกนี้จึงเป็นเพียงการตระหนักหรือกระตุ้นให้เกิดการตระหนักในภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมท้องถิ่น^{๖๔}

๓. ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้ ที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตและสังคมในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นในประเทศไทย ซึ่งมีความหลากหลายแต่ไม่แตกต่างกันมากนัก เนื่องจากมีพื้นฐานเดียวกัน นั่นคือ ความเชื่อ ศาสนา และวิถีชีวิตของอาชีพเกษตรกรรม และด้วยเหตุที่ภูมิปัญญาชาวบ้านมีขอบข่ายกว้างขวางครอบคลุมวิถีชีวิตประชาชนในท้องถิ่น จึงจำแนกสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้ดังนี้

สุธินันท์ พงศ์ไพบูลย์ จำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านตามอรรถประโยชน์ได้ ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ ภูมิปัญญาชาวบ้านประเภทเพื่อการยังชีพมีขึ้นเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด อยู่อย่างมีความสุขสบายตามอัตภาพเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการเสาะหาปัจจัยพื้นฐานมีการยังชีพของสังคมปฐมฐาน ยุคที่มนุษย์เสาะหาปัจจัยด้วยวิธีเก็บเกี่ยวและการใช้แรงงาน ได้แก่ วิธีทำมาหากิน วิธีเสาะหาและจัดการเกี่ยวกับปัจจัย ๔ คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยๆ เพิ่มพูนงอกงามขึ้น จนดูเหมือนเป็นสิ่งสามัญ เช่น

๑.๑ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำกิน เริ่มแต่ภูมิปัญญาการเก็บเกี่ยว เช่น ภูมิปัญญาการหาของป่า ล่าสัตว์ ตีผึ้ง การทำและใช้เครื่องจับสัตว์น้ำ เช่น นก ปลา เสือ ช้าง เป็นต้น ภูมิปัญญา

^{๖๔} ชลสิทธิ์ เอี่ยมสำอางค์ และ วิศนีย์ ศิลตระกูล, ภูมิปัญญาชาวบ้านเทคโนโลยีพื้นบ้านและแหล่งวิทยาการชุมชน, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๙๑ .

เหล่านี้ค่อยพัฒนาขึ้นเป็นอาชีพ มีรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้เฉพาะตัว เฉพาะท้องถิ่นขึ้น หน้าไม้
 ภูมิปัญญาในการเลือกพันธุ์ข้าวทำนา การไถ คราด หว่าน ดำ เป็นต้น

๑.๒ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เช่น การสร้างบ้านเรือนแบบเครื่องผูก ภูมิ
 ปัญญาการเลือกใช้วัสดุ วิธีเย็บ ผุกริม ถักริม ผูกเงื่อน

๑.๓ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมโภชนาการ ได้แก่ ภูมิปัญญาในการเลือกสรร
 อาหาร วิธีปรุงและวิธีถนอมอาหาร

๑.๔ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ภูมิปัญญาในการนำสิ่งต่างๆ มาปกปิด
 ร่างกายให้อบอุ่น เช่น ภูมิปัญญาในการทำหีบเป็นเครื่องมือทอเปลือกไม้ ทำเป็นผ้า การทำและใช้ดิน
 เผาเพื่อปั้นฝ้าย การคิดทำฟืมและกี่สำหรับงานทอ ภูมิปัญญาในงานถักร้อย ปักชุน เป็นต้น

๑.๕ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับยารักษาโรค ได้แก่ การนำสมุนไพร สัตว์ แร่บางชนิดมาใช้
 เป็นตัวยา การผสมยา วิธีปรุงยา การใช้ยา เป็นต้น

๑.๖ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน ผู้คนทุกหมู่เหล่าต่างๆ พยายาม
 จะให้ตนมีชีวิตรองยืนมั่นคง จึงทุ่มเทใช้สติปัญญาและสิ่งเอื้ออำนวยต่างๆ เพื่อให้บรรลุความต้องการซึ่ง
 สามารถจำแนกเป็นกลุ่มย่อยๆ ได้ดังนี้

๑.๗ ภูมิปัญญาการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาเบื้องต้นในการพิทักษ์ปกป้องชีวิตและ
 ทรัพย์สิน คือ การพึ่งตนเอง ความพยายามที่จะบำรุงรักษา และเพิ่มขีดความสามารถ การใช้อวัยวะ
 ของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอด

๑.๘ ภูมิปัญญาที่หลบเลี่ยงอันตราย เช่น ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สามารถสังเกต
 ความแปรปรวนของสภาพดิน ฟ้า อากาศ รู้ว่าจะเกิดฝนหนัก ลมแรง ทะเลบ้า ฟ้าคะนอง น้ำท่วมใหญ่
 เกิดภัยแล้ง ไฟป่า หรือภูมิปัญญาในการโค่นไม้ใหญ่ โดยสามารถบังคับให้ล้มพาดในทิศทางที่ต้องการ
 ได้

๑.๙ ภูมิปัญญาการรวมพลังและการพึ่งพิง เช่น ภูมิปัญญาการร่วมแรงแบ่งประโยชน์
 เช่น การทำนารวม การทำสวนรวม คือ ร่วมกันทำนาหรือทำสวนในที่แปลงเดียวกัน ทุกคนที่ทำมีสิทธิ์
 เก็บกินเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมกันทำร่วมกันใช้

๑.๑๐ ภูมิปัญญาทำและใช้ศาสตราวุธ เช่น การทำมีดพร้าของชาวใต้ ซึ่งใช้สำหรับ
 งานสับ ฟัน แต่งเติมสวน และใช้ต่อสู้ได้อีกด้วย

๑.๑๑ ภูมิปัญญาการดูแลบำรุงรักษาชีวิตและทรัพย์สิน การให้ความสำคัญต่อสตรี
 และเด็กจึงปรากฏความเชื่อ เช่น ห้ามหญิงมีครรภ์นั่งขวางบันไดหรือประตู มิฉะนั้นลูกจะไม่สมบูรณ์
 เป็นต้น

๒. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้าง พิทักษ์ฐานะ และอำนาจ ผู้คนทุกหมู่เหล่าย่อมอาศัยฐานะ
 และอำนาจ เพื่อช่วยในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ย่อมแตกต่างกันไปตามโครงสร้างของสังคม ชีตจำกัดของ
 การศึกษาขีดความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและยุคสมัยโดยภูมิปัญญากลุ่มนี้มีทั้งด้าน
 เศรษฐกิจ สังคมและตำแหน่งหน้าที่ อาจจำแนกได้ดังนี้

๒.๑ ภูมิปัญญาการสร้างและการขยายฐานอำนาจ ภูมิปัญญาที่เด่นชัด คือ ขยายวงศา
 คณาญาติให้ได้มากๆ เพื่อจะได้พวกพึ่งพิงและเพิ่มแรงงาน

๒.๒ ภูมิปัญญาการรักษาฐานะและอำนาจ เป็นการบำเพ็ญบุญบารมี เพื่อผดุงอำนาจ วาสนา เป็นภูมิปัญญาที่อาศัยหลักคุณธรรม โดยให้ทำแต่กรรมดี

๒.๓ ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณะประโยชน์ คือ ภูมิปัญญาที่ก่อให้เกิด ประโยชน์ร่วมกันเช่น การร่วมกันกำหนดการสัญจรระหว่างหมู่บ้าน การร่วมกันหาเงินบำรุงวัด เป็นต้น

๒.๔ เพื่อเป็นการสร้างสรรค์พิเศษ คือ สิ่งที่เป็นปัญญาชนชาวบ้าน ใช้วิสัยทัศน์ เฉพาะตัว สร้างสรรค์ขึ้นต่างจากกลุ่มอื่น เช่น ภูมิปัญญาที่ให้ตระหนักว่า นักปราชญ์เป็นทรัพยากร บุคคลที่มีคุณค่ายิ่ง^{๗๐}

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดสาขาย่อยของภูมิปัญญา ชาวบ้านที่กำหนดการคัดเลือกและเชิดชูเกียรติผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม ๕ สาขา ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตร เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การ แก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และรู้จัก ปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ

๒. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธาร การ รักษา การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคาะพแม่น้ำ แผ่นดิน พิษพันธุธัญญาหาร และโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ

๓. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน ได้แก่

๓.๑ กองทุนต่างๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ

๓.๒ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน

๔. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรม และผู้รู้เรื่องสมุนไพร

๕. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ให้สามารถบริโภคได้โดยตรง ได้แก่ การใช้เครื่องและครกตำข้าว การรู้จักประยุกต์ เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้แปรรูปผลผลิตเพื่อชะลอการนำเข้าสู่ตลาด^{๗๑}

สุรเชษฐ์ จิตวิบูล ได้แบ่งประเภทและลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพซึ่งมีลักษณะการประกอบ อาชีพแบบพุทธเกษตรกรรมหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสมดุลสอดคล้องกับธรรมชาติ มุ่งการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลักมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ได้แก่ การทำสวน เกษตร การทำเกษตรผสมผสานและการทำเกษตรธรรมชาติ

๒. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ซึ่ง ได้แก่ ความเชื่อ คำสอน ค่านิยม ประเพณีที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต

๓. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าไม้ชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

^{๗๐} สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, **หลักภาษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

^{๗๑} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓.

ศิริพงษ์ นวลแก้ว จำแนกประเภทหรือสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาด้านการเกษตร
๒. ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ
๓. ภูมิปัญญาด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ
๔. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาหมู่บ้าน
๕. ภูมิปัญญาด้านศิลปะ
๖. ภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม
๗. ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม^{๗๒}

จากประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยที่ครอบคลุมในทุกๆ ด้าน และมีผลต่อการดำรงอยู่ของสังคมจึงจำเป็นต้องพยายามอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่กับสังคมไทยตลอดไป^{๗๓}

๔. ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญและมีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อความอยู่รอดของสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ ภูมิปัญญาทำให้ชาติและชุมชนผ่านพ้นวิกฤติและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนไว้ ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จรจรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองการพัฒนาเพื่อพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิมเพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัย ดังนั้น ภูมิปัญญาจึงมีคุณค่าไม่เพียงแต่ต่อท้องถิ่นและผู้คนเท่านั้น แต่ยังเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนและมั่นคง ภูมิปัญญาท้องถิ่นขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมจึงเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของแต่ละสังคม อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่เหมาะสม ทรงคุณค่าและมีความสำคัญเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อีกทั้งยังช่วยสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และอำนวยความสะดวกในการทำงานเพื่อพัฒนาชนบทของกลุ่มบุคคล เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยใช้เป็นแนวทางในการทำงานให้สอดคล้องและผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น(กลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น)^{๗๔}

๕. ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาภูมิปัญญา

สำหรับภูมิปัญญาในกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอด องค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ แล้วพัฒนา เลือกรสรร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความ

^{๗๒} ศิริพงษ์ นวลแก้ว, การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน, (กรุงเทพมหานคร : ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๒.

^{๗๓} สุรเชษฐ์ จิตวิบูล, หลักสูตรและการจัดการมัธยมศึกษา, กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓.

^{๗๔} กรมส่งเสริมการเกษตร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา < <http://tkagri.doae.go.th/temp>>, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ชำนาญที่สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตให้เหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบเนื่องภูมิปัญญามีดังนี้

๑. ความรู้เดิมในเรื่องนั้น ๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ
๒. การสั่งสม การสืบทอดความรู้ในเรื่องนั้น
๓. ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้
๔. สถานการณ์ที่ไม่มั่นคงหรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้
๕. รากฐานทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ
๖. การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน^{๗๕}

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์ จากอดีตถึงปัจจุบันที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์สืบต่อกันมามิได้ขาดเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเอง ภูมิปัญญาจึงนับเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ทั้งในลักษณะที่เป็นนามธรรม คือปรัชญาแนวทางในการดำเนินชีวิต และในลักษณะที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน ศิลปะ ดนตรี หัตถกรรม และสิ่งอื่น ๆ ซึ่งในสังคมใดที่มีการดำรงอยู่มายาวนานย่อมจะต้องมีภูมิปัญญาด้วยกันทุกสังคม ระบบดังกล่าวจะประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ๔ ประการ คือ ความรู้ และระบบความรู้ การสั่งสมและการเข้าถึงความรู้ การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้ รวมทั้งการสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาความรู้ นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการสั่งสมระบบความรู้ของชาวบ้านจะสะท้อนออกมาในลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิด คือ ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ สัตว์และพืช ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันอยู่ในสังคม หรือในชุมชน ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติและสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

การถ่ายทอดภูมิปัญญาแบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ แบบที่เป็นลายลักษณ์อักษร และแบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ดังนี้ แบบที่เป็นลายลักษณ์อักษร นั้นส่วนใหญ่จะใช้จารหรือเขียนใส่ใบลาน หรือสมุดข่อย เพื่อใช้สำหรับเล่าเรียนสืบต่อกันมาเรื่อย ๆ ปัจจุบันนี้หาได้ยากมาก แบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ศิลปะการแสดง นิทาน กลอน เป็นต้น

ปัจจุบันนี้เป็นยุคของข่าวสารไร้พรมแดน เทคโนโลยีการสื่อสารมีความก้าวหน้าทันสมัยและรวดเร็ว การถ่ายทอดภูมิปัญญาสามารถถ่ายทอดผ่านทางสื่อสารมวลชนได้หลายสื่อ ไม่ว่าจะเป็นสื่อหนังสือพิมพ์ สื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ และสื่ออื่น ๆ อีกมากมายทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาสะดวกรวดเร็วต่อผู้ที่ศึกษาเรียนรู้ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะกระทำทั้งในเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งรูปแบบก็จะแตกต่างกันดังนี้

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว จึงมีความตั้งมั่นและสนใจในสิ่งที่กำลังศึกษา จึงมีวิธีการถ่ายทอดได้หลากหลายรูปแบบมากกว่าเด็ก เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรง หรือการถ่ายทอดผ่านทางพิธีกรรมศาสนา

^{๗๕} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗.

ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นตน รวมทั้งการลงมือสาธิตตัวอย่างให้ดู และการประกอบอาชีพตามบรรพบุรุษ ซึ่งวิธีการที่กล่าวมาจะถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

สุรพันธ์ ต้นศรีวงษ์ ได้อธิบายว่า การถ่ายทอดความรู้ หมายถึง การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเปลี่ยนพฤติกรรมเกิดจากการเรียนรู้ขึ้นตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งลักษณะการถ่ายทอดความรู้คือ

๑. ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุผลการเรียน ซึ่งพัฒนาความรู้ทางสติปัญญา
๒. มุ่งให้ผู้เรียนเกิดมีการพัฒนาด้านจิตใจ เกิดความรับผิดชอบ มีความรู้สึกที่ดีมี

คุณธรรม

๓. มุ่งให้ผู้เรียนมีความชำนาญในงานที่ทำ งานที่มีการปฏิบัติทางด้านกล้ามเนื้อ^{๓๖}

๖. ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมามิได้ขาดไปเป็นลักษณะความสัมพันธ์ภายใน โดยชาวบ้านเองเป็นวิถีชีวิตในสังคมหรือชุมชนนั้นๆ มีความหลากหลายตามสภาพท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม สังคมไทยเดิมนั้นนับถือศาสนาพุทธและมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก จึงมีความรวมของลักษณะทางภูมิปัญญาหลากหลาย พอสรุปได้ดังนี้ ๑. เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม ๒. แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ๓. เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต ๔. เป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม ๕. เป็นแกนหลักหรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆ ๖. มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง ๗. มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา ๘. มีวัฒนธรรมเป็นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์ ๙. มีบูรณาการสูง ๑๐. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง ๑๑. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

กระบวนทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกออกได้ ๓ ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ ๑ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ
สิ่งแวดล้อม

ลักษณะที่ ๒ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ลักษณะที่ ๓ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง^{๓๗}

กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการกล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาเป็นความรู้ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัว ฯลฯ

๒. ภูมิปัญญาเป็นความเชื่อของสังคมโดยอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน

^{๓๖} สุรพันธ์ ต้นศรีวงษ์, วิธีสอน, (กรุงเทพมหานคร: สกยบุ๊คส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๘ - ๔๙.

^{๓๗} กฤษณา วงษาสันต์และคณะ, วิถีไทย, (กรุงเทพมหานคร: เจริญเทพเ็ด็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๙.

๓. ภูมิปัญญา คือ ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหา หรือป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว

๔. ภูมิปัญญาทางวัตถุ เช่น เรือขนานบ้านช่องเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ เพื่อให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ เป็นต้น

๕. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรม เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติของคนต่างๆ ในครอบครัวจนทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้ก็นับเป็นภูมิปัญญาเช่นเดียวกัน^{๗๘}

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ^{๗๙}ได้ให้ลักษณะของภูมิปัญญาไทยไว้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior)

๒. ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

๓. ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวม หรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต

๔. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม

๕. ภูมิปัญญาไทยเป็นแกนหลัก หรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆ

๖. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

๗. ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในการพิจารณาทางสังคมตลอดเวลา

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญามี ๒ ลักษณะ คือ

๑. เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุและการกระทำทั้งหลาย

๒. เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหาและป้องกันปัญหารวมทั้งสร้างความสงบสุขให้กับชีวิต

๗. การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาสິงที่ดิงงามไว้ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็คือ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้สูญหายไปโดยใช้กระบวนการหรือวิธีการต่างๆ ที่เหมาะสมทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของภูมิปัญญานั้นๆ การที่ชนชาติและเผ่าพันธุ์ต่างๆ อยู่รอดมาได้ถึงทุกวันนี้เพราะคุณค่าอันเป็นพื้นฐานแห่งการดำรงชีวิต สามารถรักษาสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมกับผู้คนในสังคมเดียวกันและกับสังคมอื่นๆ ความสมดุลดังกล่าวยังคงอยู่และถ่ายทอดสืบต่อกันมาบางส่วนอาจหายไป แต่ก็มีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นแทน การถ่ายทอดสืบสานมีลักษณะทั้งทางตรงและทางอ้อม การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถจำแนกออกเป็นวิธีการกว้างๆ ได้ ๓ วิธี คือ

^{๗๘} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒.

^{๗๙} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา, หน้า ๑๗.

๑. วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เนื่องจากเด็กเป็นวัยที่เรียนรู้โลกรอบๆ ตัวเอง กิจกรรมการถ่ายทอดจึงเป็นเรื่องง่ายๆ ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่นเกม การทดลองทำหรือเข้าร่วมปรากฏการณ์ ตลอดจนการเล่นปริศนาคำทาย โดยสามารถจัดกิจกรรมได้ทั้งระดับครอบครัว ชุมชน สังคมท้องถิ่นและโรงเรียน

๒. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มานานพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงานวิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่นต่างๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่นจะมีขั้นตอนผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาว วิธีถ่ายทอดในรูปแบบบันเทิง เช่น สอดแทรกในคำร้องของลูกเกอ ลำตัด โน้ทร่า เพลงบอก หลังตะลุง ภาควัฒน์ หนังสติ๊ก ภาควัฒน์ (หนังประโมทัย) กลอนลำ คำผญา คำสอของภาควัฒน์ คำขอของภาควัฒน์ เป็นต้น

๓. วิธีการถ่ายทอดโดยผ่านทางสื่อสารมวลชน ในยุคปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้าทันสมัยและรวดเร็ว วิธีการถ่ายทอดโดยผ่านทางสื่อสารมวลชนทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็น หนังสือเอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ อินเทอร์เน็ต ซีดีรอม และอื่นๆ จนทำให้เกิดการเลือกรับหรือไม่รับ การถ่ายทอดรูปแบบที่หลากหลายสะดวกต่อผู้บริโภคมากขึ้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ^{๔๐} ได้กล่าวถึง กรณีศึกษา ชุมชนภาคใต้ จังหวัดสงขลา พบว่า กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา วิธีการต่างๆ ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้กับกลุ่มเป้าหมายใด วิธีใด หรือหลายๆ วิธีรวมกัน สรุปได้ดังนี้

๑. การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เป็นวิธีการถ่ายทอดของผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่ทำเป็นตัวอย่างแก่คนในครอบครัวญาติพี่น้องและคนในชุมชนเดียวกัน

๒. การคิดร่วมกัน เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงความรู้สึกรู้สึกและความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ อย่างมีเหตุผลเป็นธรรมชาติเปิดโอกาสให้ถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน

๓. การสร้างกิจกรรมหรือการทำงานร่วมกัน โดยการขยายเครือข่ายระดับบุคคล ระดับกลุ่มให้ได้มากเพราะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาอย่างหลากหลายและนำมาพัฒนากิจกรรมที่กระทำอยู่

๔. การบรรยาย สัมมนาหรือเวทีชาวบ้าน เป็นกิจกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ประสบการณ์ของชาวบ้านร่วมกันอันจะส่งผลให้สมาชิกของชุมชนมีความรู้ความสามารถสูงขึ้น^{๔๑}

ถ้าจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอดีตตามรูปแบบใหญ่ๆ อาจแบ่งได้เป็น ๒ รูปแบบ คือ แบบเป็นลายลักษณ์อักษร และแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แบบเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น ในอดีตส่วนใหญ่ได้จารึกหรือเขียนใส่ใบลาน หรือสมุดข่อย ที่ชาวบ้านภาคใต้ เรียกว่า บุคดำ บุคขาว ส่วนในปัจจุบันการสื่อสารมวลชน การคมนาคมเทคโนโลยี ความเจริญก้าวหน้าทันสมัยและ

^{๔๐} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ , แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา, หน้า ๙๓.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓.

รวดเร็ว มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านทางสื่อมวลชนทุกสาขา เช่น หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์และอื่นๆ เป็นต้น ส่วนแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

การอนุรักษ์ภูมิปัญญา คือ การส่งทอดความรู้ ความเข้าใจ จากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีองค์ประกอบในการถ่ายทอดคือ

๑. ความเชื่อ ความคิด ความเข้าใจ อุดมการณ์ต่างๆ
๒. ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีการตั้งศพ การแต่งกาย เป็นต้น
๓. สิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปร่าง สามารถจับต้องได้เช่น ผลิตทางศิลปกรรม งานฝีมือ และองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่างเป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ ความหมายต่างๆ เช่น ภาษา เป็นต้น

๘. การพัฒนาภูมิปัญญา

การพัฒนาภูมิปัญญา เป็นกระบวนการคิดการจัดการผลิตภัณฑ์ และทรัพยากรทุกขั้นตอน เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการเรียนรู้ของชุมชน ในลักษณะของวิสาหกิจชุมชน มีกิจกรรมดังนี้

๑. การแปรรูปหรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผลผลิตของชุมชน เพื่อการพึ่งตนเองและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์
  ๒. การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชน ในการวิจัยนี้คือภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเกาะเกร็ด
  ๓. การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองการพึ่งตนเองขององค์กรชุมชนและเครือข่าย
  ๔. การพัฒนาระบบตลาด การบริการและสวัสดิการ เช่น มีร้านค้า ศูนย์สาธิต เป็นต้น
- การพัฒนาภูมิปัญญาจึงเป็นเรื่องของการพึ่งตนเองสร้างระบบทางเศรษฐกิจระดับฐานรากของสังคมไทย^{๘๒}

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน มีดังนี้ คือ ภูมิปัญญาชาวบ้านมีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอดถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน แล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญ สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิปัญญาที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด มีปัจจัยดังนี้

๑. ความรู้เดิมในเรื่องนั้นๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ
๒. การสั่งสม การสืบทอดองค์ความรู้ในเรื่องนั้น
๓. ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่
๔. สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง หรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้
๕. รากฐานทางพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ

ในทำนองเดียวกันภูมิปัญญาชาวบ้านเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเกาะเกร็ดมีปัจจัยมีผลต่อการพัฒนาคือการสืบทอดการปั้นดินเผาที่เป็นความรู้เดิมผสมผสานกับความรู้ใหม่เพื่อเพิ่มมูลค่าและความต้องการของผู้บริโภคเพื่อแก้ปัญหาชุมชนที่ประสบอยู่ เช่น ทำให้คนมีงานทำมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำ

^{๘๒} วิจิต นันทสุวรรณ, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิหมู่บ้าน, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐ - ๒๓.

ให้ครอบครัวอบอุ่น เกิดความสามัคคีในหมู่คณะเป็นต้น จะเห็นได้ว่าการพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน เครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดมีส่วนทำให้ชุมชนเกาะเกร็ดมีศักยภาพการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น

ในส่วนของพัทธา สายหู ได้ให้แนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้ความหมายพอสังเขป ดังนี้

๑. การพัฒนา คือ การทำให้ดีขึ้น
๒. วัฒนธรรม คือ เครื่องมืออุปกรณ์การดำรงชีวิตของหมู่คณะ
๓. ภูมิปัญญา คือ ความรู้ความคิดที่ได้สั่งสมไว้
๔. ชาวบ้าน คือ คนธรรมดาหรือสามัญชน
๕. ศักยภาพ คือ พลังอำนาจหรือความสามารถที่จะนำออกมาใช้ได้
๖. ชุมชน คือ กลุ่มคนที่อยู่รวมในบริเวณเดียวกัน และมีกิจกรรมปกติของชีวิตเกี่ยวข้อง

ผูกพันกัน^{๘๓}

“การพัฒนา” ไม่ว่าจะเรื่องอะไรหมายถึง “การทำให้ดีขึ้น” การพัฒนาภูมิปัญญา หมายถึง การประยุกต์ต่อยอดภูมิปัญญาดั้งเดิมให้ดีขึ้น เหมาะสมตามสภาพเงื่อนไขของชีวิตในยุคสมัยปัจจุบัน และอนาคตแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคำว่าพัฒนากลายเป็นคำที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายจึงทำให้กลายเป็นคำที่มีความหมายที่แตกต่างกันออกไปเพราะขึ้นอยู่กับผู้ใช้ว่าจะให้ความหมายเน้นในเรื่องอะไร ในปัจจุบันจึงยังไม่มีคำนิยามอันเป็นสากลที่ยอมรับกันโดยทั่วไป นักวิชาการสาขาต่างๆ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาเอาไว้ทั้งที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันออกไป ในที่นี้จะขอกกล่าวถึงความหมายของการพัฒนาในแง่มุมของความหมายโดยทั่วไป ความหมายในทางเศรษฐศาสตร์ ความหมายทางมานุษยวิทยา ความหมายทางสังคมวิทยาโดยทั่วไป “การพัฒนา” หมายถึงความเจริญก้าวหน้าโดยทั่วไป เช่น การพัฒนาหน่วยงาน ชุมชนหรือประเทศ คือการทำให้สิ่งเหล่านั้นดีขึ้น เจริญขึ้นสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ได้ดียิ่งขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า “การพัฒนา” เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่หยุดนิ่ง

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน

๑. ที่มาของแนวคิด

ศิลปะไทยได้รับอิทธิพลจากต่างชาติมาช้านาน และได้พัฒนาสืบเนื่องผสมกับความเชื่อท้องถิ่นจนกลายเป็นศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ราว พ.ศ. ๓๐๐ จนถึง พ.ศ. ๑๑๑๑ พระพุทธศาสนาเข้ามาโดยชาวอินเดีย แสดงให้เห็นอิทธิพลที่มีต่อศิลปะไทยในยุคหลังทั้งด้านภาษาวรรณกรรม ศิลปกรรม โดยกระจายเป็นกลุ่มศิลปะสมัยต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่สมัยทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เมื่อกลุ่มคนไทยตั้งตัวเป็นปึกแผ่นแล้ว ศิลปะดังกล่าวจึงมีอิทธิพลต่อศิลปะไทย ช่างไทยพยายามสร้างสรรค์ให้มีลักษณะพิเศษกว่างานศิลปะของชาติอื่น ๆ มีการประดิษฐ์ลวดลายไทยเป็นเครื่องตกแต่งทำให้ลักษณะศิลปะไทยมีรูปแบบเฉพาะ และได้สอดแทรกวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และความรู้สึกของคนไทยไว้ในงานเหล่านั้น ดังจะเห็นได้จากภาพฝาผนังตามวัดวาอารามต่าง ๆ

^{๘๓} พัทธา สายหู, ลักษณะของชุมชนในสังคมไทยพิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๑๐๙.

ปราสาทราชวัง ตลอดจนเครื่องประดับและเครื่องใช้ทั่วไป ศิลปะพื้นบ้าน เป็นศิลปะที่มีความงามความเรียบง่ายจากฝีมือของชาวบ้านทั่วๆ ไปสร้างสรรค์ผลงานอันมีคุณค่าทางด้านความงาม และประโยชน์ใช้สอยตามสภาพของท้องถิ่น ท่านศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้กล่าวว่า หมายถึง “ศิลปะชาวบ้าน” เช่น การร้องรำทำเพลง การวาดเขียน และอื่นๆ ซึ่งมีกำเนิดมาจากชีวิตจิตใจของประชาชน ศิลปะชาวบ้านหรือศิลปะพื้นบ้านส่วนใหญ่จะเกิดควบคู่กับการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ภายใต้อิทธิพลของชีวิตความเป็นอยู่ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ และความจำเป็นของสภาพท้องถิ่น เพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน โดยทั่วไปแล้ว “ศิลปะพื้นบ้าน” จะเรียกรวมกับ “หัตถกรรม” เป็น “ศิลปหัตถกรรม” ซึ่งศิลปหัตถกรรมนั้นเกิดจากฝีมือของคนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง การประดิษฐ์สร้างสรรค์เป็นไปตามเทคนิคและรูปแบบที่ถ่ายทอดกันในครอบครัวโดยตรงจากพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย โดยจุดประสงค์หลักคือทำขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน งานศิลปหัตถกรรมได้ถ่ายทอดและมีอิทธิพลแก่กันและกัน เช่นเดียวกับคดีพื้นบ้านแล้วปรับปรุงให้เข้ากับสภาพของท้องถิ่นจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง

๒. ความหมาย

มีนักวิชาการด้านศิลปะพื้นบ้านซึ่งได้ให้ความหมายของศิลปะพื้นบ้านไว้ดังนี้

วิโรฒ ศรีสุโร ให้ความหมายว่า เป็นผลงานสำเร็จของชาวบ้านที่มีคุณค่าทางศิลปะพอสมควร เป็นการบ่งบอกให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดของช่างระดับพื้นบ้าน ที่สามารถแก้ปัญหาธรรมดาๆ ให้ดูดี มีลักษณะสืบทอดกันมาต่อหลายชั่วอายุคน ส่วนใหญ่จะเป็นผลงาน ทางเครื่องมือเครื่องใช้ในการยังชีพ และจรรโลงใจในพุทธศาสนา ผลผลิตของงานศิลปะพื้นบ้าน จึงเน้นหนักในทางประโยชน์ใช้สอยเป็นจุดใหญ่ ความงามจึงแสดงออกมาจากความเรียบง่าย ชื่อ ไม่รกรุงรัง หรือมากไปด้วยการตกแต่งจนเกินเลย^{๔๔}

มโน พิสุทธิรัตนานนท์ ได้กล่าวว่า หมายถึง ผลงานศิลปะที่ชาวบ้านหรือกลุ่มคนในกลุ่มชนในแต่ละพื้นถิ่นประดิษฐ์สร้างขึ้นตามความจำเป็น และความรู้สึกนึกเห็นของตนเอง เพื่อตอบสนองความต้องการในด้านการดำรงชีวิต และความต้องการคุณค่าด้านความงาม ผลงานเป็นศิลปะพื้นบ้าน หรือศิลปกรรมพื้นถิ่น และหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งมีลักษณะเป็นงานช่างฝีมือหรือช่างศิลป์ และอาจเรียกว่าเป็นงานศิลปหัตถกรรม^{๔๕} และยังหมายถึง ผลงานศิลปะที่ใช้วัสดุพื้นถิ่น ในการประดิษฐ์สร้าง ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ความคิด ฝีมือ ความเรียบง่าย ประโยชน์ใช้สอย และความงามบนพื้นฐานของธรรมชาติแวดล้อม สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ ศิลปะพื้นบ้านจึงมีความหมายต่อการดำรงชีวิต และมีคุณค่าต่อการบำรุงขวัญ เป็นศิลปกรรมที่มีการศึกษาและสืบสานที่เป็นไปในเชิงวัฒนธรรม

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายคำว่า ศิลปะพื้นบ้าน ไว้ว่า “ศิลปะแขนงต่างๆ เช่น วรรณกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม นาฏศิลป์ หัตถกรรม ที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้น

^{๔๔} วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : เมฆาเพลส, ๒๕๓๖), หน้า ๘๖.

^{๔๕} มโน พิสุทธิรัตนานนท์, เอกสารประกอบการสอน วิชาศิลปะพื้นบ้าน, (สงขลา : ภาควิชาทัศนศิลป์ศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, ๒๕๓๙), หน้า ๔.

จากการเรียนรู้และการฝึกปรี้อในครอบครัวหรือในหมู่บ้านเป็นงานสร้างสรรค์ของสังคมชาวบ้าน และได้พัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่องกันมาหลายชั่วคน ” ^{๘๖}

วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ ได้ให้ความหมายคำว่า ศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) ไว้ว่า คือรูปแบบศิลปะแขนงหนึ่งที่มนุษย์ในแต่ละท้องถิ่น ได้สร้างขึ้น โดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นนั้นๆ มีวิธีการสร้างที่เป็นของตนเองควบคู่ไปกับการดำรงชีวิต เพื่อใช้ในครัวเรือนและชุมชนสืบทอดกันมา ^{๘๗}

วัฒน์ จูฑะวิภาต ได้ให้ความหมายคำว่า ศิลปะพื้นบ้าน ไว้ว่า ศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) จึงหมายถึง งานประณีตหัตถกรรมพื้นบ้าน หรือผลงานศิลปะที่ช่างในท้องถิ่นได้ประดิษฐ์ทำขึ้นตามความเห็นดีเห็นงามของตนเองเพื่อประโยชน์ใช้สอย โดยได้รับอิทธิพลจากสภาพธรรมชาติลัทธิความเชื่อ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของสังคม โดยมีสาระสำคัญ ๗ ประการดังนี้คือ

๑. งานนั้นเป็นผลงานของช่างนิรนามที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน
๒. มีรูปแบบง่าย ๆ และใช้วัสดุที่หาได้ภายในท้องถิ่น
๓. ผลิตขึ้นเป็นจำนวนมาก
๔. มีความเป็นธรรมชาติปรากฏอยู่มากกว่าความสละสลวย
๕. แสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น
๖. เป็นงานที่ทำด้วย “ มือ ”
๗. ความงามของผลงานเกิดจากการฝึกฝนความเป็นมาของศิลปะพื้นบ้าน ^{๘๘}

วิบูลย์ ลีสุวรรณ ได้ให้ความหมายคำว่า ศิลปะพื้นบ้าน หรือศิลปะชาวบ้าน (Folk Art) ไว้ว่า “ ศิลปะชาวบ้าน มีลักษณะที่สำคัญ คือ สร้างโดยชาวบ้าน หรือประชาชน หรือศิลปิน (นักวิชาการศิลปะตะวันตกบางคนเรียก people art) โดยได้รับความบันดาลใจมาจากชนบประเพณีความเชื่อของชาวบ้านที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ จะเป็นงานศิลปะที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นช่างหรือศิลปินชาวบ้าน เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดเหล่านั้นให้ปรากฏออกมาอย่างเรียบและแสดงให้เห็นภูมิปัญญาของกลุ่มชนนั้น ๆ ดังนั้นลักษณะเฉพาะซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของศิลปะชาวบ้านคือ “ ความเรียบง่าย ” เพราะสร้างขึ้นโดยชาวบ้านหรือช่างพื้นบ้านที่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้สอย (Utilitarian) หรือสนองความต้องการตามสภาพท้องถิ่น ชนบประเพณีและวัฒนธรรมของกลุ่มชน ความงาม ความไพเราะของศิลปะชาวบ้านเกิดจากความชำนาญและการขัดเกลาสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ต่างจากงานศิลปะที่สร้างโดยช่างหลวงหรือช่างที่ได้รับการศึกษาอย่างเป็นระบบในสถาบันการศึกษา ซึ่งมักให้ความสำคัญกับความวิจิตรงดงามเป็นพิเศษ ” ^{๘๙}

^{๘๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น, ๒๕๔๖), หน้า ๑,๑๐๒.

^{๘๗} วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ, ศิลปะพื้นบ้าน, วารสาร ศิลปกรรม, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑: (มกราคม-มิถุนายน, ๒๕๔๑): ๔๙.

^{๘๘} วัฒน์ จูฑะวิภาต, ศิลปะพื้นบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : เอมี เทรดดี้ง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๘๙} วิบูลย์ ลีสุวรรณ, ศิลปะชาวบ้าน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖), หน้า ๖

มารุต อัมรานนท์ ได้ให้ความหมายคำว่า ศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) ไว้ว่า “พฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกในแนวทางที่นำมาใช้เพื่อก่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ปรากฏออกมาในลักษณะของเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องและมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยที่เหมาะสมเป็นสำคัญไม่ได้คำนึงถึงความสวยงามเป็นหลัก แต่ความงามเหล่านั้นจะปรากฏอยู่ในผลงานเหล่านั้น เป็นสิ่งซึ่งได้ปรากฏออกมาจากส่วนลึกของจิตใจมนุษย์สะท้อนออกมาโดยธรรมชาติ”^{๙๐}

นวลลออ ทินานนท์ ได้ให้ความหมายคำว่า ศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) ไว้ว่า “ศิลปะพื้นบ้านหรือศิลปะชาวบ้านเป็นวัฒนธรรมด้านวัตถุสร้างขึ้นโดยชาวบ้านที่ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างสิ่งของเครื่องใช้ สิ่งก่อสร้าง งานศิลปะ ออกมาให้เห็นเฉพาะถิ่นของตน ซึ่งชาวบ้านเหล่านี้มิได้ผ่านการศึกษา มาอย่างเป็นระบบ หากแต่เป็นการสืบทอดมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ที่ถ่ายทอดเรียนรู้โดยอาศัย การถ่ายทอดปากเปล่าและการเลียนแบบประกอบกันไป การสร้างงานศิลปะพื้นบ้านทำขึ้นเพื่อตอบสนองความจำเป็นด้านประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ประเพณี ความเชื่อ ของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้นๆ โดยมีได้มุ่งประโยชน์ด้านความงามเป็นหลัก”^{๙๑}

จากคำนิยามของ ศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) จะเห็นได้ว่า ศิลปะพื้นบ้านหรือศิลปะชาวบ้าน เป็นวัฒนธรรมด้านวัตถุสร้างขึ้นโดยชาวบ้าน ที่ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างสิ่งของ เครื่องใช้ สิ่งก่อสร้าง งานศิลปะ ออกมาให้เห็นเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นของตน ซึ่งชาวบ้านเหล่านี้มิได้ผ่าน การศึกษามาอย่างเป็นระบบ หากแต่เป็นการสืบทอดมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ที่ถ่ายทอดเรียนรู้โดยอาศัยการถ่ายทอดปากเปล่าและการเลียนแบบประกอบกันไป การสร้างงานศิลปะพื้นบ้านทำขึ้นเพื่อตอบสนองความเป็นด้านประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ประเพณี ความเชื่อ ของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยมีได้มุ่งประโยชน์ด้านความงามเป็นหลัก

โดยทั่วไปแล้ว “ศิลปะพื้นบ้าน” จะเรียกรวมกับ “หัตถกรรม” คือ “ศิลปหัตถกรรม” เป็นศิลปหัตถกรรมที่เกิดจากฝีมือคนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง การประดิษฐ์สร้างสรรค์เป็นไปตามเทคนิคและรูปแบบที่ถ่ายทอดกันในครอบครัวโดยตรงจากพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย โดยมีจุดประสงค์หลัก คือ ทำขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน งานศิลปหัตถกรรมได้ถ่ายทอด มีอิทธิพลแก่กันและกัน เช่นเดียวกับคติพื้นบ้าน แล้วปรับปรุงให้เข้ากับสภาพของท้องถิ่นจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง

ศิลปะพื้นบ้านมักพบได้ทั่วไปตามชุมชนหรือในชนบทตามท้องถิ่นต่าง ๆ ผู้สร้างมักเป็นชาวบ้านในท้องถิ่น ลักษณะของเครื่องมือ เครื่องใช้สิ่งก่อสร้าง จึงทำขึ้นมาเพื่อคนทั่วไปนำไปใช้ มิใช่ประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อใช้หรือถ่ายทอดในหมู่บุคคลชั้นสูง ศิลปะพื้นบ้านจึงมีลักษณะที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน ไม่ผูกพันหรือขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ ทฤษฎีทางศิลปะใด ๆ

งานศิลปะพื้นบ้านโดยทั่วไปแล้ว จะแตกต่างกันไปตามสภาพสังคมในแต่ละท้องถิ่นในลักษณะของรูปแบบ ขบวนการผลิต และวัสดุที่ใช้ ส่วนใหญ่มักเป็นไปเพื่อการดำรงชีพมากกว่า

^{๙๐} มารุต อัมรานนท์, แนวทางการศึกษาศิลปะพื้นบ้าน, วารสารสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒(๒) : (มกราคม-มิถุนายน), ๒๕๔๓, หน้า ๔๖.

^{๙๑} นวลลออ ทินานนท์, ศิลปะพื้นบ้านไทย, (กรุงเทพมหานคร : คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๓), หน้า ๔.

เพราะฉะนั้นศิลปะพื้นบ้านประเภทต่างๆ จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ในท้องถิ่นเป็นสำคัญ สิ่งที่เป็นศิลปะพื้นบ้านจึงมีลักษณะเป็นไปตามถิ่นกำเนิด ซึ่งอาจมีรูปแบบ วิธีการ และวัสดุแตกต่างกันไป ทั้งที่เป็นการใช้สอยอย่างเดียวกัน เช่น ภาชนะสำหรับตักน้ำที่ต้องมีไว้ใช้ทุกครัวเรือน ทางภาคใต้จะทำด้วยใบจากหรือกาบของต้นไม้ชนิดหนึ่งคือต้นหลาวโอน ที่เรียกว่า “หมา” ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นของทางใต้ ที่มีต้นหลาวโอนหรือต้นจากขึ้นอยู่มาก ทางภาคเหนือเป็นภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่มีไม้ยาว ๒ ชั้นที่ปลายไขว้กันเป็นที่ถือเรียกว่า “น้ำทุ้ง” ภาคอีสานจักสานด้วยไม้ไผ่เช่นกัน และเอาชันยาเพื่อป้องกันน้ำรั่ว มีไม้ดัดโค้งเป็นที่ถือ เรียกว่า “คุ” โดยเราจะเห็นว่าภาชนะทั้ง ๓ ชนิด มีจุดมุ่งหมายและประโยชน์ใช้สอยอย่างเดียวกัน แต่ด้วยเพราะอยู่ในแหล่งกำเนิดท้องถิ่นที่ต่างกัน จึงทำให้ทรัพยากรที่ใช้มีความต่างกัน หรืออาจมีวัสดุเดียวกัน แต่วิธีการสร้างงานและรูปแบบที่สืบทอดของแต่ละถิ่นเป็นไปอย่างเฉพาะตัวเฉพาะถิ่น ซึ่งรวมถึงการมีรสนิยมตกทอดเป็นสิ่งที่สืบทอดมาในแต่ละท้องถิ่นที่ต่างกันด้วย

ลักษณะพิเศษของศิลปะพื้นบ้าน เป็นผลงานที่มีความเรียบง่ายรูปแบบและวิธีการเป็นไปตามสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายไม่ยุ่งยากซับซ้อน แม้ว่าศิลปะพื้นบ้านส่วนใหญ่จะสร้างขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันหรือต่อสังคม เศรษฐกิจ ศาสนาและอื่นๆ โดยมีจุดประสงค์ที่ตรงตามหน้าที่เด่นชัดในตัวเอง แต่ก็พบว่ามีผลงานศิลปะพื้นบ้านจำนวนมากไม่น้อยที่ได้มีการทำขึ้นตามความพอใจของชาวบ้านเอง ซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นมาโดยไม่ได้รับความจำเป็นและความต้องการของชุมชนในท้องถิ่น แต่เป็นผลงานที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความรู้สึกด้านอารมณ์ อันเป็นสิ่งธรรมดาโลกที่มนุษย์พึงแสวงหาความเพลิดเพลินบันเทิงใจ ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าบางสมัย บางเวลา ชาวบ้านอาจมีความเป็นอยู่อุดมสมบูรณ์ มีเวลาเหลือเฟือที่จะประดิษฐ์ ประดับประดาผลงานให้มีความวิจิตรพิสดารกว่าเป็นอยู่ เช่น การเขียนภาพจิตรกรรมบนฝาผนังโบสถ์และวิหาร การเขียนลวดลายลงบนเรือกอลและการแกะสลักลวดลายลงบนพนังกั้นน้ำและท้ายของเกวียน ซึ่งงานเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีรูปแบบที่เรียบง่าย แต่แสดงถึงความสุนทรีย์ของผู้ทำ และเราจะพบว่าบางสิ่งบางอย่างทำขึ้นมาโดยแฝงความเชื่อไว้ด้วย

วิโรฒ ศรีสุโร ให้ความหมายของศิลปกรรมพื้นบ้านไว้ว่า ผลงานสำเร็จของชาวบ้านที่มีคุณค่าทางศิลปะพอสมควร อาจจะเป็นแบบจารีตนิยม หรือแนวผสมผสานกับสมัยใหม่ก็ตาม ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดของช่างระดับพื้นบ้านที่มีความสามารถในการแก้ปัญหาธรรมดาๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้านได้ ผลงานศิลปกรรมพื้นบ้านมีลักษณะรูปแบบที่มีความสมบูรณ์ มีการสืบทอดและส่งต่อมาหลายชั่วอายุคนและผลงานมีประโยชน์ใช้สอยต่อการดำเนินชีวิตและจรรโลงใจในทางพุทธศาสนาด้วย^{๑๒}

๓. ประเภทของศิลปะพื้นบ้าน

ประเภทของศิลปะพื้นบ้าน นั้นมีความคล้ายคลึงกับประเภทของศิลปะตามที่กล่าวข้างต้น แต่จะมีความแตกต่างกันที่ชัดเจนคือการสร้างงาน ศิลปะพื้นบ้านจะสร้างโดยช่างพื้นบ้าน ซึ่งประเภทของศิลปะพื้นบ้าน สามารถอธิบายได้ดังนี้

นวลลออ ทินานนท์ ได้อธิบายประเภทของศิลปะพื้นบ้าน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

^{๑๒} วิโรฒ ศรีสุโร, ศิลปกรรมพื้นบ้าน, ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน: ศิลปกรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑-๓๗.

ศิลปะพื้นบ้าน แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ทัศนศิลป์พื้นบ้าน

๒. หัตถกรรมพื้นบ้าน

ทัศนศิลป์พื้นบ้าน หมายถึง งานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรมพื้นบ้านเน้นงานการเขียนภาพระบายสี และการเขียนภาพลายเส้นที่ไม่ได้ระบายสี สร้างสรรค์โดยช่างพื้นบ้าน ที่ต้องการสื่อความหมายโดยการถ่ายทอดออกมาบนระนาบโดยไม่มีหลักเกณฑ์การเขียนภาพแบบช่างหลวง ซึ่งมีกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนในการเขียนภาพในแนวประเพณีช่างพื้นบ้านที่สร้างงานจิตรกรรมอาจได้ประสบการณ์ในการดูภาพจิตรกรรมจากวัดในเมือง จึงนำมาถ่ายทอดประติมากรรมพื้นบ้านเป็นงานประเภทการปั้นและการแกะสลัก ที่ชาวบ้านใช้วัสดุในท้องถิ่นในการสร้างสรรค์ เช่น ดิน ไม้ ปูน ฯลฯ งานประติมากรรมพื้นบ้านที่ปรากฏได้แก่ งานเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ ประติมากรรมที่เป็นส่วนประกอบประดับงานสถาปัตยกรรม เครื่องเรือน เครื่องใช้ ตลอดจนนันทนาการ สถาปัตยกรรม เป็นงานสิ่งปลูกสร้างต่างๆที่ชาวบ้านได้สร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์โดยตรงและตลอดจน ในด้านความเชื่อของคนในท้องถิ่นนั้น สิ่งปลูกสร้างโดยทั่วไปเป็นผลของการแก้ปัญหาเป็นผลเกิดขึ้นจากการแก้ไขปรับปรุงสิ่งที่บกพร่องให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ ซึ่งชาวบ้านเลือกใช้วัสดุในท้องถิ่นของตนมาก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างให้สอดคล้องกับเครื่องมือเป็นผลให้รูปแบบระบบวิธีการก่อสร้างมีรูปแบบไม่เปลี่ยนแปลงและลักษณะคลี่คลายไปไม่มากแบบประกอบในสมัยก่อน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นไปอย่างเชื่องช้า ลักษณะปลูกสร้างพื้นบ้านจึงคงรูปเดิมไว้ สิ่งปลูกสร้างจึงเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนได้อย่างชัดเจนหัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง งานประดิษฐ์ที่สร้างขึ้นจากฝีมือของชาวบ้าน สร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้สอยในชีวิตประจำวัน โดยใช้วัสดุจากธรรมชาติแสดงออกมาให้เห็นลักษณะของท้องถิ่น งานหัตถกรรมพื้นบ้าน แยกตามวิธีการ และวัสดุได้ดังนี้

๑. งานจักสาน

การทำเครื่องจักสาน เป็นงานหัตถกรรมที่ทำกันมาเป็นเวลายาวนาน มีหลักฐานทางโบราณคดีที่พบการทำเครื่องจักสานในยุคหินใหม่ ที่บริเวณถ้ำแห่งหนึ่งในจังหวัดกาญจนบุรีเป็นงานจักสานที่ทำด้วยไม้ไผ่ ลายขัดสองเส้นประมาณอายุได้ ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว แสดงให้เห็นว่ามนุษย์รู้จักสร้างสรรค์เครื่องจักสานขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการใช้สอยมาเป็นเวลานาน งานจักสานพื้นบ้านมีมากมายหลายชนิด เนื่องจากผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยมาโดยตลอด ที่ต้องพึ่งพาสิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้ในการใช้สอยประกอบกิจกรรมที่จำเป็นต่อชีวิต ซึ่งพอจะจำแนกหน้าที่ใช้สอยของเครื่องจักสาน ได้แก่ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และเครื่องใช้เกี่ยวกับประเพณีและความเชื่อ

๒. งานทอ

เครื่องทอเป็นความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ มีความสำคัญของชาวบ้านทุกท้องถิ่นมนุษย์รู้จักการทอผ้ามานานนับพันปี ดังมีตัวอย่างเป็นหลักฐานทางโบราณคดีคือชิ้นส่วนของผ้าที่ยังคงเหลือร่องรอยติดอยู่กับเครื่องประดับสำริด และมีโครงกระดูกมนุษย์ ในอารยธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคสำริด และยุคหินใหม่ ความสำคัญของการทอผ้า จำแนกได้ ๓ ประการดังนี้ ๑. เพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต ๒. เป็นเครื่องแสดงถึงฐานะ และ ๓. เพื่อแสดงถึงการแบ่งหน้าที่ระหว่างชายและหญิง

กล่าวได้ว่าผ้ามีบทบาทในชีวิตประจำวันของชาวบ้านทั้งในการใช้สอยและพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งพอแยกประเภทได้ดังนี้ ผ้าสำหรับนุ่ง ผ้าสำหรับห่ม ผ้าสำหรับใช้ในพิธีกรรมและศาสนา ผ้าอื่นๆในชีวิตประจำวัน

๓. เครื่องปั้นดินเผา

มนุษย์รู้จักการทำเครื่องใช้เครื่องปั้นดินเผามาเป็นเวลาช้านาน ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จุดประสงค์ของการทำก็คือเพื่อใช้ใส่อาหาร หรือหุงต้มอาหาร และเพื่อใช้ในพิธีกรรมบางอย่าง กรรมวิธีในการทำเครื่องปั้นดินเผาในยุคนั้นเป็นไปอย่างง่าย ๆ ไม่มีการเคลือบเป็นเพียงการปั้นแบบต่างๆ แล้วเผา มีการค้นพบเครื่องปั้นดินเผาที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดอยู่ระหว่าง ๙๐๐๖ - ๗๓๒๒ ปีล่วงมาแล้ว บริเวณถ้ำผีแมน อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน ยุคสำริด มีการสร้างสรรค์เครื่องปั้นดินเผาที่น่าสนใจ คือ ช่วงยุคสำริด ที่แหล่งบ้านเชียง อ.หนองหาน จ.อุดรธานี หลักฐานที่พบทำให้ทราบวิธีการในการทำเครื่องปั้นดินเผา และการสร้างสรรค์รูปทรง จำแนกการใช้สอยเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนที่ทำเพื่อความเชื่อและพิธีกรรม

๔. งานไม้

ไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่พบอยู่ในทั่วภูมิภาคของประเทศไทย ชาวบ้านจึงรู้จักนำไม้มาเป็นวัตถุดิบในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน จนถึงเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ การทำมาหากิน ใช้ในพิธีกรรมความเชื่อ งานประเภทไม้แสดงออกด้วยการแปรรูปด้วยวิธีการต่างๆ เช่น แกะสลัก ฉลุกลึง ตัด ต่อ ติด งานไม้ทางภาคเหนือเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง เนื่องจากภาคเหนือมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้สัก บทบาทของงานไม้ในชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านพอจะแบ่งได้ดังนี้ ๑. เครื่องเรือน ๒. เครื่องใช้ในครัวเรือน ๓. เครื่องใช้ในพิธีกรรม หรือเกี่ยวกับศาสนา ๔. เครื่องมือในการประกอบอาชีพต่างๆ ๕. เครื่องดนตรี ๖. เครื่องส่งให้สัญญาณ ๗. ยานพาหนะ

๖. งานกระดาษ

กระดาษที่มีบทบาทในงานศิลปะพื้นบ้าน มีอยู่ในฐานะเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีความจำเป็นต่อชีวิตประจำวันโดยตรง เช่น งานจักสานหรืองานเครื่องปั้นดินเผา ที่มนุษย์จำเป็นต้องใช้เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านั้น เมื่อพิจารณาแล้วงานกระดาษส่วนใหญ่จะนำไปใช้ในการตกแต่ง เครื่องนันทนาการ ส่วนการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ใช้สอยก็มีบ้าง เช่น ร่มกระดาษ นอกจากนี้กระดาษยังถูกนำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อ คือ ตุง หรือธง กระดาษที่ใช้ในการนันทนาการเพื่อความเพลิดเพลิน เช่น การทำวาวมีหลายรูปแบบและหลายขนาด ทั้งยังมีชื่อเรียกต่างกันไป

๗. งานโลหะ

โลหะเป็นเครื่องมือใช้สอยของชาวบ้านตั้งแต่อารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอารยธรรมยุคสำริดบ้านเชียง ที่กระจายอยู่ทั่วไปทางแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยนำมาทำเป็นอาวุธและเครื่องมือล่าสัตว์ตลอดจนเครื่องประดับ การนำเอาแร่ธาตุต่างๆ มาหลอมละลายจนทำให้เป็นโลหะผสมแสดงให้เห็นภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาเพื่อให้ทรัพยากรที่มีอยู่สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้แก่ เครื่องมือสำหรับกรากสิกรรม เครื่องมือสำหรับช่าง รูปหล่อ รูปเคารพ เครื่องใช้ทั่วไป และอาวุธ

๘. เครื่องเงิน

เครื่องเงินเป็นเครื่องใช้ประเภทภาชนะที่ผลิตขึ้นโดยชาวเชียงใหม่ ที่มีเชื้อสายชาวไทยเงิน แต่โบราณ ชาวไทยเงิน คือคนไทยที่อยู่ลุ่มแม่น้ำเงินในแคว้นเชียงตุงของพม่า ซึ่งถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่ในเขตเชียงใหม่ เครื่องเงิน เป็นภาชนะที่มีโครงสร้างจักสานหรือไม้จริง เคลือบทาด้วยยางรัก หลากๆ ชั้น โดยชั้นแรกๆ จะทำหน้าที่ยึดโครงสร้างให้มั่นคง ชั้นต่อไป จะตกแต่งผิวให้เรียบ ชั้นสุดท้ายเป็นการตกแต่งผิวให้สวยงาม เครื่องเงินแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ

๑. เครื่องเงินแบบพื้นเมือง มักผลิตแต่เดิมโดยชาวเชียงใหม่และละแวกใกล้เคียงโครงสร้างภาชนะใช้โครงไม้ไผ่ แล้วขัด หรือขุดให้เกิดเป็นรูปทรง

๒. เครื่องเงินแบบวัลลาย มีแหล่งผลิตบริเวณเขตหมู่บ้านวัลลาย หมู่บ้านนันทาราม และบ้านระแกง ทางด้านใต้ของตัวเมืองเชียงใหม่ โครงสร้างของเครื่องเงินวัลลายขัดด้วยเส้นตอกไม้ไผ่ที่เหลาให้มีขนาดเล็กเรียวยาวคล้ายทางมะพร้าวสานขัดกับตอกเส้นบางแบนเป็นรูปแฉกรัศมีจากกันของภาชนะจนได้รูปทรงที่ต้องการเครื่องเงินที่ใช้กันอยู่ในชีวิตของชาวเหนือ ซึ่งถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง การนำเครื่องเงินมาใช้ทั้งการใช้สอยในครัวเรือน และเกี่ยวเนื่องกับศาสนา และพิธีกรรม

๙. งานหนัง

งานหัตถกรรมพื้นบ้านที่เป็นงานหนัง คือการนำหนังสัตว์ เช่น วัว ควาย เสือ กวาง ฯลฯ ที่ตากแห้งแล้วมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ด้วยการประดิษฐ์เป็นงานหนังเท่าที่พบเห็นอาจมิใช่เป็นการตอบสนองประโยชน์ใช้สอยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องปั้นดินเผา หรือเครื่องจักสาน และเครื่องทอ แต่งงานหนังมีบทบาทในแง่สุนทรียภาพ หรือของใช้เบ็ดเตล็ด ซึ่งเป็นการตอบสนองการใช้สอยอย่างหนึ่ง เช่น หนังตลุง กลองต่างๆ

๑๐. งานประดิษฐ์เบ็ดเตล็ด

งานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ไม่อาจจัดเข้าประเภทใดได้ทั้งด้านวิธีการและวัสดุ เช่น ลูกปัดและเครื่องประดับกาย งานประดิษฐ์จากพืชงานประดิษฐ์จากไม้ไผ่

ในส่วนของวัฒนธรรม จุฑะวิภาต ได้อธิบายประเภทของศิลปะพื้นบ้าน สามารถสรุปได้ดังนี้

ศิลปะพื้นบ้านของไทยเป็นศิลปะที่มีรูปแบบและเอกลักษณ์เป็นของตนเองอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย และมีจำนวนมากหลายประเภท เพื่อความสะดวกในการศึกษาและจดจำ เราอาจแบ่งประเภทของศิลปะพื้นบ้านออกเป็น ๒ รูปแบบ

๑. แบ่งตามลักษณะของงานศิลปะพื้นบ้าน เป็นการแบ่งตามลักษณะของการสร้างสรรค์งานศิลปะ ดังนี้

๑.๑ การจักสาน (Basketery) หมายถึง การนำวัสดุจาก ธรรมชาติเช่น ไม้ไผ่ หวาย

ฟาง ใบไม้เชือก ป่าน ปอ เถวัลย์ ฯลฯ มาสานเป็นภาชนะเครื่องใช้ต่างๆ แต่เนื่องจากไม้ไผ่เป็น วัสดุที่นิยมใช้มากที่สุด เพราะพบได้ทั่วไปในทุกภูมิภาคของไทยและราคาไม่แพง บางครั้งจึงมีการเรียกงานจักสานว่า งานจักสานไม้ไผ่ (Bamboo work) ซึ่งสามารถแบ่งออกตามประโยชน์ใช้สอย ๔ ประเภท ดังนี้

๑.๑.๑ เครื่องมือกสิกรรม เช่น ข่ง คราด สุ่มไถ ฯลฯ

๑.๑.๒ เครื่องมือจับปลา เช่น สุ่ม ลอบ กระชัง ฯลฯ

๑.๑.๓ เครื่องใช้ในบ้าน เช่น กระด้ง ตะกร้า กระซอน ฯลฯ

๑.๑.๔ สิ่งของเบ็ดเตล็ดได้แก่ เครื่องเล่น เครื่องกีฬา เครื่องใช้เช่น หมวก ครอบ

๑.๒ การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย(Textile and Embroidry) ได้แก่ การนำวัสดุต่าง ๆ เช่น ด้าย ไหม มาทอหรือปักเย็บเพื่อให้เกิดเนื้อหาวัตถุและเป็นลวดลายสีสันต่างๆ บนวัตถุ สิ่งของทั้งแบบธรรมดาและแบบพิสดารสวยงาม เช่น ผ้าจืด ผ้ามัดหมี่ ผ้าตีนจก พรหมถัก ตลอดจน การปักด้ายสีเป็นลวดลายบนสิ่งต่าง ๆ

๑.๓ การแกะสลักและฉลุ (Caving and Fret work) หมายถึงการนำเอาวัสดุ ธรรมชาติ เช่น ไม้เขาสัตว์งาช้าง แผ่นหนัง มาแกะสลักหรือฉลุฉลุนให้เกิดความงาม เพื่อเป็นเครื่องใช้หรือเครื่องประดับตกแต่ง เช่น กล่องไม้แกะสลัก การแกะสลักรูปสัตว์ต่างๆ ตู้โต๊ะ ผนังใหญ่ ผนังตลุง เป็นต้น

๑.๔ การปั้นและการเคลือบดินเผา (pottery and Ceramics) หมายถึง การนำดินมาปั้นให้เป็นรูปทรงตามต้องการ แล้วนำไปผ่านกรรมวิธีเผา เพื่อให้มีความแข็งแกร่งทนถาวร อาจมีการตกแต่งให้เป็นลวดลายต่างๆ หรือเขียนเป็นลวดลายต่างๆ ให้สวยงามก่อนที่จะนำไปเผา และนำไปใช้สอยหรือประดับตกแต่งต่อไป ได้แก่ ภาชนะต่างๆ ที่ทำด้วยดินเผา เครื่องประดับตกแต่งเช่น เต่า หุ่นตุ้ม หม้อ ชาม ตุ่ม กระจ่าง แจกัน ถ้วยโอชาม เป็นต้น

๑.๕ การหล่อและการทำเครื่องโลหะ (Casing and metal) หมายถึง การนำโลหะได้แก่ เหล็ก เงิน ทองนาก ทองแดง ทองเหลือง ดีบุก มาหลอมให้ร้อนจนเหลวแล้วเทลงในแม่พิมพ์ให้เกิดรูปทรงตามต้องการ อาจมีการตกแต่งด้วยวิธีการต่าง ๆ ให้เกิดลวดลายหรือมีความสวยงามมากขึ้น นำมาทำเป็นเครื่องใช้สอยตลอดจนอาวุธต่างๆ เช่น ดาบ มีด จอบ สิว กระจ่าง ชันน้ำ พาน ผอบ เครื่องเงิน เครื่องทอง และเครื่องถม

๑.๖ การทำเครื่องกระดาษและหนัง (Papers and leathers) เครื่องกระดาษ หมายถึง การนำไม้หรือพืชที่มีใบยาวประดิษฐ์เป็นแผ่นบาง ส่วนเครื่องหนังคือการนำเอาหนังสัตว์ต่างๆ มาทำเป็นแผ่น เพื่อใช้ในการสร้างงานต่างๆ ต่อไป เช่น เครื่องดนตรีไวโอลิน ร่ม สมุดข่อย พัด หรือธงกระดาษ ที่ใช้งานพิธีต่างๆ เช่น ธงปักเจดีย์ทราย ตุ้ม เป็นต้น

๑.๗ การปั้นรูปและลายปั้น (Sculpture and Decoration) หมายถึงการนำเอาวัสดุต่าง ๆ เช่น โลหะ ดินเผา ปูน มาสร้างเป็นงานประติมากรรม เช่น การปั้นพระพุทธรูป การปั้นรูปคน สัตว์และลวดลายต่างๆ เป็นต้น

๑.๘ การวาดเขียน (Painting) หมายถึงงานจิตรกรรมทั้งหลาย เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพลายน้ำ ภาพพระบฏ

๑.๙ การก่อสร้าง (Architecture) หมายถึง งานสถาปัตยกรรมทั้งหลาย เช่น บ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชาวบ้านในภูมิภาคต่างๆ ตลอดจนโรง ร้าน ซึ่งเป็นที่พักอาศัยชั่วคราวตามฤดูกาล (หรือสิ่งก่อสร้างทางศาสนาและสิ่งก่อสร้างตามความเชื่อถือต่างๆ เช่น กุฏิศาลา โบสถ์วิหาร เจดีย์ปราสาท ศาล มณฑป กู่ ปราสาท ฯลฯ รวมทั้งสิ่งก่อสร้างที่มีรูปลักษณะพิเศษต่างๆ ด้วย

๑.๑๐ การประพันธ์ (Literature) หมายถึงงานวรรณกรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร และไม่เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งได้สื่อสารถ่ายทอดสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เช่น นิทาน ตำนาน นิยาย สุภาษิต เพลงกล่อมเด็ก บทสวด บทเพลง เป็นต้น ซึ่งเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีมาแต่โบราณ และมีรูปแบบ เนื้อหา ภาษา และสำนวนโวหารที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

๑.๑๑ การดนตรีและนาฏศิลป์ (Music and Dancing) หมายถึง เครื่องดนตรีชนิดต่างๆ เพลงและทำนองเพลงที่ใช้บรรเลงหรือการตีตีสตีเป่า ตามลักษณะดนตรีไทย ตลอดจนการฟ้อนรำ การแสดงละคร การเชิดหนัง กระบี่ กระบอง เป็นต้น

๑.๑๒ ประเภทเบ็ดเตล็ด (Others) หมายถึง ศิลปะพื้นบ้านที่มีลักษณะคลุมเครือ ไม่สามารถจัดเข้าประเภทใดได้หรือมีจำนวนและความสำคัญน้อย เช่น การจัดดอกไม้การแกะสลัก ผลไม้ หุ่นกระดาษ เครื่องเงิน เครื่องประดับตกแต่งร่างกาย ยานพาหนะ (เรือ เกลียน ระแทะ) การละเล่น พิธีการ (พื้นบ้าน) เป็นต้น

๒. แบ่งตามภูมิภาค

เป็นการแบ่งตามลักษณะที่เด่นชัดของแต่ละภูมิภาค ซึ่งมีลักษณะทางภูมิศาสตร์แตกต่างกันไปดังนี้

๒.๑ ภาคกลาง เป็นภาคที่มีการผสมผสานทางศิลปวัฒนธรรมมากที่สุด เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งภูมิศาสตร์และการปกครองเอื้ออำนวยให้เป็นศูนย์กลางหรือเข้าหลอมทางศิลปะ วิทยาการ และการผสมผสานทางศิลปวัฒนธรรมได้มีมาเป็นเวลาช้านานกลายเป็นของตนเองไป ซึ่งถ้าไม่ศึกษาให้ละเอียดก็อาจจะมองไม่เห็นชัด จังหวัดที่ตั้งอยู่ในบริเวณภาคกลาง ได้แก่ ออยุธยา อ่างทอง สระบุรี ลพบุรี กรุงเทพมหานคร ธนบุรี นนทบุรี นครปฐม ราชบุรี และเพชรบุรี

๒.๒ ภาคเหนือภาคเหนือแม้จะได้รับอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านจากประเทศใกล้เคียงในบางอย่างแต่ก็ได้พัฒนารูปแบบและหน้าที่ ประโยชน์ใช้สอย เป็นแบบฉบับของตัวเองเป็นส่วนใหญ่ ที่สำคัญคือลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน ขนบธรรมเนียมประเพณี การกินอยู่ ศิลปะ ฯลฯ รักษาเอกลักษณ์ของตนเองไว้ได้ดีมาก เนื่องจากอาณาจักรล้านนาไทยได้กลายเป็นศูนย์กลางความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมที่รุ่งเรืองอย่างยิ่ง และมีความเข้มแข็งยืนยงอยู่ตลอดมาไม่ต่ำกว่า ๘๐๐ ปีแล้วจนทำให้เกิดอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมแก่ประเทศใกล้เคียงด้วย จังหวัดที่ตั้งอยู่ในบริเวณภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง พิชัยโลก สุโขทัย อุตรดิตถ์ แพร่ น่าน ลำพูน และนครสวรรค์

๒.๓ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มวัฒนธรรมทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความน่าสนใจไม่น้อย เนื่องจากเป็นที่ราบสูงมีอาณาเขตกว้างใหญ่และมีประชากรมาก เป็นดินแดนที่เก่าแก่ มีร่องรอยของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่น่าสนใจยิ่ง มีลำน้ำมูลกับลำน้ำชีเป็นเส้นเลือดใหญ่ไหลไปบรรจบลงแม่น้ำโขง ทำให้ดินแดนฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขงคล้ายกัน เนื่องจากประชาชนข้ามพากเดินทางติดต่อถึงกันได้สะดวกมาแต่โบราณ จังหวัดที่อยู่ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ อุบลราชธานี มหาสารคาม ยโสธร ขอนแก่น กาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนม อุดรธานี หนองคาย ร้อยเอ็ด และเลย

๒.๔ ภาคใต้ ภาคใต้เป็นปากประตูบ้านเป็นทางเดินผ่าน และสายการเดินทางเรือสินค้าขายของชนชาติต่างๆ มาแต่โบราณ ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน จึงได้รับการถ่ายทอดจากหลายทางและซับซ้อนกันหลายยุคสมัยแต่ก็ไม่มีเปลี่ยนแปลงมากนัก เนื่องจากเป็นภูมิภาคที่คล้ายกับเป็นเกาะอยู่ในทะเล จังหวัดที่อยู่ในบริเวณภาคใต้ได้แก่ ภูเก็ต ประจวบคีรีขันธ์ ระนอง นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส

๒.๕ ภาคตะวันออก ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในภูมิภาคนี้ น่าสนใจไม่น้อยแม้จะเป็นภาคเล็ก ๆ โดยเฉพาะในเขตจังหวัดตราด จันทบุรี ปราจีนบุรี เนื่องจากติดต่อกับเขมรและอยู่ใกล้กับทะเล ลักษณะภูมิอากาศบางส่วนคล้ายกับภาคใต้ซึ่งมีความเป็นอยู่ อาชีพ สังคม และวัฒนธรรมจึงแปลกออกไป โดยเฉพาะพวกไทยของจังหวัดจันทบุรีมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ น่าสนใจ โดยมีเมืองจันทบุรีเป็นศูนย์กลาง ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมจังหวัดที่อยู่บริเวณภาคตะวันออก ได้แก่ สมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และจันทบุรี

๒.๖ ภาคตะวันตกภาคตะวันตกของประเทศไทย แม้จะมีอาณาเขตติดต่อกับภาคกลางแต่ก็มีเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมเป็นของตัวเองและมีความน่าสนใจไม่น้อยทีเดียว ทางภูมิศาสตร์มีแม่น้ำท่าจีน (แม่น้ำสุพรรณ) กับแม่น้ำแม่กลองเป็นเส้นเลือดใหญ่ ดังนั้น เมืองสุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี และเพชรบุรี จึงเป็นเขตที่มีความสำคัญมาก และมีเมืองสุพรรณบุรีเป็นศูนย์กลาง ศิลปวัฒนธรรมมาแต่โบราณ ภาคตะวันตกตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีแสดงว่าเป็นภูมิภาคที่มีมรดกทางวัฒนธรรมเก่าแก่มาก เป็นเขตที่ดอนสูง จึงเป็นที่อยู่อาศัยตั้งชุมชนมาแต่โบราณกาล ยาวเป็นแนวติดต่อกับภาคใต้หรือแหลมมลายู จังหวัดที่อยู่บริเวณภาคตะวันตก ได้แก่ กาญจนบุรี สมุทรสาคร สมุทรสงคราม^{๙๓}

๔. ลักษณะของงานศิลปะพื้นบ้าน

ศิลปะพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะตัวในประเด็นดังต่อไปนี้

๑. ใช้วัสดุท้องถิ่นที่หาได้ง่าย เป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดของงานพื้นบ้านเนื่องจากในแต่ละท้องถิ่น มีทรัพยากรธรรมชาติแวดล้อมในการอยู่อาศัย วัสดุในท้องถิ่นจึงเป็นสิ่ง ที่รองรับการคิดประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นใช้ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

๒. ทำขึ้นเพื่อการใช้สอย ศิลปะพื้นบ้านส่วนใหญ่แล้วจะมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ การหุงอาหาร เช่น เตาดินเผา หม้อดินเผา หวดนึ่งข้าวเหนียว กระจุง กระจาด ฯลฯ การประกอบอาชีพ เช่น เครื่องมือในการดักจับสัตว์น้ำ ได้แก่ ข้อง ลอบ ไซ อีจู้ เครื่องใช้ในการทำนา เช่น คราด แอก ไถ ฯลฯ พิธีกรรมทางศาสนา เช่น ก่องข้าวขวัญของภาคอีสาน ชั้นซีของภาคเหนือ ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการตอบสนองด้านการใช้สอย มิได้มุ่งทำเพื่อตอบสนองทางด้านสุนทรียภาพ หากแต่สุนทรียภาพนั้นจะเกิดจากประสบการณ์ทักษะของผู้ทำในความเป็นผู้ชำนาญ

๓. เป็นผลผลิตที่ผู้ใช้และผู้สร้างเป็นผู้เดียวกัน งานศิลปะพื้นบ้านเกิดจากความเต็มใจของชาวบ้านในการสร้างสรรค์ โดยมีความจำเป็นในการใช้อำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน ดังได้กล่าวแล้วว่าศิลปะพื้นบ้านทำขึ้นเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอย มิได้มุ่งทำเพื่อเศรษฐกิจหรือด้านการค้าขาย ไม่มีการแบ่งงานตามระบบของอุตสาหกรรม ชาวบ้านทำขึ้นเองในครัวเรือนของตน

๔. เป็นงานที่สร้างขึ้นด้วยมือ และใช้เครื่องมือที่ชาวบ้านที่คิดขึ้น มิได้อาศัยเครื่องจักรแต่อย่างใด ชาวบ้านจะสร้างงานด้วยมือตามกรรมวิธีที่สืบทอดกันมาโดยการบอกเล่า ให้ทำตามแบบของที่มีอยู่

๕. มีรูปแบบเรียบง่าย แสดงลักษณะออกมาชื่อ ๆ ตรงตามหน้าที่ใช้สอยและมีความสัมพันธ์กับสัดส่วนของร่างกาย

^{๙๓} วัฒนะ จุฑะวิภา, ศิลปะพื้นบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: สิปประภา, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓-๓๔.

๖. การมีรูปแบบเฉพาะถิ่น เกิดจากการสร้างสรรค์งานที่สืบทอดเนื่องกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ อาจในลักษณะของหมู่บ้าน ท้องถิ่น ตระกูล สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานจนรู้จักกันดีทั่วไป จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เช่น เครื่องจักสานพินสนิม เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน รมบ่อสร้าง เป็นต้น (มารุต อัมรานนท์ ๒๕๓๓:๕) และอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีรูปแบบเฉพาะถิ่น น่าจะเกิดจากการใช้วัสดุท้องถิ่นที่มีแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เราจะพบว่าวัสดุจากธรรมชาติบางชนิดไม่สามารถขึ้นได้ในทุก ๆ พื้นที่ การมีทรัพยากรท้องถิ่นที่จำกัดในบางพื้นที่ก็จะเป็นสาเหตุที่ทำให้งานบางชนิดเป็นตัวแทนของท้องถิ่นเลยก็ว่าได้ เช่น หมาตักน้ำ ซึ่งเป็นของภาคใต้ ทำมาจากใบจากาบหมาก ต้นหลาวโอบ ที่มีรูปแบบเฉพาะตัว ซึ่งไม่พบว่าภาคใดหรือท้องถิ่นใดนอกจากภาคใต้ที่มีภาชนะตักน้ำที่มีรูปแบบเช่นนี้ หรือเครื่องเงินที่เป็นรูปแบบเฉพาะของภาคเหนือ ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวัสดุพื้นถิ่นที่มีการนำมาใช้ ได้แก่ ไม้ไผ่ที่นำมาจักสาน หรือไม้ที่นำมากลึง แล้วใช้รักหรือหาง ซึ่งเป็นยางไม้ที่ได้จากต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ทางภาคเหนือทั่วไป ก็เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนในประเด็นของการ มีรูปแบบเฉพาะถิ่น แต่จะชัดเจนมากหรือน้อยก็จะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นรายละเอียดปลีกย่อยออกไป ตามองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นนั้นๆ

๗. เป็นงานที่ใช้เวลาว่างในการสร้างสรรค์ เป็นการสร้างงานที่ไม่ได้คำนึงถึงเวลาในการสร้าง โดยมักใช้เวลาว่างหลังจากการทำงานประจำคือภารกิจกรรม ซึ่งทำให้ในบางช่วงเวลาของฤดูกาล โดยไม่จำเป็นต้องเฝ้าดูอยู่ตลอดทั้งปี ในช่วงเวลาว่างชาวบ้านก็จะหันมาทำงานอื่น เช่น จักสาน ทอผ้า เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งไม่ได้เป็นอาชีพหลักแต่อย่างใด ผลผลิตที่เกิดขึ้นนำมาใช้ในครัวเรือน แต่หากว่าเหลือจากการใช้สอยจึงนำมาแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอย่างอื่น

๘. เป็นงานที่สะท้อนวิถีการดำเนินชีวิต เครื่องมือ เครื่องใช้พื้นบ้านที่ชาวบ้านทำขึ้น จะเห็นว่าลักษณะการใช้สอยเป็นตัวกำหนดรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้นั้น การใช้สอยจึงเป็นการบ่งชี้ถึงวิถีทางการดำเนินชีวิต และค่านิยมที่สืบทอดกันมายาวนาน

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับดนตรีพื้นบ้าน

๑. ที่มาของแนวคิด

ดนตรีพื้นบ้านภาคอีสาน เป็นดนตรีประจำภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีประวัติความเป็นมาอันพันปี และสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยยังดำรงเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้อย่างมั่นคง ในการศึกษาอาจสืบค้นจากการใช้คำว่า “ดนตรี” ในวรรณกรรมพื้นบ้านได้บันทึกไว้เป็นหลักฐาน

ดนตรีพื้นบ้านได้สะท้อนถึงขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี วัฒนธรรม สภาพความเป็นอยู่ ความอุดมสมบูรณ์ ความแห้งแล้ง โดยภาพสะท้อนเหล่านี้จะดูได้จากสำเนียงเพลง บทเพลง ลักษณะของเครื่องดนตรีได้อย่างชัดเจน ซึ่งดนตรีของแต่ละภาคจะมีลักษณะโดยเฉพาะของตนเอง จะมีสำเนียงเพลง ภาษา เอกลักษณ์ และลักษณะเครื่องดนตรีแตกต่างกันออกไปตามลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ

ดนตรีทางภาคอีสาน เนื่องจากทางภาคอีสานมีอากาศที่ร้อนและแห้งแล้ง เมื่อถึงเวลาหน้าฝนชาวอีสานต้องรีบทำมาหากินเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง จนไม่มีเวลาที่จะสนุกสนาน มากนัก เครื่อง

ดนตรีจึงไม่สวยงาม ประดิษฐ์ขึ้นอย่างง่าย ๆ และใช้วัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ในท้องถิ่น การบรรเลงก็รวดเร็วคึกคัก กระชับและสนุกสนาน แสดงถึงความเร่ร่อน

๒. ความหมายของดนตรีพื้นบ้าน

ดนตรีเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์มาตั้งแต่เกิด และยังคงดำเนินความสัมพันธ์กับชีวิตมาตลอด ดนตรีจึงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตจนยากจะแยกออกจากกันได้ เพราะอาจจะถือได้ว่าศิลปดนตรีนั้นเป็นปัจจัยที่ห้าของมนุษย์ ที่สร้างดนตรีขึ้นเพื่อที่จะระบายความคิด ความรู้สึก หรือสร้างมโนภาพและประสบการณ์จริง ซึ่งอาจเป็นความสุขหรือความทุกข์ด้วยเหตุนี้จึงสร้างศิลปขึ้นมาเพื่อชีวิต ดนตรีจึงเป็นศิลปที่สร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ดนตรีนั้นยังเกี่ยวข้องกับสังคมในแต่ละท้องถิ่นที่เรียกว่า ดนตรีพื้นบ้าน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดสืบเนื่องกันมาของชาวบ้านที่ประกอบพิธีต่าง ๆ ดนตรีพื้นบ้านจึงมีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ทั้งในด้านบันเทิงใจของคนในสังคม ให้ผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน และในด้านการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งจะสะท้อนความคิดสร้างสรรค์ของบุคคลหรือกลุ่มชนในระยะเวลาต่าง ๆ ซึ่งแต่ละกลุ่มชนยังคงรักษาไว้และนิยมเล่นกันในปัจจุบันอย่างเช่น ดนตรีพื้นบ้านอีสาน

๓. ประเภทของดนตรีพื้นบ้าน

ดนตรีพื้นบ้านอีสาน ซึ่งประกอบด้วย เครื่องดีด สี ดี เป่า ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้ เครื่องดีด ได้แก่ พิณ ไหซอง เครื่องสี ได้แก่ ซออีสาน เครื่องตี ได้แก่ โปงลาง กลองหาง เครื่องเป่า ได้แก่ แคน โหวดและ เครื่องดนตรีประเภทดีด

๔. ลักษณะของดนตรีพื้นบ้าน

๔.๑ ลักษณะดนตรีอีสานเหนือ ดนตรีที่นำมาใช้เป็นไปในรูปแบบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. บรรเลงประกอบหมอลำ คำว่า “ลำ” หมายถึง ขับลำนำ หรือขับเป็นลีลาการร้องหรือการเล่าเรื่องที่ร้อยกรองเป็นกาพย์หรือกลอนพื้นเมืองบรรเลงล้วน บางโอกาสดนตรีบรรเลงทำนองเพลงล้วน ๆ เพื่อเป็นนันทนาการแก่ผู้ฟัง เพลงที่ใช้บรรเลงก็เป็นทางประกอบหมอลำหรือทางอื่น ๆ ที่ใช้เป็นเพลงบรรเลงโดยเฉพาะ

๒. บรรเลงประกอบการฟ้อนรำ นาฏศิลป์พื้นเมืองอีสานที่เน้นการเคลื่อนไหวท่าตามจังหวะ ส่วนอื่นๆ ของร่างกายก็เคลื่อนไหวแต่ไม่ค่อยพิธีพิถัน

ดนตรีพื้นเมืองอีสานมีลักษณะเฉพาะตัวเอง มีความแตกต่างไปจากดนตรีพื้นเมืองอื่นๆ องค์ประกอบที่สำคัญของอีสานมี ๓ ประการ คือ

๑. จังหวะ จังหวะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมาก มีตั้งแต่ประเภทช้า ปานกลางและเร็ว จังหวะเข้าใช้ในเพลงประเภทชวนฝัน เศร้า หรือตอนอารมณ์บทของเพลงแทบทุกเพลง

๒. ทำนอง ซึ่งชาวบ้านเรียกทำนองว่า “ลาย” และบ่อยครั้งใช้ลายแทนคำว่าเพลงทำนอง เพลงพื้นเมืองของอีสานเหนือมีวิวัฒนาการมาจากสำเนียงพูดของชาวอีสานเหนือโดยทั่วไป ทำนองของเพลงแต่ละเพลงแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ ดังต่อไปนี้

๒.๑ ทำนองเกริ่นเป็นทำนองที่บรรเลงขึ้นต้นเหมือนกับอารมณ์บทในการพูดหรือเขียน

๒.๒ ทำนองหลัก คือทำนองที่เป็นหัวใจของเพลง ผู้ฟังที่คุ้นเคยกับเพลงพื้นเมืองสามารถบอกชื่อเพลง หรือทาง หรือลายได้จากทำนองหลักนี้เอง

๒.๓ ทำนองย่อย คือทำนองที่ใช้สอดแทรกสลับกันกับทำนองหลัก เนื่องจากทำนองหลักสั้น การบรรเลงซ้ำกลับไปกลับมาติดต่อกันนาน ๆ ทำให้เพลงหมดความไพเราะ การสอดแทรกทำนองย่อยให้กลมกลืนกับทำนองหลักจึงมีความสำคัญมาก

๓. การประสานเสียง การประสานเสียงในวงดนตรีเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลัง ก่อนนั้นเป็นบรรเลงหรือร้องเป็นลักษณะทำนองเดี่ยว

๕. วิวัฒนาการของดนตรีพื้นบ้านอีสาน

ดนตรีพื้นบ้านอีสาน เป็นศิลปวัฒนธรรมแขนงหนึ่งกำเนิดจากกลุ่มชนต่าง ๆ ในอดีตได้สร้างสมสืบทอดติดต่อกันมา เป็นเวลานานจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชนซึ่งมีอยู่ในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานของประเทศไทย ในสมัยโบราณอาจกล่าวได้ว่าภาคอีสานเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนชาวพื้นเมืองหลายกลุ่มชน ที่ได้อพยพปนเปกันกับชาวพื้นเมืองเดิม โดยการนำเอาศิลปวัฒนธรรมรวมทั้งการขับร้อง ดนตรี และการละเล่นต่าง ๆ ผสมผสานกันมาตั้งแต่สมัยล้านนาและล้านช้าง โดยยึดเอาแนวลำแม่น้ำโขงเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำ อันสำคัญจากทางเหนือลงสู่ทางใต้ ดังนั้นบริเวณที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำโขง จึงเป็นแหล่งอารยธรรมดั้งเดิมของชาวพื้นเมืองในสมัยนั้น แต่มีเทือกเขาสูง เป็นแนวขอบกั้นระหว่างอาณาจักรล้านนา ล้านช้างกับอาณาจักรสยาม(ประเทศไทย) จึงทำให้ไม่สามารถติดต่อกันได้สะดวก ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ดนตรี และการละเล่นต่าง ๆ ของอาณาจักรสยามในภาคกลางกับภาคอีสานที่อยู่ในอาณาจักรล้านนา ล้านช้าง จึงมีความแตกต่างกันจากสาเหตุพื้นที่ภูมิประเทศที่มีเทือกเขาขวางกั้น เป็นแนวระหว่างภาคกลางกับภาคอีสาน ส่วนภาคอีสานซึ่งมีหลายกลุ่มชน ศิลปวัฒนธรรม มีความแตกต่างกัน กลุ่มชนที่มีอิทธิพลเหนือกว่าย่อมนำเอาวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้ว มาผสมผสานกับวัฒนธรรมของตนเอง เช่น ภาษาพื้นเมืองของภาคอีสานมีความแตกต่างกับของขอม หรือเขมร ได้ถ่ายทอดหลงเหลือไว้ในดินแดนแถบอีสานตอนล่าง ที่มีพรมแดนติดต่อกับประเทศกัมพูชา ในด้านของดนตรี การขับร้องที่แตกต่างไปจากภาคกลางจึงอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมดนตรีและการละเล่นในภาคอีสานมี ๒ ลักษณะคือ การละเล่นดนตรีพื้นบ้านแบบไทยลาว และการละเล่นดนตรีพื้นบ้านแบบไทยเขมรดังต่อไปนี้

๑. วัฒนธรรม ดนตรีกลุ่มอีสานเหนือ เป็นวัฒนธรรมดนตรีที่อยู่บริเวณที่ราบสูงมีภูเขาทางด้านใต้และทางด้านตะวันตก ไปจรดกับลำน้ำโขงตอนเหนือ และทางตะวันออกทางเทือกเขาภูพานกั้นแบ่งบริเวณนี้ออกเป็นที่ราบตอนบนที่ เรียกว่า แอ่งสกลนคร ได้แก่บริเวณ จังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนมหนองคาย อุดรธานี มหาสารคาม ร้อยเอ็ด เลย มุกดาหาร ยโสธร และอุบลราชธานี ส่วนภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่ใช้ภาษาไทยอีสานหรือภาษาลาว เพราะคนกลุ่มนี้สืบทอดวัฒนธรรมมาจากกลุ่มแม่น้ำโขง โดยบรรพบุรุษได้อพยพมาจากดินแดนล้านช้าง ซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงข้ามมาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสานตั้งแต่สมัย รัตนโกสินทร์กลุ่มชนส่วนใหญ่ในภาคอีสานนี้โดยทั่วไปเรียกว่ากลุ่มชนไทยลาว และยังมีกลุ่มชนบางส่วนอาศัยอยู่โดยทั่วไปได้แก่ ผู้ไท แสด ย้อ ไล่ โย้ย ข่า เป็นต้น

๒. วัฒนธรรมดนตรีกลุ่มอีสานใต้ เป็นที่ราบตอนใต้เรียกว่า แอ่งโคราช ได้แก่จังหวัด สุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ วัฒนธรรมกลุ่มอีสานใต้มีการสืบทอดวัฒนธรรม แบ่งออกเป็นกลุ่มได้ ๒ กลุ่มใหญ่คือ

๒.๑ กลุ่ม ที่สืบทอดมาจากเขมร-ส่วยได้แก่ กลุ่มชนส่วนใหญ่ที่อยู่ในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ เป็นกลุ่มชนที่ได้รับการสืบทอดมาจากเขมร-ส่วยนี้จะพูดภาษาเขมรและภาษาส่วย

๒.๒ กลุ่ม วัฒนธรรมโคราช ได้แก่กลุ่มชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครราชสีมาและ บางส่วนใน บุรีรัมย์ ซึ่งจะพูดภาษาโคราช กล่าวโดยสรุป การศึกษาความเป็นมาของดนตรีพื้นบ้าน จะต้องศึกษาถึงลักษณะพื้นที่ และภูมิประเทศเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวัฒนธรรมดนตรีกลุ่มชน ต่าง ๆ ตลอดจนการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมความคงอยู่ การเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการรักษา วัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ อาจเป็นการสืบทอดหรือถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง แล้วแต่กลุ่มชนใดที่มีความเจริญรุ่งเรืองกว่าย่อมรักษาเอกลักษณ์แบบฉบับ เฉพาะตัวของกลุ่มชนตัวเองไว้ได้ กลุ่มใดที่มีความล้าหลังกว่าก็ต้องรับเอาวัฒนธรรมของกลุ่มที่มีอิทธิพลมาดัด แปลงให้เข้ากับวัฒนธรรมของตนเอง ดังนั้นจึงขอกกล่าวโดยแบ่งออกเป็นอีสานเหนือและอีสานใต้เพื่อสะดวกแก่การทำความเข้าใจ

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิชา เชาว์ศิลป์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ดนตรีชาวบ้าน: ภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาดนตรีชาวบ้านอำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท นับเป็นความคิดหรือ ศักดิ์คติที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ซึ่งได้แสดงออกในทางความคิดเชิงปฏิบัติการที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อสนองความต้องการทางด้านจิตใจอารมณ์ของคนในสังคมท้องถิ่น^{๔๔}

ปรีชา กุลตันและ ดร.ณิ อนุกุล ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาดนตรีร้องเงิงของ นายเซ็ง อาบู่ ผลการวิจัยพบว่า นายเซ็ง อาบู่ เป็นศิลปินพื้นบ้านที่สามารถบรรเลงเครื่องดนตรีได้หลายชนิดทั้งเครื่องดนตรีสากลและเครื่องดนตรีพื้นบ้าน ได้แก่ กีตาร์ แมนโดลิน ไวโอลิน รำมะนา และฆ้อง บทเพลงร้องเงิงนั้นเป็นเพลงที่นายเซ็ง อาบู่ จดจำมาจากการหมั่นแผ่นเสียง บทเพลงประกอบละครของประเทศมาเลเซียที่เคยได้ยินมาตั้งแต่สมัยยังเป็นเด็ก และเมื่อบทเพลงใดที่จะนำออกแสดงก็จะนำบทเพลงนั้นมาเรียบเรียงประสานสร้างสรรค์ผลงาน^{๔๕}

ด.นอยา ก้อนแก้ว ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การวิจัยและการพัฒนาวงดนตรีพื้นบ้าน กรณีศึกษาวงแกมอีสานมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม พบว่า วงดนตรีแกมอีสานใต้กำเนิดและดำรงอยู่ได้ด้วยการอนุรักษ์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทำให้มีวัฒนธรรมการถ่ายทอดเพิ่มขึ้นมาจากการพัฒนาการและองค์ประกอบในด้านต่าง ๆ ซึ่งการถ่ายทอดในปัจจุบันวงดนตรีพื้นบ้านแกมอีสานใต้เป็นส่วนหนึ่งของสำนักศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามและมีการปรับปรุงให้เหมาะสม

^{๔๔} วิชา เชาว์ศิลป์, ดนตรีชาวบ้าน: ภูมิปัญญาท้องถิ่นอำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยและพัฒนา : มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๔๕} ปรีชา กุลตันและ ดร.ณิ อนุกุล, ภูมิปัญญาดนตรีร้องเงิงของ นายเซ็ง อาบู่ , รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

สมกับสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อเป็นตัวอย่างให้กับเยาวชน ทำให้เยาวชนเล็งเห็นคุณค่าและวัฒนธรรม
 ที่บ้านที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน สร้างอาชีพเสริมในระหว่างการศึกษาได้^{๕๖}

ทรงเดช แสงนิล ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวัฒนธรรมกับดนตรีพื้นบ้านภาค
 อีสาน: ศึกษากรณีกลองยาวคณะเทพนิมิต ผลการวิจัยพบว่า เมื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของ
 กลองยาวคณะเทพนิมิต ทำให้ทราบถึงรูปแบบ การละเล่น กลองยาวดนตรีพื้นบ้านอีสาน ที่ยังนิยมเล่น
 กันมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการแสดงกลองยาวนิยมแสดงในประเพณี ฮีต ๑๒ เช่น งาน
 บุญเดือน ๔ หรือบุญผะเหวดมีขบวนแห่ผ้าผะเหวด งานบุญเดือน ๖ หรือบุญบั้งไฟ มีขบวนแห่บั้ง
 ไฟ งานบุญเดือน ๑๑ บุญออกพรรษา นอกจากนี้ นิยมแสดงในประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น การบวช
 นาค ผ้าป่า กฐิน ขบวนกลองยาวน่าสนใจ กลองยาวจะมีลีลาท่าทางสวยงามแปลกตา เสียงกลอง มี
 ท่วงทำนองที่เร้าใจพัฒนาการการแสดงกลองยาวประกอบด้วยองค์ประกอบหลายอย่าง กล่าวคือ เครื่อง
 ดนตรี เดิมใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้าน ๓-๕ ชิ้น ปัจจุบันมีเครื่องดนตรีสากลเข้ามาเล่นผสมวงที่เป็นเช่นนี้
 เป็นเพราะว่า เครื่องดนตรีสากลใช้บรรเลงทำนองให้เกิดความสนุกสนานมากกว่าการตีกลองยาวที่มี
 จังหวะกลองยาวอย่างเดียว แต่คณะกลองยาวคณะเทพนิมิตยังคงอนุรักษ์การบรรเลงแบบโบราณไว้
 ได้อย่างดี ลักษณะการแสดงกลองยาว กลองยาวแบบดั้งเดิม ไม่มีขบวนพ้อนรำประกอบการแสดง
 ปัจจุบันมีขบวนพ้อนรำ ลักษณะการบรรเลงกลองยาวเมื่อจะเริ่มแสดงกลองยาวดีเป็นสัญญาณเพื่อเรียก
 การแสดง กลองยาวประยุกต์ใช้เครื่องดนตรีสากลบรรเลงเป็นทำนองเพลงขึ้นก่อนแล้วกลองยาวและ
 เครื่องดนตรีอื่นๆ จึงเล่นตาม การแต่งกาย เดิมสวมเสื้อย้อมคราม นุ่งโสร่ง ผ้าขาวม้าโพกศีรษะและ
 คาดเอว โอกาสในการแสดงกลองยาว เดิมเป็นการรวมตัวกันแสดงกลองยาวตามหมู่บ้านต่างๆ โดยมี
 ค่าจ้าง ปัจจุบันพัฒนาการด้านนี้ของคณะกลองยาวเพื่อรับจ้างแสดงในงานต่างๆ และเพื่อประกวด
 แข่งขัน นอกจากนี้ปัจจัยการเกิดและดำรงอยู่ของคณะกลองยาวคณะเทพนิมิต เกิดจากการแสดง
 ความสามารถทางการตีกลองยาว เพื่อต้องการรางวัลตอบแทน และเมื่อประกวดชนะ นอกจากจะได้
 รางวัลแล้ว ก็ทำให้มีชื่อเสียง การมีชื่อเสียงทำให้มีผู้ว่าจ้าง เมื่อมีผู้ว่าจ้างให้ไปแสดงก็จะได้ค่าจ้างที่แพง
 ขึ้นและมีรายได้เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ชาวอีสานมีนิสัยร่าเริง ชอบความบันเทิงสนุกสนาน ดังนั้นการ
 เกิดของกลองยาวจึงเกิดจากความต้องการของชาวบ้านอีกด้วย^{๕๗}

ปิยพันธ์ แสนวิสุข และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นดนตรี
 พื้นบ้านอีสานเรื่องการเป่าโหวด ผลการวิจัยพบว่า ผลการประเมินหลักสูตรของผู้เชี่ยวชาญปรากฏว่า
 หลักสูตรท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นมีค่าคะแนนเฉลี่ย ๔.๖๕ อยู่ในระดับเหมาะสมมากที่สุด ผลการประเมิน
 แผนการสอนของผู้เชี่ยวชาญ มีค่าคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๖๗ ซึ่งอยู่ในระดับเหมาะสมมากที่สุด ผลการ
 วัดผลภาคปฏิบัติมีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ ๘๒.๘๕ ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่น่าพอใจ ในกลุ่มกรรมการอาชีพที่ตั้งไว้
 เท่ากับร้อยละ ๘๐ ผลการวัดโดยใช้แบบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดนตรีพื้นบ้านอีสาน เรื่องการเป่า
 โหวด ผู้เรียนสามารถทำคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ ๑๘.๒๐ คิดเป็นร้อยละ ๙๑ ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่น่าพอใจใน

^{๕๖} ด.ในยา ก้อนแก้ว, การวิจัยและการพัฒนางานดนตรีพื้นบ้าน กรณีศึกษาวงแคนอีสานมหาวิทยาลัยราช
 ภัฏมหาสารคาม, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยและพัฒนา : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๙), หน้า
 บทคัดย่อ

^{๕๗} ทรงเดช แสงนิล, การศึกษาวัฒนธรรมกับดนตรีพื้นบ้านภาคอีสาน: ศึกษากรณีกลองยาวคณะเทพ
 นิมิต, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยและพัฒนา : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๙), หน้า บทคัดย่อ.

กลุ่มที่กำหนดไว้ ร้อยละ ๘๐ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .๐๑ ผลการวิจัยครั้งนี้เป็นสิ่งยืนยันได้ว่าการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างมีระบบจะทำให้ครูผู้สอนสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และหลักสูตรที่สร้างขึ้นสามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสมบูรณ์^{๙๘}

ปิยพันธ์ แสนทวีสุข และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทางด้านดนตรีพื้นบ้านอีสาน ผลการวิจัยพบว่า ผลการประเมินหลักสูตรของผู้เชี่ยวชาญ อยู่ในระดับเหมาะสมมาก ผลการประเมินแผนการสอนของผู้เชี่ยวชาญ มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ผลการวัดผลภาคปฏิบัติ ซึ่งมี ๖ ด้าน ในแต่ละหลักสูตรมีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ ๘๕.๒๓ ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่น่าพอใจที่ตั้งไว้เท่ากับร้อยละ ๘๐ ผลการวัดโดยใช้แบบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผู้เรียนสามารถทำคะแนนได้เฉลี่ยเท่ากับ ๑๖.๔๙ คะแนน คิดเป็นร้อยละ ๘๔.๓๓ ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่น่าพอใจที่กำหนดไว้ร้อยละ ๘๐ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .๐๑ ผลการวิจัยครั้งนี้เป็นสิ่งยืนยันได้ว่าการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างมีระบบจะทำให้ครูผู้สอนสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และหลักสูตรที่สร้างขึ้นสามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสมบูรณ์^{๙๙}

^{๙๘} ปิยพันธ์ แสนทวีสุข และคณะ , การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นดนตรีพื้นบ้านอีสานเรื่องการเป่าโหวด, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗), หน้า บทคัดย่อ.

^{๙๙} ปิยพันธ์ แสนทวีสุข และคณะ , การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทางด้านดนตรีพื้นบ้านอีสาน, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗), หน้า บทคัดย่อ.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน” เป็นการวิจัยเอกสารและคุณภาพ โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งเอกสารและคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของสะโน เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้ และ เพื่อวิเคราะห์การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน การวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการ ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดทั้งงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เช่น การสัมภาษณ์และร่วมจัดกิจกรรมกับชุมชน ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการเก็บข้อมูลเชิงภาคสนาม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง จากพระไตรปิฎกของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยปี ๒๕๓๕ อรรถกถา หนังสือ รายงานการวิจัย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับดนตรีพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนดังนี้

๑.๑ ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวความคิดทางด้านดนตรีพื้นบ้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน

๑.๒ ศึกษาดนตรีพื้นบ้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน ทั้งแนวคิดและทฤษฎี

๑.๓ ศึกษาดนตรีพื้นบ้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน ในแต่ละหมู่บ้าน

๑.๔ สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงดนตรีพื้นบ้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน

๒ การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงแนวคิด หลักการ ดนตรีพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน มีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

๒.๑ ทำการศึกษาและคัดเลือก ชุมชน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่องสะเน ในจังหวัดศรีสะเกษ

๒.๒ การศึกษาในเชิงจำนวน เพื่อศึกษาดนตรีพื้นบ้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน โดยศึกษาจากประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนเฉพาะด้าน ชุมชน และองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในพื้นที่จังหวัด ศรีสะเกษ โดยการกำหนดกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง

๒.๓ ศึกษาข้อมูลในเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key-informant) ประกอบด้วยกลุ่มประชากร จำนวน ๓ พื้นที่ในจังหวัดศรีสะเกษ

๒.๔ ดำเนินการศึกษาวเคราะห์ สังเคราะห์ แนวคิด องค์กรประกอบ ดนตรีพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน ในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวจัย

๒.๕ สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ แนวคิด หลักการ องค์กรประกอบ ดนตรีพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน และการพัฒนาความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษาวจัยมาเผยแพร่ให้ภาครัฐ ผู้นำ ประชาชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับทราบ

๒.๖ วิเคราะห์ดนตรีพื้นบ้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนตามองค์ประกอบในการดนตรีพื้นบ้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนรวมทั้งวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ของการทำงาน รวมถึงการสร้างเกณฑ์การปฏิบัติ ที่สามารถนำไปสู่กระบวนการศึกษาเกี่ยวกับดนตรีพื้นบ้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนในระดับต่างๆ ได้

๒.๗ สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะทั้งในระดับนโยบาย องค์กร ชุมชน และในระดับปัจเจกบุคคล

๓.๒ พื้นที่ และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ทำการศึกษาด้วยวิธีสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling Method) เพื่อให้ได้พื้นที่ในการเก็บข้อมูล ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลาย โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก ดังนี้ เป็นหมู่บ้านที่ได้รับการรับรองจากหน่วยงานอื่นๆ โดยผู้วิจัยพิจารณาคัดเลือกพื้นที่ทำการวิจัยทั้งหมด ๓ หมู่บ้าน ในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อให้ได้พื้นที่ที่หลากหลายมิติ และให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน ดังนี้

ในการหาข้อสรุปหรือแนวทางการปฏิบัติร่วมกันของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน ๑๗ คน จำแนกได้ ดังนี้

๑) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน ๒ คน จำแนกได้ ดังนี้

ทางราชการ จำนวน ๒ คน

๑. นายเสถียร พันธังาม ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา)

๒. นายสำราญ บุญธรรม ครูโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา)

ประชาชนชาวบ้านที่มีความรู้ด้านสะโน จำนวน ๔ คน

นายวิฑิต กตะศิลา ประชาชนชาวบ้านบ้านท่าโพธิ์

นายบุญมี พันธังาม ประชาชนชาวบ้านบ้านหลุบโมก

นายสมบุญ ส้งวร ประชาชนชาวบ้านบ้านร่องอโศก

นายเรณู อัดตะโน ประชาชนชาวบ้านบ้านเชือก

๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลภาคชุมชน ผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informants) จากประชาชนทั่วไปได้แก่ ประชาชนที่มีความเกี่ยวข้องกับดนตรีพื้นบ้าน มีจำนวน ๑๑ คน ดังนี้

ประชาชนที่เล่นดนตรีพื้นบ้านสะโน จำนวน ๑๑ คน

นายญาณภัทร พุมมา

นายอนุชา ศรีชะอุ่ม

นายศราวุธ พรรณโรจน์

นายศรันธธรรม พูนมาก

นางแก้วมณี กมล

นางสิริรัตน์ กตะศิลา

นางสาวสมคิด นราวังศ์

นายธีรวัฒน์ กมล

นางไพรวรรณ วรรณวงษ์

นายประไพ วรรณวงษ์

นายบุญมี คำภากุล

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการวิจัยแบบผสมผสานทั้งเชิงคุณภาพ กล่าวคือ

(๑) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องตามประเด็นที่กำหนดไว้ โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ในการศึกษาข้อมูลทางเอกสารสำรวจกระทำก่อนที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนาม และในระหว่างเก็บข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลที่ทำการศึกษาได้แก่ เอกสารงานวิจัยต่าง ๆ จากห้องสมุด ข้อมูลจากหน่วยงานราชการ และแหล่งข้อมูลอื่น ๆ

(๒) เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ข้อมูลเชิงกายภาพใช้วิธีสังเกตการณ์โดยใช้แบบสังเกตชนิดไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐาน และสภาพแวดล้อมทั่วไป และแบบสังเกตการณ์ชนิดมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในกรณีที่เข้าไปร่วมในกิจกรรมของชาวบ้านในแต่ละชุมชน เพื่อทราบถึงแนวคิด หลักการ ทางดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน มีขั้นตอนการศึกษา ทำการศึกษาและคัดเลือก ชุมชนที่ใช้ดนตรีพื้นบ้าน ประกอบด้วย

๑) บ้านหลุบโมก ตำบลเมืองคง อำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ

๒) บ้านท่าโพธิ์ ตำบลเมืองคง อำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ

๓) บ้านเขือก ตำบลจิกสังข์ทอง อำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ

(๓) รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายด้วยวิธีสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง (Structured Interview) สำหรับข้อมูลพื้นฐาน และคำถามที่ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง (Unstructured Interview) ในการเก็บข้อมูลตามสภาพความเป็นจริงของแต่ละสถานการณ์

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเรื่อง ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ก่อนการลงเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจในเบื้องต้นว่า การรู้และเข้าใจในความเป็นมนุษย์ของผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย จะต้องอาศัยการยอมรับในความรู้และความสามารถของผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย ดังนั้นเพื่อให้ได้ข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยและตอบคำถามการวิจัย จึงใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) การสำรวจ (Surveying) ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสำรวจ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ทำการวิจัยในด้านประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพของชุมชน เพื่อจัดทำแผนที่ชุมชน ข้อมูลด้านสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน

๒) การสัมภาษณ์ (Interview) ประกอบด้วย

๑. การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัย มีการถ่ายภาพและใช้เครื่องบันทึกเสียงช่วยในการบันทึกข้อมูลภาคสนาม ประกอบด้วย ข้อมูลที่เกี่ยวกับดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน ในเขตพื้นที่ศึกษา

๒. การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เป็นการสัมภาษณ์โดยตั้งคำถามแบบปลายเปิด เป็นคำถามที่กว้าง เพื่อให้เกิดคำตอบและคำถามที่หลากหลายในประเด็นที่ศึกษา ภายใต้กรอบแนวคิดและตามความมุ่งหมายของการวิจัย การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ผู้วิจัยใช้ในการเก็บข้อมูลทั่วไป เช่น ข้อมูลบริบทของชุมชน ความเป็นมาของสะโน การสนับสนุนหรือการร่วมมือกันของคนในชุมชน การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างนี้ จะเป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยใช้ดำเนินการต่อเนื่องจากการเข้าไปพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยมีกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย เช่น ผู้เฒ่าแก่ ราษฎรชาวบ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่มองค์กรในชุมชน เป็นต้น ซึ่งการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างนี้จะช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลเบื้องต้น สามารถกำหนดกลุ่มเป้าหมายเฉพาะเพื่อศึกษาวิจัยข้อมูลในระดับอื่นต่อไปได้

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร(Documentary Research) และจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตาม การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนด โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นดังนี้

๑) ประวัติความเป็นมาของสะไน เป็นการวิเคราะห์ที่แสดงให้เห็นถึงประวัติความเป็นมาของสะไน

๒) การประยุกต์ใช้ดนตรีกับส่งเสริมการเรียนรู้ เป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้

๓) การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีที่บ้านสะไน เป็นการวิเคราะห์การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีที่บ้านสะไน

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการบินที่ภานำมารวบรวมและแยกแยะเป็นหมวดหมู่ตามความมุ่งหมายของการวิจัยและประเด็นคำถามที่ได้กำหนดไว้ ส่วนการตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นจะกระทำไปพร้อม ๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย และหลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการบันทึกข้อมูลจากการถอดเสียงการสัมภาษณ์และภาพถ่ายในแต่ละครั้ง โดยการจำแนกข้อมูล คือการจำแนกข้อมูลเป็นชนิด จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามความมุ่งหมายการวิจัยที่ได้ตั้งไว้ และนำมาดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายในประเด็นที่กำหนดไว้ โดยใช้แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ดนตรีที่บ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน โดยความคิดเห็นของชาวจังหวัดศรีสะเกษ และเพื่อศึกษาดนตรีที่บ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จังหวัดศรีสะเกษ และผู้วิจัยจะดำเนินการตรวจสอบข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลว่าเพียงพอหรือไม่ โดยใช้การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation)

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะพรรณนาความ(Descriptive Presentation) ประกอบด้วยตารางและการพรรณนาความประกอบการบรรยายที่เกี่ยวข้องกับดนตรีที่บ้าน : ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และชุมชน รวมไปถึงการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนเพื่อปฏิบัติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน เพื่อให้เห็นรูปแบบ กระบวนการ เพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในระดับนโยบาย ชุมชน องค์กร และปัจเจกบุคคลต่อไป

บทที่ ๔ ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน” เป็นการวิจัยเอกสารเชิงคุณภาพ มีผลการศึกษาดังนี้

๔.๑ ผลการศึกษาคติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน

ผลการศึกษาของงานวิจัยเรื่องนี้ ได้เขียนรายงานผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ คติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ คติความเชื่อและที่มาของสะโน

สะโน เป็นเครื่องเป่าที่ทำจากเขาสัตว์ โดยเฉพาะเขาควายเป็นเครื่องดนตรีที่ชาวเยอเชื่อว่า จะใช้เป่าเพื่อเป็นการบูชาสังข์หรือบูชาหอย สะโนจะแตกต่างจากแตรเขาสัตว์ คือ แตรเขาสัตว์จะเป่าจากปลายเขาเพราะลื่นอยู่ที่ปลายเขาแต่สะโนเจาะลึนระหว่างปากลำโพง (ส่วนเขาที่มีความกว้างของรู) และปลายเขา โดยเจาะรูให้อยู่ชิดมาด้านปากลำโพง ใช้เป่าในกิจกรรมที่สำคัญและมีความศักดิ์สิทธิ์เช่น เป่าบูชาสังข์ เป่าในพิธีแข่งเรือ เป่าเพื่อปราบผี เป็นต้น^๑ ซึ่งถือได้ว่า สะโน เป็นเครื่องดนตรีที่ศักดิ์สิทธิ์ตามหลักความเชื่อของชาวเยอที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอราชสีห์ไศล เนื่องจากมีความเชื่อว่าสะโนมีความเกี่ยวข้องและเกี่ยวโยงกับ สังข์ ที่เป็นเครื่องเป่าอันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู แม้กระทั่งในสังคมไทยก็นับถือว่า สังข์ เป็นของศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในพระราชพิธีที่สำคัญจะมีการเป่าสังข์ก่อน เพื่อเป็นการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเหล่าทวยเทวดาทั้งหลาย ถ้าเป็นงานมงคลระดับชาวบ้าน ประชาชนทั่วไปก็มีการนำสังข์มาประกอบพิธีเช่น การตั้งศาลพระภูมิ การรดน้ำสังข์คู่แต่งงาน เป็นต้น เมื่อชาวเยอมีความเชื่อว่าสะโนกับสังข์มีความเกี่ยวข้องกันจึงมีการเป่าสะโนเพื่อเป็นการบูชาสังข์ นอกจากนี้แล้วยังมีการนำสะโนมาเป่าเพื่อบูชาพระแม่ธรณีและพระแม่คงคาในประเพณีการแข่งขันแข่งเรือ(สว่างเรือ) หรือเมื่อมีการเดินทางไกลก็จะมีการเป่าสะโนก่อนออกเดินทางเพื่อให้เกิดโชคเดินทางปลอดภัยและได้รับความสำเร็จในการประกอบกิจการต่างๆ โดยเฉพาะถ้าเดินทางกลางป่าก็จะนำสะโนติดตัวไปด้วย เพราะชาวเยอเชื่อว่าสัตว์ป่าทั้งหลายถ้าได้ยินเสียงสะโนแล้วจะไม่เข้ามาทำร้าย และถ้าเป่าสะโนจะเป็นการบอกกล่าวให้ทวยเทวดารักษาทั้งหลายนมาปกป้องดูแลไม่ให้เกิดอันตราย ในสมัยโบราณมีเรื่องจากผู้เฒ่าเฒ่าเยอว่า บรรพบุรุษของคนเยอถ้าจำเป็นต้องออกรบทำศึกสงครามกับเมืองไหนจะต้องมีการเป่าสะโนก่อนเพื่อเป็นการเอาฤกษ์เอาชัย โดยเชื่อว่าเสียงของสะโนจะทำให้ได้รับชัยชนะกลับมาหรือถ้าหากแพ้ก็น่าจะสามารถหนีเอาตัวรอดกลับมาได้

ชาวเยอโบราณมีคำสอนเกี่ยวกับการเป่าสะโนและมีฤดูกาลสำหรับการเป่าสะโนที่สำคัญคือ ถ้าจะเป่าสะโนต้องเป่าตั้งแต่เดือน ๘ ค้อย (เดือนกรกฎาคมจะเข้าสิงหาคม) จนถึงเดือนอ้ายค้อย (เดือนธันวาคมจะเข้าเดือนมกราคม) ถ้านอกจากระยะเวลาดังกล่าวห้ามเป่าสะโน เพราะจะทำให้ฟ้าผ่ากลางวันหรือเกิดสิ่งไม่ดีต่างๆขึ้นในหมู่บ้าน แต่ถ้าเป่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนจะเป็น

^๑ สัมภาษณ์ นายวิฑิต กตะศิลา, ปราชญ์ชาวบ้าน ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒

การเป่าเพื่อบูชาสังข์และยังเป็นการป้องกันไม่ให้ฟ้าผ่าด้วย ความเชื่อดังกล่าวมักจะพบเห็นในสังคมวัฒนธรรมอีสานทั่วไป เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หากนำมาทำเล่นเพื่อความสนุกสนานโดยไม่รู้จักกาลเทศะย่อมเป็นสิ่งไม่ดี จึงมีกฎข้อห้ามต่างๆไว้ฉะนั้นการเป่าสะไนจึงต้องเป่าเฉพาะโอกาสที่สำคัญหรือในยามที่จำเป็นเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าสะไนคือเครื่องเป่าที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่ใช่ของเล่นที่จะนำมาเป่าเพื่อความสนุกสนาน การเป่าในช่วงระยะเวลาตั้งแต่เดือนแปดถึงเดือนอ้ายนั้นมีการให้เหตุผลตามความเชื่อว่าเป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์เนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาที่หอยสังข์กำลังผสมพันธุ์ถ้าเป่าในช่วงนี้จะทำให้หอยสังข์มีการเจริญพันธุ์และขยายพันธุ์ดี และอีกอย่างการเป่าสะไนจะทำให้ฝนตก หากเป่าในช่วงนี้ก็จะเป่าฝนที่ตกน้ำทำอุคมสมบูรณ์ แต่ถ้าเป่านอกฤดูกาลจะทำให้เกิดความเสียหายแก่ผลผลิตทางการเกษตรโดยเฉพาะข้าวที่จะเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนอ้ายถึงเดือนสามและช่วงนี้เป็นช่วงที่หอยสังข์จำศีลด้วยจึงห้ามเป่าสะไน เสียงของสะไนยังเป็นเสียงที่ศักดิ์สิทธิ์เชื่อว่าสามารถปราบผีได้ หากที่ใดมีคำล่ำลือเกี่ยวกับความชั่วร้ายหรือความเอียนของผีสงนางไม้ถ้าได้เป่าสะไนบริเวณนั้นจะทำให้ผียอมสยบไม่กล้าอาละวาดหลอกใครอีก

ความเป็นมาจากนิทานเรื่องพระเจ้าสร้างโลกกับความเป็นมาของสังข์และสะไน นานมาแล้วตั้งแต่แผ่นดินเทารอยไก่อ ต้นไม้เท่าลำเทียน ตั้งแต่ปู่สังกะสาอย่าสังกะสี มีพระฤชิตนหนึ่งบำเพ็ญตบถอยู่ในป่าลึกและมีพระพรหมบำเพ็ญภาวนาอยู่บนสวรรค์ พระพรหมเป็นผู้ที่มีบุญอันแรงกล้าเต็มไปด้วยเมตตากรุณา เกิดคิดอยากสร้างโลกสร้างสัตว์จึงเอาดินเหนียวมาผสมกับน้ำแล้วปั้นเป็นรูปคน เมื่อปั้นแล้วก็เอาไปให้พระยาแฉนเป็นผู้หล่อเพื่อให้มีความงดงาม จึงมีคำกล่าวที่ว่า “แฉนผู้หล่อพระมผู้สร้าง” เมื่อหล่อและตกแต่งให้มีความสวยงามแล้วก็เอาไปใส่ในลูกน้ำเต้าแล้วก็โยนลงมาจากสรวงสวรรค์หวังจะให้ลูกน้ำเต้าตกลงพื้นแตกออกผู้คนที่ปั้นไว้ในลูกน้ำเต้าจะได้อาศัยอยู่บนพื้นโลก แต่พอโยนลงถึงพื้นโลกลูกน้ำเต้าไม่แตกออกพระยาแฉนจึงลงมาเอาเหล็กชีเผาไฟแทงเข้าไปให้น้ำเต้าแตก ทำให้คนที่อยู่ใกล้กับลูกน้ำเต้าโดนควันไฟจึงออกมาเป็นคนผิวดำ คือ คนเยอ คนส่วย คนเขมร คนที่อยู่ตรงกลางไม่โดนควันไฟมากมีสีผิวดำแดง เช่น คนไทย คนลาว คนพม่า คนที่อยู่ลึกเข้าไปไม่โดนควันไฟจึงมีสีผิวขาว เช่น คนจีน คนฝรั่ง คนญวน

ผู้คนทั้งหลายที่ลงมาเกิดบนโลกครั้งแรกมาจากเมืองสวรรค์มาสร้างคุณงามความดี แต่เมื่อเกิดมาแล้วยังไม่มีข้าวกินจึงต้องกินผลไม้เป็นอาหาร ทำให้ไม่มีความรู้ความฉลาดมากอยู่ไปนานๆก็มีชนกลับกลายเป็นลิงเป็นค่าง พระฤชิตที่บำเพ็ญเพียรอยู่ในป่าเห็นแล้วรู้สึกสงสารจึงได้ไปเชิญพระแม่โพสพมาช่วยเลี้ยง พระแม่โพสพนี้หมายถึงข้าวแต่ก่อนนั้นเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งมีชีวิตจิตใจเป็นตัวตน มีขนมีปีก มีหัวโตเท่าลูกมะพร้าว พระฤชิตได้เชิญแม่โพสพมาเลี้ยงคนแต่เมื่อคนได้กินแล้วมีตัวตนใหญ่โตมีพลังและก็ทำตัวเป็นอันธพาลรังแกข่มเหงกันเอง แม่โพสพเห็นแล้วไม่พอใจไม่ยอมเลี้ยงคนอีกจึงพากันบินหนีอยู่บ้านแม่มายจนไม่มีที่จะอยู่ทำให้แม่มายรำคาญ โมโหมาก ด่า และตบตีแม่โพสพจนแม่โพสพทนไม่ไหวพากันหนีไปอยู่ป่าหิมพานต์ เมื่อไม่มีแม่โพสพพวกคนก็อดอยากไม่มีอะไรกินด้วยความอดอยากนี้จึงทำให้คนฆ่ากันกินแล้วกลับกลายเป็นยักษ์เป็นมาร นานเข้าทำให้จำนวนคนเริ่มลดน้อยลงขยายพันธุ์ไม่ได้เพราะมีพญามารที่ไม่มีใครสามารถฆ่า

เมื่อพรหมผู้สร้างโลกรู้ว่ามนุษย์ที่ตัวเองได้สร้างขึ้นมากลับกลายเป็นยักษ์เป็นมาร ถ้าจะทำลายให้ตายให้หมดก็สงสารเพราะได้สร้างขึ้นมาแล้ว พระพรหมเศร้าโศกเสียใจมากจนน้ำตาไหลผสมกับเหงื่อไหลลงพื้นดิน ทันใดนั้นก็กลับกลายเป็นองค์พระนารายณ์ แบ่งภาคเป็นกฤษณะ พระพรหม

ท่านได้เลี้ยงเด็กน้อยไว้คนหนึ่งจึงมอบหมายให้กษณะเป็นผู้เลี้ยงดูต่อ อยู่มาวันหนึ่งกษณะไม่อยู่ บ้านออกไปทำธุระข้างนอกปล่อยให้เด็กน้อยอยู่คนเดียว บังเอิญวันนั้นพระยามารที่กินคนได้ออกมาหา กินบริเวณบ้านของกษณะเห็นเด็กน้อยอยู่คนเดียวพระยามารจึงได้จับเอาเด็กน้อยไปขังไว้แล้วก็ ออกไปหาจับคนที่อื่นก่อนถึงจะกลับมากินเด็กน้อย เมื่อกษณะกลับมาไม่เห็นเด็กน้อยก็รู้ทันทีว่าพระ ยามารมาลักพาตัวเด็กน้อยไป จึงรีบตามไปช่วยเด็กน้อยแล้วเอากลับมาที่พักได้อย่างปลอดภัย

ทางฝ่ายพระยามารเมื่อกลับที่พักตัวเองไม่เห็นเด็กน้อยที่ตนจับมาขังไว้ก็รู้ทันทีว่า กษณะ มาช่วยเอากลับไปแล้วและก็รู้ว่ากษณะที่มาช่วยก็คือองค์พระนารายณ์ เมื่อพระยามารรู้ว่าเป็นองค์ พระนารายณ์ก็เกิดความกลัวอย่างยิ่ง กระวนกระวายไม่รู้ว่าจะหลบหนีไปทางไหนเพราะองค์พระ นารายณ์มีฤทธิ์เดชสามารถปราบได้ทั้งสามโลก มันจึงออกปากว่า “ตายคัก ๆ กูตายคัก ๆ” พร้อมกับ หนีลงใต้มหาสมุทรที่มีความลึกหนึ่งหมื่นสี่พันโยชน์ เมื่อพระนารายณ์รู้ว่าพระยามารหนีลงไปอยู่ใต้ มหาสมุทรก็ตามลงไป พระยามารรู้ว่า พระนารายณ์ตามลงมาก็มีความกลัวมากพร้อมกับพูดว่า “ตาย คัก ๆ กูตายคัก ๆ” ไปตลอด พระยามารหลบหนีไปทุกซอกทุกมุมในใต้มหาสมุทรจนไปพบกับเปลือก หอยสังข์อยู่ใต้มหาสมุทรก็หลบเข้าไปข้างในเปลือกหอยสังข์ พระนารายณ์รู้ว่าพระยามารเข้าไปหลบ ซ่อนในเปลือกหอยสังข์ก็ตามลงไปอีกเพื่อปราบพระยามารให้สิ้นฤทธิ์อย่างราบคาบในเปลือกหอย เมื่อ ปราบพระยามารได้แล้วก็เอาเปลือกหอยสังข์ที่พระยามารเข้าไปหลบซ่อนตัวขึ้นมาเป่าเพื่อประกาศให้ คนและเทวดาทราบทั่วกันว่าพระยามารได้สิ้นฤทธิ์แล้ว โดยมีหอยสังข์เป็นเครื่องแสดงว่าพระนารายณ์ สามารถปราบพญามารได้แล้ว

เสียงของ “สังข์” จึงถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เสียงของสังข์จึงเป็นเสียงแห่งชัยชนะ เมื่อพระยา มารสิ้นฤทธิ์ผู้คนก็ได้ขยายสืบพันธุ์กันต่อมาแต่ก็ไม่มีข้าวกินเพราะแม่โพสพหนีไปอยู่ป่าหิมพานต์ จึง หากินผลหมากรากไม้ กินเผือกกินมันทำให้ไม่มีความรู้ไม่มีความฉลาด พระฤๅษีจึงได้ไปอ้อนวอนขอให้ พระแม่โพสพกลับมาเลี้ยงคนอื่นแล้วบอกพระแม่โพสพว่าพระยามารได้สิ้นฤทธิ์เดี๋ยวไปแล้วเพราะถูก พระนารายณ์ปราบในหอยสังข์ใต้มหาสมุทร ต่อไปนี้จะมีแต่สิ่งดี ๆ เกิดขึ้นเพราะไม่มีพระยามารอีกแล้ว แม่โพสพยังติดใจอยู่กับเรื่องเดิมและได้บอกกับฤๅษีว่า ถึงแม้ว่าพญามารจะสิ้นฤทธิ์ไปแล้วแต่ผู้คนก็ยังมึ การด่ากัน ทำร้ายกัน ฆ่ากันอยู่เหมือนเดิมไม่กลับไปเลี้ยงหรือก เมื่อฤๅษีเห็นท่าที่แม่โพสพจะไม่ กลับไปเลี้ยงดูคนอื่น จึงเสกคาถาสกกดให้ชนปีกและหางของแม่โพสพหลุดออกบินไปไหนไม่ได้ จนทำ ให้แม่โพสพขาดใจตายทั้งหมด ร่างของพระแม่โพสพที่หล่นลงพื้นดินจึงเกิดเป็นต้นข้าวที่เรากินอยู่ทุก วันนี้ ดวงใจของพระแม่โพสพเกิดเป็นลำต้น ส่วนขนของพระแม่โพสพเกิดเป็นรวงข้าว เมื่อคนได้กิน เข้าไปจึงทำให้คนมีความรู้มีความฉลาดมากขึ้นเป็นที่ยินดีของคนและหมู่เทวดา

เมื่อคนมีความยินดีก็เกิดอยากฟ้อนรำเพื่อฉลองชัยชนะของหอยสังข์ที่เป็นสัญญาณแห่งชัย ชนะของพระนารายณ์เหนือหมู่พญามารทั้งปวง หมู่เทวดาทั้งหลายจึงไปขอฟ้อนรำใส่เสียงสังข์ของ พระนารายณ์ แต่พระนารายณ์บอกว่าจะมาฟ้อนใส่เสียงสังข์โดยตรงนั้นไม่ได้เพราะว่าสังข์มีรูออกแต่ ไม่มีรูอัด หมายถึงเมื่ออัดปากลำโพงแล้วจะไม่มีเสียง

พระนารายณ์จึงให้ลั่นสังข์ไปติดกับเขาสัตว์ เมื่อดูกลมเข้า เปิด-ปิดรูปลายเขาแล้วจะมีเสียง สูงต่ำตามจังหวะการเป่า แล้วค่อยมีการฟ้อนรำสรรเสริญยกย่องฉลองชัยชนะให้แก่สังข์ผ่านเสียงเป่า เขาสัตว์นั้นๆ ซึ่งถือเป็นเสียงที่ใช้แทนเสียงเป่าสังข์ได้ แล้วก็ให้ทำกลองทำฆ้องขึ้นมา กลองให้ทำจาก ต้นมะเขือ ฆ้องให้ทำจากต้นหมากแข้ง เรียกว่า “กลองหมากเขือ ฆ้องหมากแข้ง” สำหรับตีประสาน

เสียงกับการเป่าสังข์ ส่วนลิ้นที่พระนารายณ์ให้นำมาติดกับเขาสัตว์นั้นเรียกว่า “สังข์โน” (สะโน) เพราะว่าใช้ลิ้นของสังข์ ต่อไปถ้าผู้คนจะสร้างบ้านเรือนก็ต้องมีของสามอย่างนี้ประจำบ้านไว้เปรียบเสมือนก้อนเส้าสามก้อนไว้ตั้งหม้อข้าวหม้อแกงเวลาทำอาหาร ถ้าใครเกิดความเดือดร้อนก็ให้ตีกลองลั่นฆ้อง ตีอกตีใจอยากพอนลาก็ให้เป่าสังข์โน (สะโน) เมื่อใดที่มีการเป่าสังข์โน จะมีเสียงดังได้ยินทั้งสามโลก (โลกสวรรค์ โลกมนุษย์และโลกบาดาล) เมื่อเทวดา พระยานาคได้ยินเสียงก็ให้มาดูแลความสงบให้มนุษย์ อย่าให้มีมารมาเบียดเบียน ให้มีแต่ความสงบสุข ให้มีแต่ความดีงามและให้คนปฏิบัติตัวให้อยู่ในศีลในธรรม สังข์โนนั้นให้คนและเทวดาเทิดทูนบูชาไว้เป็นของศักดิ์สิทธิ์ อย่าได้ลบหลู่ โดยเฉพาะสังข์ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ที่สุดให้ใช้ในงานพิธีที่สำคัญๆ เท่านั้น เช่น บุญพระเวสสันดร งานแต่งงาน ตั้งศาลพระภูมิ งานบวงสรวง สำหรับสะโนออกเสียงเป็นภาษาเยอว่าซังโนให้ลูกหลานชาวเยอถือสืบทอดกันมาอย่าได้ขาด

สะโน เป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของชนเผ่าเยอ ทำมาจากเขาควาย มีลักษณะการเป่าและเสียงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งในอดีตชาวเยอเชื่อว่าการเป่าสะโนเป็นการเป่าบูชาสังข์และเมื่อเป่าสะโนแล้วภูตผีปีศาจ จะไม่มาทำร้าย ปัจจุบันสะโนใช้เป็นเครื่องดนตรีที่สามารถเล่นร่วมกับวงโปงลางวงดนตรีพื้นบ้านและวงดนตรีสากลและพัฒนาเพื่อทำเป็นของฝาก ของที่ระลึก ซึ่งถือว่าสะโนเป็นเครื่องเป่าพื้นบ้านประเภท “เครื่องลม” (AEROPHONES) โดยทั่วไปแล้วหมายถึงเครื่องดนตรีที่ใช้ลมเป่าออกจากร่างกายหรือดูดลมเข้าเพื่อให้เกิดเสียง หรืออีกความหมายหนึ่งคือเครื่องดนตรีที่เสียงเกิดจากหลักการที่ว่า “อากาศ” (ลม) ถูกเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการสั่นสะเทือนผิวด้านจากสภาพปกติธรรมดา ในทางมานุษยวิทยาการดนตรีนั้นจะศึกษาเสียงอันเกิดจากความตั้งใจของมนุษย์หรือความต้องการของเสียงเป็นที่ตั้ง แม้ว่าเสียงนั้นจะไม่มีทำนอง แต่เป็นเสียงที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นหรือตั้งใจเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม หรือตอบสนองต่ออารมณ์และความรู้สึกของมนุษย์ และเป็นเสียงที่เข้าใจโดยสัญชาตญาณ ตามหลักสากลแบ่งเครื่องดนตรีประเภทเป่าหรือเครื่องลม ออกเป็นสองกลุ่มหลักคือ FREE AEROPHONES และ WIND INSTRUMENT PROPER

สะโน จัดเป็นเครื่องดนตรีประเภท FREE AEROPHONES ในตระกูลเครื่องลมปะทะแผ่นลิ้น^๒ (INTERRUPTIVE FREE AEROPHONES) หมายถึง เสียงที่เกิดจากลมปะทะกับแผ่นลิ้นหรือแถบลิ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงจากแรงลมเป็นการสั่นสะเทือนของอากาศ (ลม) แล้วจึงเกิดเป็นเสียง (แผ่นลิ้นในที่นี้มีความแตกต่างจากลิ้นเป่าของไทยหรือลิ้นเป่าของชาวตะวันตก เป็นการนำโลหะ เช่น เงินหรือ ทองแดง มาหลอมแล้วตีเป็นแผ่น หรือบางสังคมใช้ไม้ไผ่ทำลิ้น)

สะโน ยังเป็นเครื่องเป่าที่ใช้ประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมที่สำคัญด้วย^๓ เช่น พิธีกรรมบวงสรวงศาลพระยาทศสิลา การแข่งขันเรือและเป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์ (หอยสังข์) ปัจจุบันนิยมนำมาเป่าเล่นเพื่อผ่อนคลายหรือความบันเทิง ตามที่ครูเฒ่าเผ่าเยอได้เล่าติดต่อกันมาว่า สะโนเป็นของศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญมาก สะโนเป็นเครื่องเป่าที่สืบเชื้อสายมาจากสังข์ (ในภาษาเยอเรียก ซัง “ปรังซัง” แปลว่า “เป่าสังข์”) ลิ้นของสะโนทำจากไม้ไผ่ใช้ย่างไม้ติดเข้ากับตัวเขา ระหว่างปากลำโพงกับปลายเขา การเคารพบูชาสะโนจะเหมือนกับการเคารพบูชาสังข์ เพราะในอดีตชาวเยอเชื่อ

^๒ สัมภาษณ์ นายบุญมี พันธุ์งาม, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

^๓ สัมภาษณ์ นายสำราญ บุญธรรม, ครูโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา), ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

กันว่า การเป่าสะโนเป็นการเป่าบูชาสังข์เมื่อเป่าสะโนแล้ว เจือก นาค ภูติผีปีศาจ จะไม่มาทำร้ายคนพร้อมกันนี้จะทำให้ผีเจ้าป่าเจ้าเขาช่วยดูแลคุ้มครองรักษาชาวบ้านให้อยู่ดีกินดีมีความปลอดภัย ในสมัยก่อนเมื่อชาวเขมรมีการเดินทางไกลต้องผ่านป่าเขา ถ้าหากเดินทางไปไม่ถึงที่หมายจำเป็นต้องนอนค้างแรมกลางป่าเขาจะต้องเอาสะโนไปด้วย ถ้ายามค่ำคืนก็จะเอาสะโนออกมาเป่าเพื่อเป็นการบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางผีป่าผีเขาให้ช่วยดูแลรักษา ถ้าเป่าสะโนแล้วสัตว์ป่าก็จะไม่กล้ามาทำร้าย ในสังคมวัฒนธรรมที่มีความใกล้เคียงกันเช่น ส่วยและเขมร จะใช้สะโนเป็นเครื่องเป่าให้สัญญาณเวลาออกไปคล้องช้าง โดยเสียงสะโนที่เป่าแต่ละครั้งหรือแต่ละเสียงจะมีความหมายเป็นที่รู้จักกันในหมู่คณะ

ชาวเขมร เป็นชาวพื้นเมืองกลุ่มหนึ่ง ที่จัดอยู่ในกลุ่มภาษาอญ-เขมร เรียกตนเองว่า กวย มีความหมายว่า คน หากจัดกลุ่มแล้ว ชาวเขมรจัดอยู่ในกลุ่มของชาวกวย มีภาษาพูดภาษาเดียวกัน ซึ่งมีเพียงบางคำเท่านั้นที่แตกต่างกัน^๔ ชาวเขมรเป็นชนกลุ่มน้อยที่อพยพมาจากเมืองคง แคว้นหลวงพระบางและเมืองอัตปือ แคว้นจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว โดยการนำของพระยากตะศิลา เป็นหัวหน้านำคนเผ่าเยออพยพมาโดยทางเรือ ล่องมาตามแม่น้ำโขง และแม่น้ำมูล การตั้งหมู่บ้านส่วนใหญ่จะตั้งในเขตใกล้ลำน้ำหรือลำห้วย โดยเมื่อชาวเขมรเดินทางมาถึงเขตเมืองศรีสะเกษ ได้แบ่งเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มลำน้ำเสียว ริมฝั่งแม่น้ำมูล บ้านโนนแกด บ้านขมิ้น อำเภอเมืองศรีสะเกษ บ้านโพธิ์ศรี ตำบลโนนเพ็ก อำเภอพยุห์ อีกกลุ่มหนึ่งนำโดยของพระยากตะศิลาเดินทางไปตั้งเมืองคงโคกหรือเมืองคง ที่ราบลุ่มห้วยทา ซึ่งห้วยทาจะไหลมาบรรจบกับแม่น้ำมูลซึ่งอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำ และเป็นเส้นทางคมนาคมในการติดต่อค้าขาย ประกอบด้วยบ้านกุง บ้านวังไฮ บ้านขาม บ้านกลาง บ้านจิก บ้านเมืองคง บ้านท่าโพธิ์ บ้านใหญ่ บ้านกลาง บ้านโนน บ้านร่องอโคก บ้านหลุมโมก บ้านดอนเรือ บ้านหนองบาก บ้านห้วย อำเภอราชไศล ในปัจจุบัน มูลเหตุของการตั้งชื่อเมืองคงอาจมาจากการที่พื้นที่เหล่านี้ มีป่ามะม่วง หรือมีการปลูกต้นไม้ผล เช่น ขนุน มะม่วง มะนาว มะพร้าว ฯลฯ เป็นจำนวนมาก จึงเรียกเมืองตนเองว่า เมืองเยาะคือ และเพี้ยนเป็นเมืองคง-เมืองคง ในที่สุด

จุดเด่นที่น่าสนใจ คือชาวเขมรแต่ละหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ มีความเหนียวแน่นในการรักษาธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมทางภาษาของกลุ่มชนไว้เป็นอย่างดี^๕ ในหมู่บ้านชาวเขมรทุกหมู่บ้าน จะพูดภาษาเขมร ชาวลาวหรือคนหมู่บ้านอื่นที่มาตั้งหลักฐานในหมู่บ้านจะเปลี่ยนจากภาษาพูดเดิมของตนมาพูดภาษาเขมรและปฏิบัติตามธรรมเนียมของชาวเขมรด้วย เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นของชาวเขมร ได้แก่ สะโน เครื่องดนตรีศักดิ์สิทธิ์ที่ทำมาจากเขาควายเป็นแต่เดิมใช้เป่าก่อนการเดินทาง ออกรบ หรือออกล่าสัตว์

สะโน เป็นภาษาเขมร แปลว่า "เขาสัตว์" ถ้าเป็นเขาควายเป็นจะเรียกว่า "สะโนกะโบ" สะโนเป็นเครื่องเป่าของชาวเขมรทำจากเขาสัตว์ โดยทำจากเขาควายเป็นภาษาเขมรว่า ซัง หรือ ซังโน การที่ชาวเขมรนิยมนำเขาควายมาทำสะโนเนื่องจากเขาควายเป็นวัสดุที่ตั้งแต่โคนเขาจนถึงปลายเขาทำให้เจาะรูจากปลายเขาได้ง่าย ส่วนเขาวัวนั้นรูจากโคนเขาถึงปลายเขาไม่ลึกพอจึงไม่นิยม ลื่นของสะโนทำมาจากไม้ไผ่ใช้ขึงไม้ติดเข้ากับตัวเขา ระหว่างปากลำโพงกับปลายเขา^๖

^๔ สัมภาษณ์ นายวิฑิต กตะศิลา, ประชาชนชาวบ้าน, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒

^๕ สัมภาษณ์ นายเสถียร พันธังาม, ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองคง (คงควาวิทยา), ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

^๖ สัมภาษณ์ นายบุญมี พันธังาม, ประชาชนชาวบ้าน, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

การเป่าสะโนถือได้ว่าเป็นการสร้างเสียงเพื่อสนองต่อความต้องการของมนุษย์ โดยเสียงที่สร้างขึ้นไม่ได้มีความหมายตามหลักการของทฤษฎีทางดนตรีแต่อย่างใด (ไม่มีระบบโน้ตที่แน่นอน) เสียงการเป่าสะโนเป็นเสียงที่มีความดังเกินตัว (เสียงดังขนาดเล็ก) มนุษย์เมื่อได้พบเจอสิ่งใดที่ดูแล้วหน้าเครงขาม ย่อมยกย่องให้สิ่งนั้นเป็นสัญลักษณ์แทนความรู้สึกว่าดี ปลอดภัย อุดมสมบูรณ์ แต่สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีปรากฏการณ์ที่สำคัญยืนยันว่ามันจะนำมาซึ่งความสงบ ความยินดีของตนจริง เรียกว่า ภูมิปัญญา เสียงสะโนจึงเป็นเสียงที่ศักดิ์สิทธิ์ ฟังแล้วดูหน้าเครงขาม เป็นเครื่องดนตรีชิ้นเล็กๆแต่เสียงนั้นใหญ่เกินตัวมาก

เสียงของสะโนยังเป็นเสียงที่ศักดิ์สิทธิ์ปราบผีได้ หากที่ได้มีคำล่ำลือเกี่ยวกับความร้ายหรือความเฮี้ยนของผีสาว นางไม้ ถ้าได้เป่าสะโนบริเวณนั้นจะทำให้ผี เงือก นาค ภูตผีปีศาจ ยอมสยบไม่กล้าอาละวาดหลอกใคร ไม่มาทำร้ายคนอื่น พร้อมกันนี้จะทำให้ผีเจ้าป่าเจ้าเขาช่วยดูแลคุ้มครองรักษาชาวบ้านให้อยู่ดีกินดี มีความปลอดภัย ในสมัยก่อนเมื่อชาวเขมรมีการเดินทางไกลต้องผ่านป่าเขา ถ้าหากเดินทางไปไม่ถึงที่หมายจำเป็นต้องนอนค้างแรมกลางป่าเขาต้องเอาสะโนติดตัวไปด้วย ถ้ายามค่ำคืนจะเอาสะโนออกมาเป่าเพื่อเป็นการบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางผีป่าผีเขาให้ช่วยดูแลรักษา ถ้าเป่าสะโนแล้วสัตว์ป่าก็จะไม่มาทำร้าย^๗

ในสังคมวัฒนธรรมที่มีความใกล้เคียงกัน เช่น ส่วยและเขมรจะใช้สะโน เป็นเครื่องเป่าให้สัญญาณเวลาออกไปคล้องช้าง โดยเสียงสะโนที่เป่าแต่ละครั้งหรือแต่ละเสียง จะมีความหมายเป็นที่รู้จักกันในหมู่คณะ ลักษณะดังกล่าวจึงเหมือนเครื่องดนตรีอย่างหนึ่งของชนเผ่ากะตุ ในเขตพื้นที่แขวงสาละวัน ประเทศ สปป.ลาว เรียก ตะโล เป็นเครื่องดนตรีที่ทำจากไม้ไผ่ แต่ตัดตรงกลางกระบอกไม้ไผ่เพื่อทำลิ้นเวลาเป่าจะดูดเข้าหรือเป่าออกก็ได้ ใช้เวลาออกจับข้างเพื่อบอกสัญญาณให้เพื่อนรู้ว่ากำลังเกิดอะไรขึ้น โดยการเป่าแต่ละครั้งแต่ละแบบจะมีความหมายแตกต่างกันไป เช่น เป่าหนึ่งครั้ง กำลังเดินทาง เป่าสองครั้งเรียกมากินข้าว เป่าติดต่อกันหลายๆ ครั้งไม่หยุดหมายถึงกำลังได้รับบาดเจ็บ^๘ เป็นต้น

การใช้สะโนของชาวส่วย เขมร และการใช้ตะโลของชาวตะกู อาจกล่าวได้ว่าเป็น รหัสลับ คนที่จะรู้รหัสลับนี้ได้ต้องเป็นพวกเดียวกันเท่านั้น แต่ในสังคมวัฒนธรรมเขมรไม่มีความเกี่ยวข้องกับช้างโดยตรงเหมือนชาวเขมร การใช้สะโนของชาวเขมรจึงเป็นเครื่องเป่า ที่เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องของการกำเนิด สังข์ การเป่าสะโนจึงเป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์ ที่มีความศักดิ์สิทธิ์แบบสังข์ และใช้ลิ้นแบบเดียวกับสังข์ ชาวเขมรยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องเป่านี้ว่า ในโลกนี้มีเครื่องเป่าอยู่ ๓ แบบ ตามความเชื่อของชาวเขมร คือ หอยสังข์ มีพระนารายณ์เป็นผู้สร้างถือว่าเป็นเครื่องเป่าที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด รองลงมาคือสังข์โน (สะโน) เป็นเครื่องเป่าของกลุ่มชนเผ่าเขมร มีความศักดิ์สิทธิ์รองลงมาจากหอยสังข์ เนื่องจากเป็นเครื่องเป่าที่ทำจากเขาควายแต่ใช้ลิ้นสังข์ สุดท้ายคือ แตรสังข์ (แตรเขาสัตว์) เป็นเครื่องเป่าที่ทำจากเขาควายเหมือนกันแต่ไม่ได้ใช้ลิ้นสังข์ คือเป่าจากปลายเขามักจะใช้เป็นสัญญาณในการสื่อสารการเดินทางเรือล้นน้ำที่มีน้ำไหลเชี่ยวและสายน้ำมีความคดโค้งจะมีการเป่าแตรสังข์ เพื่อไม่ให้เรือชนกัน ชาว

^๗ สัมภาษณ์ นายวิฑิต กตะศิลา, ประชาชนบ้าน, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒

^๘ สัมภาษณ์ นายบุญมี พันธังาม, ประชาชนบ้าน, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

เยอมีนิทานพื้นบ้านเกี่ยวกับการกำเนิดสังข์ และการกำเนิดสะโน คือเรื่อง พระเจ้าสร้างโลกกับความ เป็นมาของสังข์และสะโน

ชาวเยอโบราณมีคำสอนเกี่ยวกับการเป่าสะโนและมีฤดูกาลสำหรับการเป่าสะโนไว้ว่า ถ้า จะเป่าสะโนต้องเป่าตั้งแต่เดือน ๘ ค้อย “(เดือนกรกฎาคมจะเข้าสิงหาคม) จนถึงเดือนอ้ายค้อย (เดือน ธันวาคมจะเข้าเดือนมกราคม) ถ้านอกจากระยะเวลาดังกล่าวห้ามเป่าสะโน เพราะมันจะทำให้ "ฝนตก ฟ้าผ่ากลางวัน” หรือเกิดสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ขึ้นในหมู่บ้าน แต่ถ้าเป่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวซึ่งเป็นช่วงฤดู ฝนจะเป็นการเป่าเพื่อบูชาหอยและยังเป็นการป้องกันไม่ให้ฟ้าผ่าด้วย ความเชื่อดังกล่าวมักจะพบเห็น ในสังคมวัฒนธรรมอีสานทั่ว ๆ ไป เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หากนำมาทำเล่นเพื่อความสนุกสนานโดยไม่รู้จัก กาลเทศะย่อมเป็นสิ่งไม่ดี จึงมีกฎข้อห้ามต่าง ๆ ไว้ ฉะนั้นการเป่าสะโนจึงต้องเป่าเฉพาะโอกาสที่สำคัญ หรือในยามที่จำเป็นเท่านั้น จึงแสดงให้เห็นว่าสะโนคือเครื่องเป่าที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่ใช่ของเล่นที่จะนำมาเป่า เพื่อความบันเทิงหรือเพื่อความสนุกสนาน การเป่าในช่วงระยะเวลาตั้งแต่เดือนแปดถึงเดือนอ้ายนั้นมิ การให้เหตุผลตามความเชื่อว่าเป็นการเป่าเพื่อบูชาหอย (สังข์) เนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาที่หอย กำลังผสมพันธุ์ถ้าเป่าในช่วงนี้จะทำให้หอยมีการเจริญพันธุ์และขยายพันธุ์ดี และอีกอย่างการเป่าสะโน จะทำให้ฝนตกหากเป่าในช่วงนี้จะเป็นผลดีต่อพืชพันธุ์น้ำทำอุดมสมบูรณ์แต่ถ้าเป่านอกฤดูกาลจะทำให้ เกิดความเสียหายแก่ผลผลิตทางการเกษตรโดยเฉพาะข้าวที่จะเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนอ้ายถึงเดือน สาม และช่วงนี้เป็นช่วงที่หอยจำศีลด้วยจึงห้ามเป่าสะโน

ตามหลักความเชื่อของชาวเยอที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอราชสีห์สะโน เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ ประกอบพิธีกรรม หรือกิจกรรมที่สำคัญเท่านั้น เช่น พิธีกรรมบวงสรวงพระยาทศศิลา การแข่งเรือ ยาว และเป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์ ไม่นิยมนำมาเป่าเล่นเพื่อผ่อนคลายหรือบันเทิงใดๆ^{๙๐} ตามที่ครูเฒ่า เฒ่าเยอได้เล่าติดต่อกันมาว่า สะโนเป็นของศักดิ์สิทธิ์ และมีความสำคัญมาก^{๙๑} ที่เป็นเครื่องเป่าอัน ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู แม้กระทั่งในสังคมไทยก็นับถือว่า สังข์ เป็นของศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในพระราชพิธี ที่สำคัญจะมีการเป่าสังข์ก่อน เพื่อเป็นการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเหล่าทวยเทวดาทิ้งหลาย ถ้าเป็น งานมงคลระดับชาวบ้านประชาชนทั่วไปก็มีการนำสังข์มาประกอบพิธี เช่น การตั้งศาลพระภูมิ การรด น้ำสังข์คู่แต่งงาน เป็นต้น เมื่อชาวเยอมีความเชื่อว่าสะโนกับสังข์มีความเกี่ยวข้องกัน จึงมีการเป่าสะโน เพื่อเป็นการบูชาสังข์ (ในภาษาเยอเรียก ซั้ง "ปรงซั้ง" แปลว่า "เป่าสังข์")

นอกจากนี้แล้วยังมีการนำสะโนมาเป่าเพื่อบูชาพระแม่ธรณีและพระแม่คงคาในประเพณี การแข่งเรือ (ส่วงเรือ) หรือเมื่อมีการเดินทางไกลก็จะมี การเป่าสะโนก่อนออกเดินทางเพื่อให้เกิดโชค เดินทางปลอดภัยและได้รับความสำเร็จในการประกอบการต่างๆ โดยเฉพาะถ้าเดินทางกลางป่าก็จะนำ สะโนติดตัวไปด้วย เพราะชาวเยอเชื่อว่าสัตว์ป่าทั้งหลายถ้าได้ยินเสียงสะโนแล้วจะไม่เข้ามาทำร้าย และถ้าเป่าสะโนจะเป็นการบอกกล่าวให้ทวยเทวดาอารักษ์ทั้งหลายมาปกป้องดูแลไม่ให้เกิดอันตรายใด

ในสมัยโบราณมีเรื่องจากผู้เฒ่าเฒ่าเยอว่า บรรพบุรุษของคนเยอถ้าจำเป็นต้องออกรบทำศึก สงครามกับเมืองไหนจะต้องมีการเป่าสะโนก่อนเพื่อเป็นการเอาฤกษ์เอาชัย โดยเชื่อว่าเสียงของสะโน จะทำให้ได้รับชัยชนะกลับมาหรือถ้าหากแพ้ก็น่าจะสามารถหนีเอาตัวรอดกลับมาได้

^{๙๐} สัมภาษณ์ นายวิฑิต กตะศิลา, ปรากฏชาวบ้าน, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒

^{๙๑} สัมภาษณ์ นายเสถียร พันธงาม, ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) , ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

^{๙๒} สัมภาษณ์ นายสำราญ บุญธรรม, ครูโรงเรียนเมืองคง, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

ปัจจุบันมีรูปปั้นพระยากตะศิลาที่บึงคองโคก บ้านหลุมโมก ตำบลเมืองคอง อำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ เป็นที่เคารพของชาวเยอ ด้วยจิตใจที่ระลึกถึงพระคุณของบรรพบุรุษชาวเยอในอำเภอราชไศล ที่อุตสาหะ อดทน อพยพมาโดยทางเรือ จากแคว้นหลวงพระบางและเมืองอัตปือ แคว้นจำปาสัก ประเทศ สปป.ลาว ล่องมาตามแม่น้ำโขง และแม่น้ำมูลจนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน จึงได้จัดงานรำลึกถึงพระยากตะศิลา ผู้นำชนเผ่าเยอและมีการบวงสรวงในวันเพ็ญเดือนสามทุกปี

๔.๑.๒ พัฒนาการของคนตรีพื้นบ้านสะโน

การเป่าสะโนถือได้ว่าเป็นการทำเสียงเพื่อสนองต่อความต้องการของมนุษย์ โดยเสียงที่สร้างขึ้นไม่ได้มีความหมายตามหลักการของทฤษฎีทางดนตรีแต่อย่างใด (ไม่มีระบบโน้ตและระดับเสียงที่แน่นอน) แต่เป็นเสียงที่สร้างขึ้นตามลักษณะการพูดเป็นทำนองเพลงสนุกๆ จากคำพูดของพญามารในนิทานเรื่องพระเจ้าสร้างโลก คือ “เอาคักคักเอาคนคักคัก” เสียงการเป่าสะโนเป็นเสียงที่มีความดังเกินตัว (เสียงดังขนาดเล็ก) มนุษย์เมื่อได้พบเจอสิ่งใดที่ดูแล้วหน้าเกรงขาม ย่อมยกย่องให้สิ่งนั้นเป็นสัญลักษณ์แทนความรู้สึกว่าดี ปลอดภัย อุดมสมบูรณ์ แต่สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีปรากฏการณ์ที่สำคัญยืนยันว่ามันจะนำมาซึ่งความสงบ ความยินดีของตนจริง เรียกว่า ภูมิปัญญา เสียงสะโนจึงเป็นเสียงที่ศักดิ์สิทธิ์ ฟังแล้วดูหน้าเกรงขาม เป็นเครื่องดนตรีชิ้นเล็ก ๆ แต่เสียงนั้นใหญ่เกินตัวมาก ต่อมาเพื่อให้คนรุ่นหลังเรียนรู้ได้ง่าย จึงได้กำหนดโน้ตและลายสะโนขึ้นประกอบการเป่า มี ๓ ระดับเสียง คือ โด เร มี ซึ่งพัฒนาการของสะโนมี ดังต่อไปนี้

๑. ระบบเสียงและการบรรเลงสะโน

ตามหลักที่นักวิชาการด้านดนตรีได้จัดประเภทหมวดหมู่เครื่องดนตรีได้แบ่งหมวดหมู่หรือประเภทของเครื่องดนตรีตามลักษณะการบรรเลงและการกำเนิดเสียงไว้ ๔ ประเภทคือ เครื่องดีด เครื่องสี เครื่องตี และเครื่องเป่า นักวิชาการบางท่านยังได้เพิ่มเติมลักษณะการบรรเลงและการกำเนิดเสียงอีกสองลักษณะคือ เขย่า และดูด สะโนถูกจัดให้เป็นเครื่องดนตรีประเภทเป่า ก็คือเครื่องดนตรีที่ต้องใช้ลมเป็นเครื่องมือหลักที่จะทำให้เกิดเสียง หรือที่กล่าวมาในเบื้องต้นแล้วว่าสะโนเป็นเครื่องดนตรีตระกูลลมปะทะแผ่นลิ้น (INTERRUPTIVE FREE AEROPHONES) ในประเภทแผ่นลิ้นอิสระ (FREE REEDS)

ถ้าพิจารณาตามรากศัพท์และความหมายของคำว่า เป่า เป็นคำกริยา แปลว่า การเป่าลมออกจากปากหรือทำให้ลมออกไปจากร่างกาย แต่สะโนไม่ได้ใช้ลมเป่าเข้าไปแล้วจึงเกิดเสียงแต่ต้องดูดลมเข้าอย่างเดียวจึงจะเกิดเสียง ฉะนั้นเทคนิคการบรรเลงสะโนจึงเป็นเทคนิคเฉพาะที่จะต้องมีการฝึกฝนอย่างชำนาญถึงจะสามารถเป่า (ดูด) สะโนได้ดี

ในอดีตสะโนจะบรรเลงเดี่ยว ๆ ไปตามอารมณ์ของผู้เป่า ไม่มีการบรรเลงรวมวง แต่ปัจจุบันมีการนำสะโนมาบรรเลงร่วมกับเครื่องดนตรีชิ้นอื่นๆเช่น แคน กลอง พิณ ฉิ่ง ฉาบ เป็นต้น เพื่อเพิ่มบรรยากาศให้มีความครึกครื้นเหมาะสมกับยุคสมัย เทคนิคการเป่าสะโนถือว่าเป็นเทคนิคเฉพาะตัวคือ การดูดลมเข้าตลอด ไม่มีการเป่าลมออก การเป่าสะโนนอกจากจะใช้ปากดูดลมเข้าไปให้เกิดเสียงแล้วยังต้องใช้มือข้างหนึ่งปิดและเปิดตรงปากท่อ (ปลายเขาด้านที่มีขนาดใหญ่ใช้เป็นปากลำโพงถือว่าเป็นจุดที่สำคัญรองจากลิ้น) และมืออีกข้างจะใช้นิ้วหัวแม่มือปิดและเปิด ตรงปลายท่อ (ปลายเขาด้านเล็กเป็นจุดที่สำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนระดับเสียง) เพื่อให้เกิดเสียงที่แตกต่างกัน ผู้ที่มี

ความชำนาญในการเป่าสะโน จะต้องได้รับการฝึกฝนด้านเทคนิคเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการฝึกลมและการฝึกมือทั้งสองข้างให้มีความประสานอย่างลงตัวกับจังหวะลมที่ดูดเข้า ปลายเขาบริเวณฝั่งแผ่นลิ้น การเป่าสะโนมีสองแบบคือ “แบบช้า” กับ “แบบเร็ว” แบบช้าเป็นการเป่าเพื่อบูชาขาคครู และเป็นการเป่าก่อนจะทำกิจกรรมใด ๆ เช่น การเป่าก่อนจะมีการแข่งขันเรือ การเป่าบูชาแม่ธรณี การเป่าบูชาพระนารายณ์ การเป่าทำนองช้าเริ่มแรกจะต้องเป่าเสียงร่ายยาวก่อนแล้วจึงเป่าทำนองต่อ การเป่าแบบเร็วเป็นการเป่าที่มีความสนุกสนานและเป็นการเป่าเพื่อเลียนเสียงคำพูดของคน คือ ตายคักคักกูดายคักคัก ซึ่งจะมีความเกี่ยวข้องกับนิทานปรัมปราการกำเนิดสังข์และสะโน คือเป็นคำพูดของยักษ์ที่กล่าวพระนารายณ์ปราบจึงพูดคำว่า ตายคักคักกูดายคักคัก ต่อมาเพื่อให้ฟังแล้วมีความไพเราะและเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่ทำจึงเปลี่ยนมาเป็น/พ่อนอย่างคักพ่อนงามอย่างคัก / หรือเป็นคำเกี่ยวกับเรื่องเพศในลักษณะหยาบคายเชิงสนุกสนาน คือ เอาคักคักเอาคนคักคัก เสียงที่เป่าสะโนจึงมีลักษณะท่วงทำนองเหมือนการพูดประโยคดังกล่าว หรือเป็นการเรียนเสียงคำพูดของคนแต่ไม่เป็นระบบโน้ตใด ๆ ตามหลักทฤษฎีทางดนตรี

ภาพประกอบที่ ๔.๑ นายวิฑิต กตะศิลา เป่าสะโน

๒. ระดับเสียงของสะโนเกิดจากระบบการบังคับเสียงสี่แบบดังนี้

เสียงที่หนึ่ง เกิดจากการดูดลมเข้าโดยไม่มี การปิดปลายเขา และปากลำโพง เป็นเสียงโดดๆ หมายถึงเสียงที่ไม่มีการปรับแต่งด้วยระบบนิ้วใดๆปลายเขาให้ลมระบายปากลำโพงให้ลมเข้า

เสียงที่สอง เกิดจากการดูดโดยใช้นิ้วหัวแม่มือปิดปลายเขา หมายถึงเสียงที่เปลี่ยนระดับโดยการใช้นิ้วหัวแม่มือข้างที่จับปลายเขาอุดรูที่เจาะปลายเขาไม่ให้ลมระบาย (ปลายเขาไม่ใช่ทางลมผ่าน) ข้อสังเกตจากถ้าอุดรูไว้ก็ยังมีเสียงอยู่แต่ต้องปลายปากลำโพงเนื่องจากปากลำโพงเป็นทางผ่านของลมเพราะถ้าปิดปากลำโพงไว้ให้สนิทจะไม่สามารถดูดลมเข้าได้เลยและก็จะไม่เกิดเสียงดูดลมเข้าเปิดปากลำโพงให้ลมเข้าใช้นิ้วหัวแม่มือปิดปลายเขา

เสียงที่สาม เกิดจากการดูดโดยใช้นิ้วหัวแม่มือปิดปลายเขาและฝ่ามือปิดปากลำโพง หมายถึง ระดับเสียงที่เกิดจากการใช้นิ้วหัวแม่มือปิดปลายเขาให้สนิทและใช้ฝ่ามืออีกด้านปิดปากลำโพงไว้ครึ่งหนึ่งเพื่อปล่อยให้มีทางลมเข้า (ต้องเปิดปากลำโพงไว้ครึ่งหนึ่งหรือประมาณ ๑ ส่วน ๓

ของพื้นที่ทั้งหมดของปากลำโพงเปิดปากลำโพงครึ่งหนึ่งทิศทางลมใช้นิ้วหัวแม่มือปิดปลายเขาใช้อุ้งมือปิดปากลำโพง (ครึ่งหนึ่ง)

เสียงที่สี่ เกิดจากการดูดลมเข้าแต่ใช้ฝ่ามือปิดปากลำโพงและเปิดรูปลายเขา หมายถึงระดับเสียงที่เกิดจากการใช้ฝ่ามือปิดปากลำโพงไว้ครึ่งหนึ่ง (๑ / ๓ ของปากลำโพง) เปิดรูที่ปลายเขาให้ลมระบายได้ และจึงดูดลมเข้า ปิดปลายเขาให้ลมระบาย ทิศทางลม เปิดปากลำโพงไว้ครึ่งหนึ่ง ใช้อุ้งมือปิดปากลำโพง (ครึ่งหนึ่ง)^{๑๒}

๓. การทำสะโน / การต้มเขาควย

ตามที่ครูเฒ่าเฒ่าเฒ่าได้มีภาพถ่ายทอดวิชาวัดความรู้เกี่ยวกับการทำสะโนให้ลูกหลานชาวเขอนายวิทิต กตะศิลาเป็นลูกหลานชาวเขอผู้หนึ่งที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาวัดความรู้เกี่ยวกับการบรรเลงสะโนและการทำสะโน การทำสะโนนั้นจะต้องมีการยกอ้อยยอครูให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียม ซึ่งมีกระบวนการสนทนการผลิตสะโนดังนี้

๓.๑ การเลือกเขาควย ใช้ได้ทั้งเขาควยดำและเขาควยเผือก ส่วนเขาวัวมีโครงสร้างที่ไม่เหมาะในการทำสะโน เขาที่เลือกจะต้องมีรูลึกเข้าไปไม่ต่ำกว่า ๒๐ เซนติเมตร จากนั้นนำไปแช่น้ำยาฆ่าเชื้อประมาณ ๑ ชั่วโมง ล้างซัดให้สะอาด แล้วนำไปตากให้แห้ง นำมาตัดแต่งเขาเจาะรูให้ทะลุทะลวงหากัน จากนั้นก็ใช้มีดถาก (ขุด) เขาควยออกให้มีความบางเท่าๆกันโดยใช้แสงดวงอาทิตย์ช่วย ยิ่งบางได้สม่าเสมอยิ่งทำให้เสียงสะโนมีความใสและกังวานน่าฟัง

๓.๒ การไหว้ครู เมื่อเลือกเขาได้ตั้งแต่ ๑ อันขึ้นไปให้นำมาวางรวมกันไว้บนโต๊ะหรือพื้นดินก็ได้ จากนั้นนำชุดเครื่องไหว้ ซึ่งมีดอกไม้ ๘ ดอก หรือ ๘ คู่ เทียน ๒ เล่ม รูป ๘ ดอก จุดธูปเทียนแล้วกล่าวระลึกถึงคุณครู บรรพบุรุษ ผู้ก่อสร้าง สันสอน รวมทั้งระลึกถึงคุณของเจ้าของเขาควยทุกตัวที่เราได้เขาของเขามา เมื่อเตรียมไม้ไว้สำหรับขึ้นรูปเขาควยแล้วก็ให้นำเขาควยลงต้ม เพื่อเป็นการขึ้นรูปทรงของเขาให้ได้ลักษณะตามที่ต้องการ นอกจากนี้ยังเป็นการดับกลิ่นคาวด้วย การต้มจะต้องเตรียมเครื่องต้มไว้สี่อย่างเรียกว่า “ชนะ” คือ เกลือ (ธาตุน้ำ) / ตะไคร้ (ธาตุลม) / ส้มหรือผลไม้ที่มีรสส้ม (ธาตุดิน) / ยางถ่าน (ธาตุไฟ) พร้อมดอกไม้รูปเทียนอย่างละสี่ หมากพลูสี่คำ ยามวนใบตองกล้วยสี่มวน ก่อนต้มจะต้องให้นำเครื่องบูชาทุกอย่างมาวางไว้ที่ก้อนเส้าสามก้อนพร้อมสะโนก่อนต้ม แล้วจุดธูปจุดเทียนแล้วกล่าวเป็นภาษาเขอเพื่อสื่อสารกับพระแม่ธรณีว่า “บัดนี้เด้อ แม่เฮียรณีเอ๊ย เจ้าก้อนนึ่งมีน อิบตะก้อยวอซัง ตะปูนโกรยพระเยียกะตะศิลา กำเนิดตะปูนเทเวเดียวผู้กู่อตั้งโลก เจ้าก้อนนึ่งมีนต้องโทน เจ้าจู้คือแล้วดิพะจู้ พร้อมก้อกพ้อนกอก มะลูป้อนคำ ออนเจ้าก้อนวอซังมีนซัง ซังซุยจะอ้อมๆ อ้อนแจ้วก้อนก้วยวอมีอายูลึ้งๆ เคียมตะโก้วทออนมี เคียมมือทออนมีน.)^{๑๓}

๓.๓ การวัด การตัดเขา เมื่อวัดความลึกรูเขาได้ไม่น้อยกว่า ๒๐ เซนติเมตรแล้ว ให้เหลือส่วนปลายถัดจากรูสุดไป ๒-๓ เซนติเมตร จึงตัดส่วนปลายออก ส่วนปลายเขาที่ตัดและไม่มีรูนี้ จะเจาะด้วยสว่าน จากนั้นวัดจากปลายเขาไปทางโคน ให้ได้ ๒๔- เซนติเมตร แล้วตัดส่วนเกินออกด้วยเลื่อยตัดเหล็ก

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายบุญมี พันธงาม, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายวิทิต กตะศิลา, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒.

๓.๔ การถากเขา ใช้มีดอีโต้ถาก จนทุกส่วนของเขาบางประมาณ ๓-๔ มิลลิเมตร จากนั้นจะขัดด้วยกระดาษทรายหยาบ ทรายละเอียด จนบางและเนียนได้ที่

๓.๕ การต้มเขา เมื่อขัดจนบางและผิวเนียนดีแล้ว ให้นำเขาทั้งหมดลงหม้อต้ม โดยใส่น้ำจนท่วมเขา แล้วใส่ เกลือ ตะไคร้ และส้มมะขามหรือส้มอื่นๆ แต่สำหรับยางถ่านไม่ต้องต้มเอาไว้ติดลิ้น การต้มนี้อาจจะนำลิ้นสะไนลงด้วยก็ได้ เพื่อให้เนื้อไม้ที่ทำลิ้นมีความเหนียวยืดหยุ่นได้ง่าย

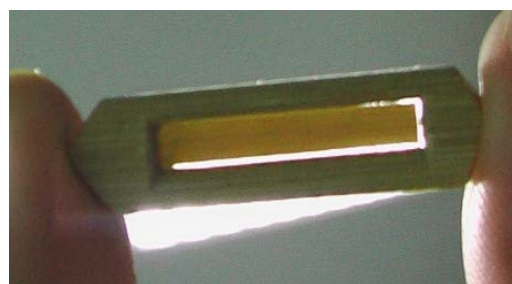
เมื่อนำทุกอย่างลงต้มพร้อมกันแล้วจะต้องทำความสะอาดภายในเขาไปด้วย เมื่อต้มได้ที่แล้วจึงนำออกมาทำความสะอาดอีกรอบ แล้วจึงนำไปผึ่งแดดให้แห้งขัดด้วยกระดาษเพื่อให้เนื้อของเขามีความสม่ำเสมอและมีความเรียบถือว่าเป็นอันเสร็จกระบวนการทำความสะอาดเขาแล้วใส่เกลือ^{๑๔}

ภาพประกอบที่ ๔.๒ สะไน

๔. การทำลิ้นสะไน(ซั้งสะไน)

ลิ้นสะไนทำจากไม้ไผ่ มีความแตกต่างจากลิ้นแคนตรงที่ลิ้นสะไนจะมีขอบลิ้นหนาและต้องใช้ไม้ไผ่ทำเท่านั้น การทำลิ้นสะไนต้องนำไม้ไผ่มาตัดให้ได้ขนาด แล้วนำลงต้มพร้อมกันกับต้มเขา เมื่อต้มได้พอดีแล้วจึงมาผึ่งแดดให้แห้ง ต้องนำมาตัดให้ได้ความยาวประมาณ ๓.๕ เซนติเมตร หนาประมาณ ๓ มิลลิเมตร แล้วใช้มีดปลายแหลมแกะเนื้อไม้ออกให้เป็นร่องลึก จึงเจาะให้เหลือเฉพาะแผ่นไม้บางเป็นแผ่นลิ้น (ตัวไม้ไผ่) การทำสะไนจะต้องอาศัยแสงแดดช่วยเพื่อตรวจเช็คควาลิ้นได้ความบาง และมีขอบล่องได้ขนาดดีหรือไม่ หากลิ้นสะไนหนาเกินไปหรือบางเกินไปจะทำให้เสียงออกมาไม่น่าฟังหรืออาจจะบรรเลงยากทำให้ผู้บรรเลงเหนื่อยง่าย

ภาพประกอบที่ ๔.๓ ลิ้นสะไน

๕. การเจาะรูและการติดลิ้นเข้ากับตัวสะไน

^{๑๔} วิจิต กตะศิลา, *ชนเผ่าเยอจังหวัดศรีสะเกษ*, เอกสารอัตสำเนา หน้า๑๐.

เมื่อได้ตัวสะโน (เขาควย) และลื่นสะโนแล้ว ก็ถึงขั้นตอนการนำลื่นสะโนมาติดที่เขาควย ก่อนอื่นจะต้องเจาะรูที่เขาควยที่เตรียมไว้ก่อน โดยมีการวัดระยะของจุดที่จะเจาะรูตามแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน ช่างทำสะโนเลือกตำแหน่งเอาตามความเหมาะสม หรือระยะกึ่งกลางพอดีระหว่างปลายเขากับปากลำโพง แต่ต้องคำนึงถึงขนาดของรูหรือโพรงเขาเป็นหลักไม่ใช่ความยาวของปลายเขากับปากลำโพง

๖. ติดลื่นสะโนเข้ากับตัวสะโน

เมื่อได้ลื่นสะโนและมีการเจาะรูบนเขาควยในตำแหน่งที่พอดีแล้ว จึงนำเอาลื่นสะโนมาติดลงบนเขาควยบริเวณรูที่เจาะไว้ โดยใช้ยางถ่าน (ชัชกะจ๊ะ) แทนกาวติดระหว่างลื่นกับเขาควย ยางถ่านนี้นอกจากจะเป็นกาวเชื่อมให้ลื่นกับเขาติดกันแล้วยังช่วยป้องกันไม่ให้ลมออกด้านข้าง หรือเป็นการบังคับลมให้ออกทางเดียวคือบริเวณแผ่นลื่น เมื่อติดลื่นสะโนเข้ากับตัวสะโนเรียบร้อยแล้วจะต้องใช้เชือกมัดรอบเขาเพื่อมัดให้ลื่นสะโนติดกับเขาเพื่อป้องกันเวลาดูกลมหรือเวลาบรรเลงสะโนลื่นจะได้ไม่หลุดลอก

ภาพประกอบที่ ๔.๔ ลื่นสะโนที่ติดบนเขาเรียบร้อยแล้ว

๗. บทเพลงที่ใช้บรรเลง

การบรรเลงสะโนไม่มีบทเพลงที่เป็นชื่อหรือบทกลอน แต่มีลักษณะการบรรเลงสองแบบ คือ การบรรเลงแบบช้า กับการบรรเลงแบบเร็ว

การบรรเลงแบบช้า เป็นท่วงทำนองที่ช้าแต่แฝงไว้ด้วยความศักดิ์สิทธิ์และความรู้สึกที่คึกคักอยากสู้ โดยปกติแล้วจะเป่าเพื่อบูชาพระแม่ธรณี พระนารายณ์ ครูบาอาจารย์ ก่อนจะมีการทำกิจกรรมใด เช่นก่อนจะมีการแสดง และก่อนจะนำผีพายขึ้นเรือ (การแข่งเรือ) การบรรเลงแบบช้า จึงเป็นการบรรเลงเพื่อเรียกขวัญกำลังใจของผู้ร่วมกิจกรรม และเป็นการบรรเลงเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย

การบรรเลงแบบเร็ว เป็นท่วงทำนองที่สนุกสนานใช้บรรเลงสำหรับการฟ้อนรำ ท่วงทำนองแบบเร็ว เป็นท่วงทำนองที่มีลักษณะคล้ายคำพูดคือ ตายคักคักกูตายคักคัก หรือ ฟ้อนอย่างคักฟ้อนงามอย่างคัก หรือ สี่คักคักสี่คนคักคัก (คำหยาบโลนแบบสนุกสนาน) การบรรเลงแบบเร็ว

จะต้องมีเทคนิคการบรรเลงที่มีเอกลักษณ์ โดยเฉพาะการดูแลให้มีความต่อเนื่องไม่ขาดตอน และ การใช้นิ้วให้มีความสอดคล้องกับจังหวะลมที่ดูดเข้า^{๑๕}

๘. คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

สะโน เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งของชาวเยอในพื้นที่อำเภอราษีไศล การรวบรวมสืบค้นข้อมูลด้านดนตรีและศิลปะการแสดงของท้องถิ่น เป็นการแสดงให้เห็นว่าความเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่กำลังได้รับความสนใจจากหน่วยงานระดับชาติที่เห็นความสำคัญของความมั่นคงของชาติผ่านอัตลักษณ์และมรดกภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่น เพราะวัฒนธรรมเสียงสะโนของชาวเยอในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษมีความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นทั้งท่วงทำนองและการประยุกต์สู่กิจกรรมด้านศิลปะการแสดง สามารถสร้างสุนทรียภาพด้านดนตรี^{๑๖} ชาวจังหวัดศรีสะเกษยังมีความภาคภูมิใจต่อวัฒนธรรมเสียงสะโนที่มีความเป็นเอกลักษณ์และสามารถนำมาเป็นสื่อแสดงตัวตนทางวัฒนธรรมผ่านเสียงสะโนในฐานะที่มรดกภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดง และเสียงสะโนของชาวเยออำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ ยังสร้างชื่อเสียงโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ได้มีการนำวัฒนธรรมเสียงสะโนไปปรับประยุกต์เป็นการแสดงที่มีความโดดเด่นและงดงามจนได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับหนึ่งในการประกวดดนตรีพื้นบ้านชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๖ และได้เข้าร่วมเผยแพร่วัฒนธรรมเสียงสะโนรายการคนไทยขึ้นเทพ จนทำให้สะโนของชาวเยอจังหวัดศรีสะเกษได้รับความสนใจอย่างแพร่หลาย^{๑๗}

ภาพประกอบที่ ๔.๕ การนำสะโนไปร่วมแสดงและได้รับรางวัลพระราชทาน

^{๑๕} สัมภาษณ์ นายบุญมี พันธุ์งาม, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายเสถียร พันธุ์งาม, ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา), ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายสำราญ บุญธรรม, ครูโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา), ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

๙. บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ชุมชนให้ความสำคัญกับมรดกทางภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมสะโน โดยมีการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ พิธีกรรมและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับสะโนอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่เป็นประเพณีของท้องถิ่น เช่น งานประเพณีบุญแข่งเรือ งานบวงสรวงพระยาทศศิลา งานบวงสรวงปู่ต๋องภูต๋อง งานบวงสรวงศาลปู่ตาเมืองราชสีไศล เป็นต้น^{๑๘} สนับสนุนให้มีการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นโดยโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) ได้นำสะโนไปเป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน (สะโนใจเยอ) สนับสนุนให้มีการพัฒนาในรูปแบบศิลปะการแสดงและส่งเสริมให้มีการนำสะโนมาร่วมแสดงพิเศษในงานต่างๆอย่างต่อเนื่อง เช่น งานเทศกาลดอกกล้าดวนบาน งานเทศกาลเงาะทุเรียนจังหวัดศรีสะเกษ การประกวดในกิจกรรมสำคัญต่างๆ ตลอดจนการจัดแสดงในงานเทศกาลสำคัญๆที่ทางอำเภอราชสีไศล ทางจังหวัด ทางหอการค้าและทางสถานศึกษาจัดขึ้นเป็นประจำ

๑๐. สร้างรายได้ให้กับตนเองและชุมชน

การก่อตั้งวงดนตรีสะโนใจเยอขึ้นมานั้น นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไปแล้วยังสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้อีกด้วย นายวิฑิต กตะศิลา ผู้ริเริ่มก่อตั้งวงสะโนใจเยอ กล่าวว่า "การก่อตั้งวงสะโนใจเยอ มีจุดประสงค์เพื่อต้องการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงแบบชาวเยอให้คงอยู่คู่ลูกคู่หลานสืบไป นับว่าเป็นการเล่นที่แสดงถึงความสมัครสมานสามัคคีของชุมชน แต่ในระยะหลังมาได้มีการเชิญให้ไปแสดงตามส่วนราชการ หรือหน่วยงานต่างๆ ทำให้เด็ก และชาวบ้านที่แสดงอยู่ในวงมีรายได้พิเศษ นอกจากการประกอบอาชีพหลักมากยิ่งขึ้น^{๑๙}

๑๑. โอกาสที่จะสามารถใช้สะโนได้ โดยปกติแล้วสะโนจะถูกนำมาเป่าใน ๒ กรณี คือ

๑. เป่าในเทศกาลแข่งเรือ ในฤดูน้ำหลาก คือช่วงเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน จะเป่าสะโนเพื่อรวมพล คือ เรียกคนมานำเรือลงน้ำ มาฝึกซ้อม ล่องเรือ และขณะทำการแข่งขันจะเป่าสะโนประกอบเสียงฆ้องกลอง ฉาบ กลองเชียร์

๒. เป่าในพิธีบวงสรวง ในวันเพ็ญเดือนสามของทุกปี ชาวราชสีไศลจะประกอบพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณพระยาทศศิลา ที่บริเวณเมืองคงโคก อันเป็นหลักฐานและโบราณสถานเมืองเก่าที่พระยาทศศิลาได้สร้างและปกครองในอดีต แต่ต่อมามีผู้สนใจอยากฟังและชมการแข่งสะโนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จึงอนุญาตให้เป่าแสดงตามสมควรแก่งาน^{๒๐}

๑๒. ความสำคัญและคุณค่าทางสังคมและทางจิตใจที่มีในวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน

ชาวเยอ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี ผีบรรพบุรุษ ดังนั้น จึงมักมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการบวงสรวงผีบ้าน ผีเมือง เพื่อขอพรให้ผีบรรพบุรุษช่วยดูแลปกป้องหมู่บ้านของตน ซึ่งตามหลักความเชื่อของชาวเยอที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอศิลาลาด สะโน เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม หรือกิจกรรมที่สำคัญเท่านั้น เช่น พิธีกรรมบวงสรวงดอนปู่ตา การบวงสรวงเจ้าพ่อต๋องภูต๋อง การแข่งขันเรือของอำเภอศิลาลาด เป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์ (หอยสังข์) สะโนเป็นของศักดิ์สิทธิ์และมี

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายวิฑิต กตะศิลา, ประชาชนชาวบ้าน, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายญาณภัทร พุมมา, เยาวชนผู้สืบสานสะโน, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^{๒๐} สุพรรณษา อติประเสริฐกุล, ความเป็นเยอในบริบทวัฒนธรรม: ศึกษากรณี หมู่บ้านใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ, วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๕

ความสำคัญ ชาวเยอเชื่อกันว่า การเป่าสะโนเป็นการเป่าบูชาสังข์ และเมื่อเป่าสะโนแล้ว เจือก นาค ภูตผีปีศาจ จะไม่มาทำร้าย พร้อมกันนี้จะทำให้ผีเจ้าป่าเจ้าเขาช่วยดูแลคุ้มครองรักษาชาวบ้านให้อยู่ดีกินดีมีความปลอดภัย ปัจจุบันการเป่าสะโน ได้มีการดัดแปลงมาเป็นศิลปะการรำ ซึ่งสามารถชมการแสดงได้มากขึ้น ไม่เหมือนในอดีตที่ต้องรอให้มีการบวงสรวงเท่านั้นจึงจะได้ชมได้ฟัง นอกจากนี้แล้วก็มีการนำดนตรีอื่นมาประกอบ เช่น กลอง แคน ข้อง และคิดค้นทำรำที่ถ่ายทอดเรื่องราวของชนเผ่าเยอ ในการเดินทางมาตั้งรกราก และแสดงถึงวิถีชีวิตของชุมชนชาวเยอในซิลาลาด ซึ่งปัจจุบันมักจะได้รับเชิญไปแสดงในงานต่าง ๆ เช่น งานวันอนุรักษ์ท้องถิ่นอำเภอซิลาลาด กิจกรรมด้านวัฒนธรรมของอำเภอ ตำบล นอกจากนี้ยังเคยเข้าร่วมกิจกรรม วันสาธารณสุขของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดศรีสะเกษอีกด้วย

๔.๑.๓ วิเคราะห์เกี่ยวกับคติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน

จะเห็นได้ว่าตามหลักความเชื่อของชาวเยอที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอราชีไศลนั้น สะโนเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมที่สำคัญเท่านั้น เช่น พิธีกรรมบวงสรวงพระยาทศศิลา การแข่งเรือยาว และเป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์ ไม่นิยมนำมาเป่าเล่นเพื่อผ่อนคลายหรือบันเทิงใดๆ ตามที่ครูเฒ่าเผ่าเยอได้เล่าติดต่อกันมาว่า สะโนเป็นของศักดิ์สิทธิ์ และมีความสำคัญมากที่เป็นเครื่องเป่าอันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู แม้กระทั่งในสังคมไทยก็นับถือว่า สังข์ เป็นของศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในพระราชพิธีที่สำคัญจะมีการเป่าสังข์ก่อน เพื่อเป็นการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเหล่าทวยเทวดาทั้งหลาย ถ้าเป็นงานมงคลระดับชาวบ้านประชาชนทั่วไปก็มีการนำสังข์มาประกอบพิธี เช่น การตั้งศาลพระภูมิ การรดน้ำสังข์คู่แต่งงาน เป็นต้น เมื่อชาวเยอมีความเชื่อว่าสะโนกับสังข์มีความเกี่ยวข้องกัน จึงมีการเป่าสะโนเพื่อเป็นการบูชา

นอกจากนี้แล้วยังมีการนำสะโนมาเป่าเพื่อบูชาพระแม่ธรณีและพระแม่คงคาในประเพณีการแข่งเรือ (สว่างเรือ) หรือเมื่อมีการเดินทางไกลก็จะมีการเป่าสะโนก่อนออกเดินทางเพื่อให้เกิดโชคดีเดินทางปลอดภัยและได้รับความสำเร็จในการประกอบกิจการต่างๆ โดยเฉพาะถ้าเดินทางกลางป่าก็จะนำสะโนติดตัวไปด้วย เพราะชาวเยอเชื่อว่าสัตว์ป่าทั้งหลายถ้าได้ยินเสียงสะโนแล้วจะไม่เข้ามาทำร้าย และถ้าเป่าสะโนจะเป็นการบอกกล่าวให้ทวยเทวดาอารักษ์ทั้งหลายมาปกป้องดูแลไม่ให้เกิดอันตราย

ในส่วนของพัฒนาการของสะโนนั้นในอดีตสะโนจะต้องทำการบรรเลงเดี่ยว ๆ ไปตามอารมณ์ของผู้เป่า ตามความต้องการที่จะสื่อความหมาย หรือใช้ประโยชน์ในแต่ละครั้ง ซึ่งไม่ได้มีบทเพลงหรือข้อจำกัดในการเป่า โดยที่ผู้เป่านั้นไม่มีการบรรเลงรวมวง แต่ต่อมาในปัจจุบันนี้ได้มีการนำสะโนมาบรรเลงร่วมกับเครื่องดนตรีชิ้นอื่น ชนิดอื่น เช่น แคน กลอง พิณ ฉิ่ง ฉาบ เป็นต้น เพื่อเพิ่มบรรยากาศให้มีความครึกครื้นเหมาะสมกับยุคสมัย เทคนิคการเป่าสะโนถือว่าเป็นเทคนิคเฉพาะตัวคือการดูดลมเข้าตลอด ไม่มีการเป่าลมออก การเป่าสะโนนอกจากจะใช้ปากดูดลมเข้าไปให้เกิดเสียงแล้วยังต้องใช้มือข้างหนึ่งปิดและเปิดตรงปากท่อ (ปลายเขาด้านที่มีขนาดใหญ่ใช้เป็นปากลำโพงถือว่าเป็นจุดที่สำคัญรองจากลิ้น) และมีมืออีกข้างจะใช้นิ้วหัวแม่มือปิดและเปิด ตรงปลายท่อ (ปลายเขาด้านเล็กเป็นจุดที่สำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนระดับเสียง) เพื่อให้เกิดเสียงที่แตกต่างกัน ผู้ที่มีความชำนาญการเป่าสะโน จะต้องได้รับการฝึกฝนด้านเทคนิคเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการฝึกลมและการฝึกมือทั้งสองข้างให้มีความประสานอย่างลงตัวกับจังหวะลมที่ดูดเข้า ปลายเขาบริเวณฝั่งแผ่นลิ้นการเป่าสะโนมีสองแบบคือ “แบบช้า” กับ “แบบเร็ว” แบบช้าเป็นการเป่าเพื่อบูชาขยัคครู และเป็นการเป่าก่อนจะทำ

กิจกรรมใด ๆ เช่น การเป่าก่อนจะมีการแข่งขันเรือ การเป่าบูชาแม่ธรณี การเป่าบูชาพระนารายณ์ การเป่าทำนองช้าเริ่มแรกจะต้องเป่าเสียงร่ำยาวก่อนแล้วจึงเป่าทำนองต่อ การเป่าแบบเร็วเป็นการเป่าที่มีความสนุกสนานและเป็นการเป่าเพื่อเลียนเสียงคำพูดของคน คือ ตายคักคักกูตายคักคัก ซึ่งจะมี ความเกี่ยวข้องกับนิทานปราสาทการกำเนิดสังข์และสะโน คือเป็นคำพูดของยักษ์ที่กลัวพระนารายณ์ ปรากฏจึงพูดคำว่า ตายคักคักกูตายคักคัก ต่อมาเพื่อให้ฟังแล้วมีความไพเราะและเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่ ทำจึงเปลี่ยนมาเป็น/พ็อนอย่างคักพ็อนงามอย่างคัก / หรือเป็นคำเกี่ยวกับเรื่องเพศในลักษณะหยาบ คายเชิงสนุกสนาน คือ เอาคักคักเอาคนคักคัก เสียงที่เป่าสะโนจึงมีลักษณะท่วงทำนองเหมือนการพูด ประโยคดังกล่าว หรือเป็นการเลียนเสียงคำพูดของคนแต่ไม่เป็นระบบโน้ตใด ๆ ตามหลักทฤษฎีทาง ดนตรี

๔.๒ ผลการศึกษาการประยุกต์ใช้ดนตรีพื้นบ้าน

ผลการศึกษาของงานวิจัยเรื่องนี้ ได้เขียนรายงานผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการ วิจัยคือ การประยุกต์ใช้ดนตรีพื้นบ้าน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ การประยุกต์ใช้สะโนกับดนตรีอื่น

วิธีการดำเนินชีวิตของชุมชนชาวเยอที่ใช้สะโนในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นต่อมาได้ มีการนำสะโนไปร่วมแสดงกับดนตรีชนิดต่างๆ มีการจัดทำรำร่า ประกอบการแสดง และมีการแข่งสะ โน ซึ่งเป็นการรำร่าประกอบเครื่องสะโน (แข่งสะโน) ของเผ่าเยอในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีความเชื่อ และศรัทธาต่อสายน้ำมูลของชนชาวลุ่มน้ำ เชื่อว่าเจ้าพ่อตงภูดินเป็นผู้ดูแลแม่น้ำแห่งนี้ และคอย บันดาลน้ำให้ผลผลิตของชาวบ้านแถบลุ่มลำน้ำมูลให้อุดมสมบูรณ์ ดังนั้นเพื่อเป็นการตอบแทนจึงมีการ สร้างศาลและได้นำเรือยาวมาแข่งขันบวงสรวงถวายศาลเจ้าพ่อตงภูดินและมีการสืบทอดต่อๆ กันมา จนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน โอกาสที่ใช้จัดแสดง ในงานประเพณี แข่งขันเรือยาวของอำเภอราชไศลและแสดงได้ทุกโอกาส การแข่งขันเรือยาวของอำเภอราชไศล จะมี กิจกรรมที่ควบคู่และถือว่าศักดิ์สิทธิ์คือการเป่าสะโน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านของชนเผ่าเยอ ที่ทำมา จากเขาสัตว์ โดยเฉพาะเขาควายเป็นทำให้เกิดเสียงโดยการดูดลมเข้าเป็นเครื่องเป่าหรือเครื่องดูดซึ่ง ชาวเรือใช้เป็นสัญลักษณ์ในการรวมพลให้ฝีพายมีจิตใจฮึกเหิมและนัดหมายเวลา ซึ่งปัจจุบันการเป่าสะ โนประกอบดนตรีอื่นๆ เช่น พิณ แคน โหวต ซอ เข้าจังหวะดนตรี เป็นต้น นอกจากนี้ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอราชไศลยังได้คิดค้นทำรำประกอบเรียกว่า แข่งสะโน ซึ่งถือได้ว่าเป็นศิลปะการแสดงที่ได้รับการ อนุรักษ์ และสืบทอดควบคู่มากับประเพณีการแข่งขันเรือและการเป่าสะโน ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงออกที่ สะท้อนภาพอดีตและความเป็นมาของชนเผ่าเยอ และประเพณีการแข่งขันเรือยาวของชาวราชไศลเป็น อย่างดียิ่ง เพื่อสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป โรงเรียนราชไศล ซึ่งเป็นโรงเรียน ประจำอำเภอขนาดใหญ่ จึงได้จัดตั้งวงโปงลางลูกพระพิฆเนศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบสานและ อนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ได้แก่ พิณ แคน โหวต โปงลาง โดยคุณครูนวนอนงค์ จัยสิน ได้ ฝึกซ้อมนักเรียนที่มีความชอบและสนใจในดนตรีอีสาน^{๒๑} ในการฝึกซ้อมนั้น โรงเรียนราชไศลได้เชิญครู ดนตรีที่มาจากภูมิปัญญาชาวบ้านทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็นพิณ แคน ซอ โหวต สะโน ร่วมถ่ายทอดทักษะ

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายเสถียร พันธังาม, ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา), ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒.

และเทคนิคต่างๆ ให้กับนักเรียนจนเกิดทักษะ เกิดความชำนาญสามารถบรรเลงเป็นวงได้ และได้พัฒนารูปแบบการแสดงโดยได้นำ สะโน ดนตรี พื้นบ้านประจำเผ่าเยอ (ทำจากเขาควย ใช้การดูดแทนการเป่าเพื่อให้เกิดเสียงดนตรี ซึ่งสะโน นั้น ตามความเชื่อของชาวราชสีไศล ถือว่าเป็นเครื่องดนตรีใช้ประกอบพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมบวงสรวงพระยากตะศิลา พิธีกรรมบวงสรวงศาลเจ้าพ่อดงภูดิน พิธีกรรมบวงสรวงการแข่งเรือยาว) มาผสมผสานในการเล่น และยึดถือเสียงสะโนเป็นสัญลักษณ์ บอกกล่าวเรื่องราว วิถีชีวิตของลูกแม่น้ำมูลของชาวราชสีไศล ผ่านการแสดงในชุด "ฟ้อนสะโน ไหลเรือยาว" ที่มีลักษณะการรำที่อ่อนช้อย สวยงามและสนุกสนาน บ่งบอกถึงการถ่ายทอดจากรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สู่รุ่นลูกหลานหลน และสืบสานต่อไป ไม่มีวันสิ้นสูญ มีความเชื่อว่าหลังออกพรรษาจะต้องมีการบวงสรวงเทพเจ้าลุ่มแม่น้ำมูล ซึ่งพิธีการบวงสรวงนั้น ส่วนหนึ่งก็คือ การส่วงเรือหรือการแข่งขันยาว โดยชุมชนที่อาศัยอยู่ในลุ่มแม่น้ำมูลลุ่มน้ำเสียว ซึ่งประกอบด้วย อำเภอราชสีไศล อำเภอศิลาลาด อำเภอ บึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอโพธิ์ทราย อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอรัตนบุรี จังหวัด สุรินทร์ จะต้องนำเรือยาวมาแข่งขันบวงสรวงถวายศาลเจ้าพ่อดงภูดิน ซึ่งตั้งอยู่ป่าสงวนแห่งชาติดงภูดิน ริมฝั่งแม่น้ำมูลบ้านฝิ่ง ตำบลหนองแค อำเภอราชสีไศล จังหวัดศรีสะเกษ นอกจากนี้อำเภอราชสีไศล ยังได้คิดค้นทำรำประกอบเรียกว่า แข่งสะโน ซึ่งถือได้ว่าเป็นศิลปะการแสดงที่ได้รับการอนุรักษ์ และสืบทอดควบคุมกำกับประเพณีการแข่งขันเรือและการเป่าสะโน ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงออกที่สะท้อนภาพอดีต และความเป็นมาของชนเผ่าเยอ และประเพณีการแข่งขันเรือยาวของชาวราชสีไศล

สะโนเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม หรือกิจกรรมที่สำคัญเท่านั้น เช่น พิธีกรรมบวงสรวงศาลพระยากตะศิลา การแข่งขันเรือและเป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์ (หอยสังข์) ไม่นิยมนำมาเป่าเล่นเพื่อผ่อนคลายหรือความบันเทิงใดๆ สะโนเป็นของศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญมาก สะโนเครื่องเป่าที่สืบเชื้อสายมาจากสังข์ (ในภาษาเยอเรียกซั้ง ปลงซั้ง แปลว่า เป่าสังข์) ลิ้นของสะโนทำมาจากไม้ไผ่ใช้ขังมัดติดเข้ากับตัวเขา ระหว่างปากลำ โพงกับปลายเขา การเคาะบูชาสะโนจะเหมือนกับการเคาะบูชาสังข์เพราะในอดีตชาวเยอเชื่อกันว่า การเป่าสะโนเป็นการเป่าบูชาสังข์ และเมื่อเป่าสะโนแล้ว เงือก นาค ภูตผี ปีศาจจะไม่มาทำร้าย พร้อมกันนี้จะทำให้ผีเจ้าป่าเจ้าเขาช่วยดูแลคุ้มครองรักษาชาวบ้านให้อยู่ดีกินดี

สะโนเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบการเรียกพล ให้เข้าใจในการใช้เสียงเพื่อประกอบกิจกรรมร่วมกันของคนเผ่าเยอ ต่อมาได้มีการวิวัฒนาการ นำมาเป่าเป็นเครื่องดนตรีอันศักดิ์สิทธิ์ ที่จะใช้ในการประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ต่อมาได้มีการพัฒนาโดยการนำมาเป่าเป็นหลายเสียง มีท่วงทำนองในการบรรเลงที่น่าสนใจ และในที่สุดก็ได้มีการนำสะโนไปเป่าเพื่อประกอบการฟ้อนรำ มีการคิดทำท่วงในการร่ายรำประกอบจังหวะ และท่วงทำนองของสะโน

นายวิฑิต กตะศิลา ได้นำสะโนมาประกอบกับเครื่องดนตรีชนิดอื่น อันได้แก่ กลอง ฉิ่ง แคน เป็นต้น จัดการก่อตั้งวงดนตรีสะโนใจเยอขึ้นมาขึ้นนั้น นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไปแล้วยังสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้อีกด้วย ซึ่งนายวิฑิต กตะศิลา ผู้ริเริ่มก่อตั้งวงสะโนใจเยอ กล่าวว่า "การก่อตั้งวงสะโนใจเยอ มีจุดประสงค์เพื่อต้องการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงแบบชาวเยอให้คงอยู่คู่ลูกคู่หลานสืบไป นับว่าเป็นการเล่นที่แสดงถึงความสมัครสมานสามัคคีของชุมชน แต่ในระยะหลังมาได้มีการเชิญให้ไปแสดงยังส่วนราชการ หรือ

หน่วยงานต่างๆ ทำให้เด็ก และชาวบ้านที่แสดงอยู่ในวงมีรายได้พิเศษ นอกจากการประกอบอาชีพหลักมากยิ่งขึ้น^{๒๒}

๔.๒.๒ การประดิษฐ์ทำรำประกอบการเป่าสะโน

ในการแสดงประกอบการเป่าสะโน มีเรื่องราวที่จะต้องนำมาพิจารณาประกอบ ได้แก่ ประเภทของการแสดง ความรู้สึก และการเคลื่อนไหวของผู้แสดง^{๒๓} ทั้งนี้ เพื่อให้การประดิษฐ์ทำรำมีความ สวยงาม เหมาะสม สื่อความหมายได้ชัดเจน ในการคิดประดิษฐ์สร้างสรรค์ทำรำประกอบการเป่าสะโน องค์ประกอบของการรำรำก็เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ประดิษฐ์สร้างสรรค์ทำรำต้องนำมาพิจารณาองค์ประกอบของการรำรำประกอบสะโน ซึ่งประกอบด้วย จังหวะและทำนอง จังหวะเป็นส่วนหนึ่งของดนตรีซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการแสดงนาฏศิลป์ เช่นเดียวกับทำนองที่จะช่วยให้ผู้แสดงใช้ลีลาทำรำให้เข้ากับท่วงทำนองของดนตรีสะโน จังหวะเป็นเครื่องกำกับทำให้การรำรำเป็นมีความพร้อมเพรียงกัน ทำให้เกิดอรรถรสของการแสดง จังหวะและทำนองทำให้ผู้แสดงเข้าใจใน การแปรแถวการก้าวเท้า

ในส่วนของลักษณะการเคลื่อนไหวนั้น การเคลื่อนไหวในการแสดงประกอบการเป่าสะโน เป็นการเคลื่อนไหวแบบมีแบบแผนและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เกิดจากการประดิษฐ์สร้างสรรค์ทำรำของครูผู้ที่มีความชำนาญมาออกแบบทำรำให้สามารถใช้ในการสื่อสาร ถ่ายทอดสื่อความหมายถึงวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตของชาวเยอได้

การประดิษฐ์ทำรำประกอบการเป่าสะโนนี้ เป็นการรำที่ใช้ผู้แสดงมากกว่า ๒ คน คือแสดงเป็นคณะซึ่งการรำรำในวงนั้นจะมีลีลาการแสดงหลากหลายท่าทาง แต่ก็จะมีทำรำที่คิดค้นขึ้นมาเป็นทำรำรำประจำ ในการแสดงทุกครั้งจะต้องมีท่าเหล่านี้ประกอบ ได้แก่

๑. ท่าบูชา เป็นท่าที่จะแสดงก่อนในตอนต้นเป็นการยกมือไว้ที่หน้าผากของผู้แสดง เพื่อแสดงออกให้เห็นถึงการบูชา
๒. ท่าเทิดทูน เป็นท่าที่จะแสดงให้เห็นถึงการเทิดทูนบุคคล โดยยกมือขึ้นสูงที่ศีรษะของผู้แสดง เพื่อแสดงให้เห็นว่าเราได้ทำการเทิดทูนคน
๓. ท่าขอพร เป็นท่าที่แสดงให้เห็นถึงการอ่อนวอนขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์
๔. ท่าล่องเรือ เป็นการแสดงที่ใช้มือและแขนทำท่าเหมือนการร่อนเรือ เป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้แสดงกำลังพายเรือในแม่น้ำ
๕. ท่าเทียบท่า เป็นท่าทางการรำรำที่แสดงให้เห็นว่าการแสดงนี้ใกล้จะสิ้นสุดลง เหมือนกับเรือที่กำลังจะเข้าเทียบท่า^{๒๔}

ท่าทางที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นท่าประจำดั้งเดิมที่จะต้องมีการใช้ประกอบการรำรำตลอดแทบทุกครั้งของการแสดงประกอบการเป่าสะโน เป็นท่ารำรำที่ได้สร้างได้คิดค้นในเบื้องต้นโดยผู้ที่คิดค้นร่วมกับครูนาฏศิลป์ก็คือนายวิฑิต กตะศิลา และยังมีท่าทางที่ได้เพิ่มเติมเข้ามาใหม่อีกหลายท่าเพื่อให้สอดคล้องกับบทเพลงที่ได้บรรเลงเพิ่มเติมขึ้นมา^{๒๕}

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายวิฑิต กตะศิลา, ประชาชนชาวบ้าน, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นางแก้วมณี กมล, นางรำ, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นางสาวสิริรัตน์ กตะศิลา, นางรำ, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นางสาวสมคิด นราววงศ์, นางรำ, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒.

๔.๒.๒ การใช้ดนตรีประกอบงานบวงสรวงพระยากตะศิลารำลึก

งานพระยากตะศิลารำลึกเป็นประเพณีสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกตนเองว่า “ชาวเยอ” หรือ “เยอ” ในจังหวัดศรีสะเกษ จัดขึ้นเพื่อบวงสรวง ถวายสักการบูชา และรำลึกถึงบุญคุณพระยากตะศิลา ผู้ก่อตั้งเมืองกตะศิลาและเป็นผู้นำท้องถิ่นคนสำคัญ โดยจะจัดทุกปีในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ณ บ้านหลุมไ้มก ต.เมืองคง อ.ราชีไศล จ.ศรีสะเกษ

ชาวเยอหรือเยอ คือกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยกลุ่มหนึ่งของชาวกวยหรือกวย อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษและอุบลราชธานี ส่วนสาเหตุการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยนั้นมีข้อมูลสองกระแส คือ เดิม วิชาญ พจนกิจ อธิบายว่าช่วงพ.ศ. ๒๒๒๔-๒๒๒๕ เกิดเหตุการณ์ไม่สงบขึ้นที่เวียงจันทน์ ชาวกวยหรือที่คนลาวเรียกว่าข่า มีส่วนหนึ่งอพยพเข้ามาทางปากน้ำมูลอาศัยในเขตจังหวัดอุบลราชธานีและศรีสะเกษในปัจจุบัน^{๒๖} ส่วนอีกกระแสหนึ่งในหนังสืออักษรานุกรมภูมิศาสตร์เล่ม ๔ (อ้างในทวีศักดิ์ บุญสุ, ๒๕๓๗) บันทึกไว้ว่า มีชาวเยอจำนวนหนึ่งอพยพจากเมืองคงซึ่งอยู่ทางเหนือของหลวงพระบาง โดยเคลื่อนย้ายล่องเรือมาตามลำน้ำโขง แล้วเดินเรือเข้าสู่ปากน้ำมูลของไทย จากนั้นล่องเรือจนถึงปากห้วยสำราญในเขตอำเภอเมืองศรีสะเกษ แล้วแบ่งการอพยพออกเป็นสองสาย สายหนึ่งไปอาศัยอยู่ที่บ้านปราสาทเยอ อำเภอไพรบึง อีกสายหนึ่งนำโดยพระยากตะศิลา เดินเรือต่อมาแล้วมาขึ้นฝั่งที่วัดเก่าแห่งหนึ่ง แล้วตั้งชุมชนเรียกว่า “บ้านเมืองคง” ตามชื่อเมืองเดิมที่อพยพมา

นอกจากนี้ยังมีตำนานและเรื่องเล่าของชาวบ้านที่เล่าเกี่ยวกับการอพยพว่า ชาวเยอดั้งเดิมอาศัยอยู่ในเขตประเทศลาว ในตอนนั้นพื้นที่ดังกล่าวเกิดความระส่ำระสาย จึงมีผู้นำ ๒ ท่าน คือพระยาไกร กับพระยากตะศิลา ได้ชักชวนพี่น้องชาวเยออพยพหนีความเดือดร้อน โดยใช้เรือยาวที่เรียกว่า “เฮือสว่าง” ๕ ลำ คือ ท้าวผ่านพระวงศ์ ท้าวพงศ์คำไฮ ท้าวคำแก้ว นางคำไหม และนางคำฝ้าย แต่ละลำบรรจุคนได้ราว ๔๐-๕๐ คน ล่องเรือมาตามลำน้ำโขง ระหว่างทางมีคนถามว่า “จะพากันไปไหน” จึงตอบเขาว่า “จะไปสร้างเมืองใหม่” คำที่ไไหนก็จอดเรือพักที่นั่น แล้วขึ้นสำรวจพื้นที่บริเวณนั้นว่าเหมาะสมที่จะตั้งบ้านเรือนใหม่หรือไม่ เพื่อพายเรือมาถึงอำเภอโขงเจียมตรงบริเวณที่ลำน้ำโขงไหลบรรจบลำน้ำมูล ท่านผู้นำทั้งสองได้สังเวยวัว แล้วพายเรือทวนกระแสแม่น้ำมูลขึ้นเรื่อยมาจนถึงปากห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ จึงได้จอดพักอีกครั้งหนึ่ง ตรงจุดนี้เองที่ทั้งสองผู้นำได้เรียกประชุมและตกลงแยกทางกัน เพื่อแสวงหาที่ตั้งเมืองใหม่ ฝ่ายพระยาไกรได้พาบริวารเดินทางไปตั้งบ้านเมืองใหม่ที่ปัจจุบันคือ ตำบลโพนค้อและตำบลห่ม อำเภอเมืองศรีสะเกษ และในเขตอำเภอไพรบึง เช่น ที่บ้านปราสาทเยอ

ฝ่ายพระยากตะศิลาได้พาบริวารมาตั้งเมืองใหม่ขึ้น แล้วตั้งชื่อเมืองว่า “เมืองกตะศิลา” และเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “เมืองคง” ปัจจุบันคือโบราณสถานเมืองคงโคกและเป็นที่ตั้งวัดเมืองคง เมืองกตะศิลาเจริญรุ่งเรืองได้ประมาณ ๑๐๐ ปี จึงเกิดโรคระบาดผู้คนล้มตายจำนวนมาก ชาวบ้านจึงต่างพากันแยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนตามความพอใจ เช่น ในตำบลเมืองคง บ้านโนน บ้านใหญ่ บ้านปาม่วง บ้านกลาง บ้านหนองหว้า บ้านหลุมไ้มก บ้านบากเรือ และบ้านร่องอโคก เป็นต้น

^{๒๖} เดิม วิชาญ พจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๖.

งานประเพณีพระยาตะศิลารำลึก จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ หรือกว่า ๓๗ ปีที่แล้ว ผู้ริเริ่มคนสำคัญคือนายอำเภอราชสีไศลคนที่ ๒๙ นายสมหมาย ฉัตรทอง โดยเริ่มแรกท่านได้เชิญชวนชาวบ้านช่วยกันปลูกไม้ในบริเวณโบราณสถานและสร้างรูปปั้นเหมือนพระยาตะศิลาขึ้นมาตามจินตนาการตามที่ร่างทรงบอกและสร้างศาล จากนั้นเชิญประชาชนที่มีเชื้อสายเยอในอำเภอราชสีไศลและใกล้เคียง ตลอดจนข้าราชการและผู้สนใจ ให้มาร่วมจัดงานบวงสรวง โดยกำหนดให้ทุกวันเพ็ญเดือน ๓ ของทุกปี เป็นวันจัดงาน ในปี ๒๕๕๒ วันแรกเป็นการนำขบวนแห่เข้าไปในตัวเมืองอำเภอราชสีไศล โดยชาวบ้านจะทยอยมารวมตัวกันที่วัดกลาง ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งของขบวนแห่ ภายในขบวนประกอบไปด้วย ขบวนเรือจำลอง(เรือแข่ง) ขบวนนางรำเชิงสะโน (สะโนเป็นภาษาเขมรแปลว่า เขาสัตว์ สะโนเป็นเครื่องเป่าของชาวเยอทำจากเขาสัตว์ ส่วนใหญ่เป็นเขาควาย เรียกเป็นภาษาเยอว่า “ซั้ง” หรือ “ซั้งโน”) และบรรดาชาวบ้านที่ร่วมเดินขบวน ผู้ที่มาร่วมงานขบวนแห่แต่งตัวด้วยชุดของกลุ่มชาติพันธุ์เยอ คือผู้หญิงจะสวมเสื้อแขนยาวสีดำที่ย้อมมะเกลือและนุ่งผ้าถุง ส่วนผู้ชายจะใส่เสื้อดำ ย้อมมะเกลือ สวมกางเกงทั่วไป ถ้าเป็นผู้สูงอายุจะสวมใส่ผ้าโสร่งแทนกางเกง

ก่อนเริ่มขบวนแห่ มีการเชิญพระสงฆ์จากวัดกลางมาเป็นเจิมที่หัวเรือและนำน้ำมนต์ไปปะพรมที่หัวเรือและชาวบ้านที่มาร่วมขบวน ขณะทำพิธี ผู้ใหญ่บ้านจะเป่าสะโนร่วมด้วย จากนั้นมีการจุดธูปบอกกล่าวบริเวณหัวเรือ พร้อมเครื่องเซ่นไหว้ที่ตั้งอยู่ที่หัวเรือ ประกอบด้วย กล้วย มะพร้าว น้ำบริสุทธ์ และพานบายศรี เมื่อจุดธูปแล้วจะมีการเป่าสะโนประกอบเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นขบวนแห่เริ่มออกเดินจากหน้าวัดกลางเข้าไปในตัวตลาด

ขณะที่แห่จะมีการพูดผ่านเครื่องขยายเสียงบอกเล่าถึงการอพยพมาของพระยาตะศิลา การตั้งถิ่นฐานของชาวเยอ และเชิญชวนประชาชนในอำเภอราชสีไศลให้มาร่วมงาน โดยมีการพูดเชิญชวนสองภาษา หรือภาษาเยอและภาษาอีสาน จุดสุดท้ายของการแห่จะสิ้นสุดที่องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองคง

วันที่สอง คือวันบวงสรวง จัดขึ้นที่ศาลพระยาตะศิลา ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดเมืองคง ซึ่งศาลที่เห็นในตอนนี้เป็นอาคารชั้นเดียวก่ออิฐถือปูน สร้างขึ้นราวปี พ.ศ. ๒๕๔๔ แต่เดิมมีเพียงรูปปั้นและกำบังด้วยหลังคาสังกะสี

ภายในงานจัดเต็นท์ให้ชาวบ้านเข้าไปนั่งร่วมทำพิธีและชมการแสดง มีโรงครัวทำอาหารถวายพระสงฆ์และเลี้ยงชาวบ้าน มีเวทีเพื่อแสดงโปงลางและแข่งประกวดการเป่าสะโนและเป่าแคน เพื่อเป็นการสักการบูชาพระยาตะศิลา บริเวณข้างศาลมีการนำรูปวาดจำลองเหตุการณ์การอพยพตั้งถิ่นฐานของพระยาตะศิลา และเรือจำลองที่ใช้แห่รอบอำเภอราชสีไศลเมื่อวันแรกมาตั้งไว้ข้างศาล

เครื่องเซ่นไหว้ที่ตั้งไว้หน้าศาล ประกอบด้วย หัวหมูสุก ๑ หัว ไก่สุก ๑ ตัว ปลานิลสุก ๑ ตัว ข้าวเหนียว ๑ กระติบ กล้วยสุก ๑ หวี ผลไม้ อาทิ แอปเปิ้ล ส้ม องุ่น ของหวาน อาทิ ลอดช่อง ขนมชั้น ขนมตาล น้ำบริสุทธ์ ๑ แก้ว พานบายศรี พานพุ่มดอกไม้ ๒ พาน แจกันดอกไม้ ๒ อัน พวงมาลัย ๒ พวง และเครื่องดนตรีสะโน

ชาวบ้านที่มาร่วมงานมีทั้งขบวนนางรำของกลุ่มแม่บ้านเมืองคง ชาวบ้านที่แต่งกายด้วยชุดพื้นบ้านของชาวเยอ ชาวบ้านบางส่วนนำอาหารใส่บิ๋นโตมาถวายพระ ประธานในพิธีคือ ส.ส. จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อพิธีเริ่ม มีพ่อใหญ่วิฑิต กตะศิลา เป่าสะโนซึ่งเป็นการเริ่มเปิดงาน ประธานในพิธีจุดธูป

เทียน พราหมณ์ในพิธีเป่าแคน(พราหมณ์ผู้ทำพิธีเป็นชาวบ้านในหมู่บ้าน) และกล่าวคำบวงสรวง
อัญเชิญดวงวิญญาณพระยาตะศิลาและเทพดาทั้งหลาย เพื่อรับเอาเครื่องบวงสรวงสังเว

ตัวอย่างคำกล่าวบวงสรวง “ในงานวันนี้ เรามาร่วมรำลึกถึงท่านพระยาตะศิลาและเหล่า
บรรพบุรุษผู้ได้เคยสร้างบ้านแปลงเมือง ตั้งแต่อดีตเจริญเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ณ วันนี้ วันนี้เป็นวัน
สำคัญทางพระพุทธศาสนา วันเพ็ญเดือน ๓ วันมาฆบูชา ตามกำหนดการที่ท่านพ่อเมืองเดิม คือ
นายอำเภอราชสีห์ ได้กำหนดเอาวันเพ็ญเดือน ๓ เป็นวันทำบุญให้ลูกหลาน พระยาตะศิลาได้ระลึก
ถึงท่าน ณ โบราณสถานแห่งนี้ ดังนั้นตัวข้าพระพุทธเจ้าจึงได้นำเครื่องสักการะ สังเว ทั้งหลายทั้งปวง
มาจัดเตรียมตั้งไว้ดังนี้ ขอเชิญดวงวิญญาณเจ้าปู่ พระยาตะศิลา ผู้บริหารบ้านเมือง อดีตนายอำเภอ
ราชสีห์ทุกท่าน ตั้งแต่ท่านแรกจนถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ขอให้โปรดทราบ ขอเทพผู้สถิตที่สถานแห่งนี้ที่
ได้กล่าวถึงมานั้น ให้ช่วยบอกกล่าว ว่า พวกเราจะปฏิบัติหน้าที่ตามที่ตนมี พัฒนาตนเองและ
ประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรือง...”

จากนั้นมีการเป่าสะโนโดยในปัจจุบันนี้พ่อใหญ่วิทิต กตะศิลาได้เป่าสะโนร่วมกับเครื่อง
ดนตรีพื้นบ้านอื่นๆ เพื่อเป็นการบอกกล่าวบรรพบุรุษในการถวายเครื่องบวงสรวงสักการบูชา รำลึกถึง
พระยาตะศิลา ต่อมามีการประกอบพิธีทางสงฆ์ ประธานในพิธีเป็นผู้จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
ชาวบ้านร่วมกล่าวคำบูชา พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ จากนั้นมีการถวายสังฆทานและปัจจัย และ
ถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์

เมื่อเสร็จพิธีสงฆ์ มีการรำเซิ้งสะโน นางรำแต่งกายด้วยเสื้อแขนยาวสีดำ พาดผ้าสไบซึ่งเป็น
ลายพื้นบ้านของชาวเยอ และสวมขิ่นสีเขียว การรำเซิ้งสะโนเป็นการประยุกต์ท่ารำมาจากท่ารำของคน
เผ่าคานแก ที่ยกมือขึ้นมารำ มีการยื้อตัวไปมา ไม่มีแบบแผน รำคล้ายกับการเข้าทรง หลังจากการเซิ้ง
สะโน ตลอดช่วงบ่ายชาวบ้านจะร่วมขึ้นไปจุดธูปปิดทองบูชารูปปั้นพระยาตะศิลา ขณะที่เมื่อเสร็จสิ้น
พิธีกรรมต่างๆ ราวเที่ยง การแสดงบนเวทีจะเริ่มขึ้น มีการเชิญชวนให้ชาวบ้านขึ้นมาร่วมการแข่งขัน
การเป่าสะโนและเป่าแคน ต่อจากนั้นก็มีการแข่งขันการเป่าสะโน

การแข่งขันเป่าสะโน ผู้เข้าร่วมแข่งขันมีหลายช่วงวัย ตั้งแต่ผู้สูงอายุจนถึงเด็กมัธยม
บรรยากาศของการแข่งขันเป็นไปด้วยความสนุกสนานครื้นเครง มีเสียงปรบมือ เสียงแซวกันไปมา
ชาวบ้านบางคนลุกขึ้นพ้อนรำ ชาวบ้านบางคนนำเงินไปมอบให้ผู้แข่งขันหน้าเวทีหากเป่าได้ถูกใจ

ส่วนการแข่งขันเป่าแคน มีผู้สนใจลงแข่งจำนวนมาก หลังจากแข่งขันเสร็จสิ้น เป็นการ
แสดงโปงลางจากเด็กนักเรียนโรงเรียนราชสีห์ จากนั้นเป็นพิธีมอบเงินรางวัลแก่ผู้ชนะการแข่งขัน
ประเภทต่างๆ และประธานกล่าวปิดงาน ชาวบ้านแยกย้ายกลับบ้าน พิธีถือว่าสิ้นสุดลง

ผู้วิจัยเห็นว่างานพระยาตะศิลารำลึกเป็นพื้นที่ดำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เยอ ใน
พิธีกรรมนอกจากจะประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ มากมาย อาทิ การแต่งกายด้วยชุดพื้นบ้านชาว
เยอ การเป่าสะโน ภาษาเยอ นอกจากเป็นการสะท้อนความคิด ความเชื่อของชาวเยอแล้ว พิธีกรรมยัง
เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงตัวตนที่แตกต่างของชาวเยออีกด้วย

๔.๒.๓ วิเคราะห์การประยุกต์ใช้ดนตรีพื้นบ้าน(สะโน)

จะเห็นได้จากการศึกษาการประยุกต์ใช้ดนตรีพื้นบ้านสะโนนั้น จะมีวิธีการในการ
ประยุกต์ใช้ดนตรีเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กับความต้องการของคนในชุมชนในปัจจุบัน โดยใช้สะโนใน
การประกอบพิธีกรรมต่างนั้นต่อมาได้มีการนำสะโนไปร่วมแสดงกับดนตรีชนิดต่างๆ มีการจัดทำรำราย

ประกอบการแสดง และมีการแข่งสะโน ซึ่งเป็นการร่ายรำประกอบเครื่องสะโน (แข็งสะโน) ของเผ่าเยอ ในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีความเชื่อและศรัทธาต่อสายน้ำมูลของชนชาวลุ่มน้ำ เชื่อว่าเจ้าพ่อดงภูดินเป็นผู้ดูแลแม่น้ำแห่งนี้ และคอยบันดาลน้ำให้ผลผลิตของชาวบ้านแถบลุ่มลำน้ำมูลให้อุดมสมบูรณ์ ดังนั้นเพื่อเป็นการตอบแทนจึงมีการสร้างศาลและได้นำเรือยาวมาแข่งขันบวงสรวงถวายศาลเจ้าพ่อดงภูดิน และมีการสืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน โอกาสที่ใช้จัดแสดง ในงานประเพณีแข่งขันเรือยาวของอำเภอราชีไศลและแสดงได้ทุกโอกาส การแข่งขันเรือยาวของอำเภอราชีไศล จะมีกิจกรรมที่ควบคู่และถือว่ศักดิ์สิทธิ์คือการเป่าสะโน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านของชนเผ่าเยอ ที่ทำมาจากเขาสัตว์ โดยเฉพาะเขาควาย ทำให้เกิดเสียงโดยการดูดลมเข้าเป็นเครื่องเป่าหรือเครื่องดูดซึ่งชาวเรือใช้เป็นสัญลักษณ์ในการรวมพลให้ฝีพายมีจิตใจอีกึกเข็มและนัดหมายเวลา ซึ่งปัจจุบันการเป่าสะโนประกอบดนตรีอื่นๆ เช่น พิณ แคน โหวต ซอ เข้าจังหวะดนตรี เป็นต้น นอกจากนี้อำเภอราชีไศลยังได้คิดค้นทำรำประกอบเรียกว่า แข็งสะโน ซึ่งถือได้ว่าเป็นศิลปะการแสดงที่ได้รับการอนุรักษ์ และสืบทอดควบคู่มาพร้อมกับประเพณีการแข่งขันเรือและการเป่าสะโน ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงออกที่สะท้อนภาพอดีตและความเป็นมาของชนเผ่าเยอ และประเพณีการแข่งขันเรือยาวของชาวราชีไศลเป็นอย่างดี เพื่อสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป โรงเรียนราชีไศล ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำอำเภอขนาดใหญ่ จึงได้จัดตั้งวงโปงลางลูกพระพิฆเนศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ได้แก่ พิณ แคน โหวต โปงลาง โดยคุณครูนวนอนงค์ จัยสิน ได้ฝึกซ้อมนักเรียนที่มีความชอบและสนใจในดนตรีอีสาน ในการฝึกซ้อมนั้น โรงเรียนราชีไศลได้เชิญครูดนตรีที่มาจากภูมิปัญญาชาวบ้านทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็นพิณ แคน ซอ โหวต สะโน ร่วมถ่ายทอดทักษะและเทคนิคต่างๆ ให้กับนักเรียนจนเกิดทักษะ เกิดความชำนาญสามารถบรรเลงเป็นวงได้ และได้พัฒนารูปแบบการแสดงโดยได้นำ สะโน ดนตรี พื้นบ้านประจำเผ่าเยอ (ทำจากเขาควาย ใช้การดูดแทนการเป่าเพื่อให้เกิดเสียงดนตรี ซึ่งสะโน นั้น ตามความเชื่อของชาวราชีไศล ถือว่าเป็นเครื่องดนตรีใช้ประกอบพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมบวงสรวงพระยากระตาศลา พิธีกรรมบวงสรวงศาลเจ้าพ่อดงภูดิน พิธีกรรมบวงสรวงการแข่งขันเรือยาว) มาผสมผสานในการเล่น และยึดถือเสียงสะโนเป็นสัญลักษณ์บอกกล่าวเรื่องราว วิถีชีวิตของลูกแม่น้ำมูลของชาวราชีไศล ผ่านการแสดงในชุด "พ็อนสะโน ไหลเรือยาว" ที่มีลักษณะการรำที่อ่อนช้อย สวยงามและสนุกสนาน บ่งบอกถึงการถ่ายทอดจากรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สู่รุ่นลูกหลานหลน และสืบสานต่อไป ไม่มีวันสิ้นสูญ มีความเชื่อว่าหลังออกพรรษาจะต้องมีการบวงสรวงเทพเจ้าลุ่มแม่น้ำมูล

๔.๓ ผลการวิเคราะห์การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน

ผลการศึกษาของงานวิจัยเรื่องนี้ ได้เขียนรายงานผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ หลักสูตรการเรียนรู้ “สะโน” ในโรงเรียน

แต่เดิมนั้นกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดวิธีการเป่าสะโนในวิถีแบบมุขปาฐะ และวิถีครูพักลักจำ โดยการสอนจากรุ่นสู่รุ่นด้วยวิธีการสอน ฝึกหัดกระบวนการต่างๆโดยผู้เฒ่าผู้มีความชำนาญทั้งการเป่า การแกะเขา ต้มเขา เจาะเขา ทำลั่นสะโน การประกอบสะโนให้แก่ลูกศิษย์ เมื่อได้รับการถ่ายทอดแล้วก็ฝึกหัดและปฏิบัติตามในสิ่งที่รำเรียนมานั้นจนเกิดความชำนาญสามารถ

ถ่ายทอดให้แก่คนอื่น ๆ ได้ แต่เนื่องจากการเป่าสะโนเป็นวิชาที่ยังไม่นิยมนำมาถ่ายทอด หรือมีการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง นอกจากผู้ที่มีความสนใจเป็นพิเศษเท่านั้น และสะโนยังเป็นเครื่องเป่าที่ไม่สามารถใช้เป่าเพื่อผ่อนคลายหรือเพื่อความบันเทิงมากนัก

ปัจจุบันมีการนำสะโนเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนโดยทางโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) นำโดยนายเสถียร พันธงาม ผู้อำนวยการโรงเรียน^{๒๗} พร้อมด้วยคณะครูและกรรมการสถานศึกษาได้ประชุมหารือและมีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้เกี่ยวกับสะโนขึ้นมา จัดเป็นหลักสูตรที่ใช้สอนเด็กนักเรียนในโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) ให้ได้เรียนรู้เกี่ยวกับสะโน ตั้งแต่แรกเริ่มของการเรียนรู้ที่มา การทำสะโน การเป่าสะโน รวมไปถึงกระบวนการการใช้สะโนไปใช้ประกอบกับดนตรี มีท่านร่ายรำประกอบให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างเข้าใจทุกกระบวนการ โดยเฉพาะโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) มีการจัดตั้งกลุ่มนักเรียนเพื่อรับการถ่ายทอดฝึกการเป่าและจัดทำเป็นการฟ้อนรำประกอบการเป่าสะโน มีการนำเครื่องดนตรีอย่างอื่นเข้ามาบรรเลงเช่น กลองยาว ฆ้อง พิณ แคน เบสไฟฟ้า เป็นต้น ทำให้สะโนเปลี่ยนรูปแบบการบรรเลงไปในทิศทางที่แปลกขึ้น คือจากเดิมบรรเลงด้วยความเชื่อตามคติแบบชาวบ้านแต่ปัจจุบันมีการบรรเลงเพื่อการประกวดแข่งขัน

๔.๓.๒. จัดสร้างศูนย์สะโนหัวใจเยอ

โรงเรียนเมืองคง(คงคาวิทยา) ได้เล็งเห็นถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในการอนุรักษ์ พื้นฟูเกี่ยวกับเรื่องของสะโน จึงได้มีการประชุมหารือกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทางงบประมาณมาสร้าง อาคารสะโนหัวใจเยอขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ของการสร้างอันได้แก่ แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับสะโน ซึ่งประกอบไปด้วยภาพเรื่องราวต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการทำสะโนเริ่มตั้งแต่การหาเขา เลือกเขาควาย การต้ม การเจาะรู การใส่ลิ้น การประกอบสะโน การสอนวิธีการเป่าในแต่ละลายเสียง เสียงเร็ว เสียงช้า เป็นที่ฝึกสอนการใช้สะโนประกอบการแสดง รวมทั้งการใช้สะโนประกอบกับเครื่องดนตรีชนิดต่างๆ

ถือได้ว่าอาคารสะโนหัวใจเยอนี้ เป็นแหล่งอนุรักษ์รักษาดนตรีพื้นบ้านสะโนให้สามารถคงอยู่ เป็นเครื่องดนตรีประจำชนเผ่าเยอได้ รวมทั้งยังสามารถสืบสาน ต่อยอด พัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ในทางการศึกษาฝึกปฏิบัติ เสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชนเผ่า เป็นแหล่งที่เชิดหน้าชูตาของโรงเรียน และของชนเผ่าเยอในอำเภอราชไศลไศล ให้เกิดการถ่ายทอดที่เป็นประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลังอย่างแท้จริงได้ และเพื่อทำให้สะโนที่เป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของชนเผ่าเยอ ทำมาจากเขาควาย มีลักษณะการเป่าและเสียงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ให้เป็นดนตรีที่ยังมีชีวิตและสามารถดำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชนเผ่านี้สืบต่อไปได้ ซึ่งในอดีตชาวเยอเชื่อว่าการเป่าสะโนเป็นการเป่าบูชา และเมื่อเป่าสะโนแล้วภูตผีปีศาจ จะไม่มาทำร้าย ปัจจุบันสะโนใช้เป็นเครื่องดนตรีที่สามารถเล่นร่วมกันวงโปงลางวงดนตรีพื้นบ้านและวงดนตรีสากลและพัฒนาเพื่อทำเป็นของฝาก ของที่ระลึกได้อีกด้วย ซึ่งอีกประการหนึ่งนั้นมีเยาวชนเป็นผู้ที่ได้ศึกษาและมีความรู้ด้านสะโนได้พยายามจะสร้างหรือผลิตสะโนออกมาในราคาที่ถูกสามารถหาซื้อได้ง่ายในราคาที่ไม่แพง^{๒๘} ให้เป็นของที่ทรงคุณค่าและเป็นของที่ระลึกแก่แขกที่มาเยี่ยมเยียนที่ศูนย์สะโนหัวใจเยอนี้

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายเสถียร พันธงาม, ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองคง, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายญาณภัทร พุมมา, เยาวชนผู้สืบสานสะโน, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒.

อีกส่วนหนึ่งเพื่อทำให้อุณชนคนรุ่นหลังได้ระลึกนึกถึงผู้ที่มีคุณประโยชน์ต่อชาวเยอในการทำสะโน และเป็นผู้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับสะโน จึงได้มีการทำรูปปั้นของคุณพ่อกิตติ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับสะโนก่อนใครในชุมชนชาวเยออำเภอรราชสีมา ซึ่งรูปปั้นนี้ตั้งอยู่หน้าอาคารศูนย์สะโนหัวใจเยอในโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) เอาไว้เป็นเครื่องระลึกที่ดั่งามแก่อนุชนรุ่นหลังของชาวเยอในราชสีมา

๔.๓.๓. การรักษามรดกภูมิปัญญาด้านสะโน

๑. ทางด้านโรงเรียนเมืองคง(คงคาวิทยา) ซึ่งเป็นสถานศึกษาระดับประถมศึกษาในท้องถิ่นมีการส่งเสริมให้บรรจุกการเป่าสะโนเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนรู้วัฒนธรรมสะโนอย่างต่อเนื่อง^{๒๙}

๒. ทางด้านหน่วยงานด้านวัฒนธรรมได้ส่งเสริมกิจกรรมเกี่ยวกับสะโนอย่างต่อเนื่อง และให้มีการเผยแพร่วัฒนธรรมเป่าสะโนในพื้นที่หมู่บ้านชาวเยอ

๓. ด้านอำเภอมักมีการส่งเสริมให้ประกวดเป่าสะโนในงานศิลปะหัตถกรรมนักเรียนระดับอำเภอและระดับจังหวัดของพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษเป็นประจำทุกปี

๔. ในส่วนของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ โดยกลุ่มงานศิลปะและวัฒนธรรม ได้นำเอาวัฒนธรรมการเป่าสะโนไปประยุกต์เป็นศิลปะการแสดงที่สามารถแสดงโชว์และเผยแพร่สู่สาธารณชนได้อย่างโดดเด่น

๕. เทศบาลราชสีมาได้มีการสนับสนุนกิจกรรมในการเป่าสะโน การใช้วงดนตรีสะโนหัวใจเยอ

๕. มีการจัดเก็บข้อมูลเชิงลึกเพื่อจัดพิมพ์เป็นเอกสารวิชาการที่รวบรวมขึ้นเป็นข้อมูลในการเป็นฐานข้อมูลเรื่องสะโน ทุกเรื่องราวที่มีความเกี่ยวข้องกับสะโน

๔.๓.๔. การส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน

ในส่วนของการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชนในจังหวัดศรีสะเกษนั้น ทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เช่น สภาวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด หอการค้าจังหวัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ได้มีการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับสะโนอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่เป็นประเพณีของท้องถิ่น เช่น งานประเพณีบุญแข่งเรือ งานบวงสรวงพระยาอะตะศิลา งานบวงสรวงปู่ตงภูดิน งานบวงสรวงศาลปู่ตาเมืองราชสีมา เป็นต้น สนับสนุนให้มีการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นโดยโรงเรียนเมืองคงได้นำสะโนไปเป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน (สะโนใจเยอ) สนับสนุนให้มีการพัฒนาในรูปแบบศิลปะการแสดงและส่งเสริมให้มีการนำสะโนมาร่วมแสดงพิเศษในงานต่างๆอย่างต่อเนื่อง เช่น งานเทศกาลดอกคำดวนบาน งานเทศกาลเงาะทุเรียนจังหวัดศรีสะเกษ การประกวดในกิจกรรมสำคัญต่างๆ ตลอดจนการจัดแสดงในงานเทศกาลสำคัญๆที่ทางอำเภอราชสีมา ทางจังหวัด ทางหอการค้าและทางสถานศึกษาจัดขึ้นเป็นประจำ

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายเสถียร พันธังาม, ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองคง, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

๔.๓.๔ วิเคราะห์การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน

จะเห็นได้ว่าการศึกษาศึกษาการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโนสามารถวิเคราะห์ได้ ๔ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านดนตรี

สะโนในสังคมวัฒนธรรมที่มีความใกล้เคียงกัน เช่น ส่วยและเขมรจะใช้สะโน เป็นเครื่องเป่าให้สัญญาณเวลาออกไปคล้องช้าง โดยเสียงสะโนที่เป่าแต่ละครั้งหรือแต่ละเสียง จะมีความหมายเป็นที่รู้จักกันในหมู่คณะ ลักษณะดังกล่าวจึงเหมือนเครื่องดนตรีอย่างหนึ่งของชนเผ่า กะตู ในเขตพื้นที่แขวงสาละวัน ประเทศลาว เรียก ตะโล เป็นเครื่องดนตรีที่ทำจากไม้ไผ่ แต่ตัดตรงกลางกระบอกไม้ไผ่เพื่อทำลิ้นเวลาเป่าจะดูดเข้าหรือเป่าออกก็ได้ ใช้เวลาออกจับช้างเพื่อบอกสัญญาณให้เพื่อนรู้ว่ากำลังเกิดอะไรขึ้น โดยการเป่าแต่ละครั้งแต่ละแบบจะมีความหมายแตกต่างกันไป เช่น เป่าหนึ่งครั้ง กำลังเดินหน้า เป่าสองครั้งเรียกมากินข้าว เป่าติดต่อกันหลาย ๆ ครั้งไม่หยุด หมายถึงกำลังได้รับบาดเจ็บ เป็นต้น

การใช้สะโนของชาวส่วย เขมร และการใช้ตะโลของชาวตะกู อาจกล่าวได้ว่าเป็น รหัสลับ คนที่จะรู้รหัสลับนี้ได้ต้องเป็นพวกเดียวกันเท่านั้น แต่ในสังคมวัฒนธรรมเยอไม่มีความเกี่ยวข้องกับช้างโดยตรงเหมือนชาวเขมร การใช้สะโนของชาวเยอจึงเป็นเครื่องเป่า ที่เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องของการกำเนิด สังข์ การเป่าสะโนจึงเป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์ ที่มีความศักดิ์สิทธิ์แบบสังข์ และใช้ลิ้นแบบเดียวกับสังข์ ชาวเยอยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องเป่านี้ว่า ในโลกนี้มีเครื่องเป่าอยู่ ๓ แบบ ตามความเชื่อของชาวเยอ คือ หอยสังข์ มีพระนารายณ์เป็นผู้สร้างถือว่าเป็นเครื่องเป่าที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด รองลงมาคือสังข์โน (สะโน) เป็นเครื่องเป่าของกลุ่มชนเผ่าเยอ มีความศักดิ์สิทธิ์รองลงมาจากหอยสังข์ เนื่องจากเป็นเครื่องเป่าที่ทำจากเขาควายแต่ใช้ลิ้นสังข์ สุดท้ายคือ แตรสังข์ (แตรเขาสัตว์) เป็นเครื่องเป่าที่ทำจากเขาควายเหมือนกันแต่ไม่ได้ใช้ลิ้นสังข์ คือเป่าจากปลายเขามักจะใช้เป็นสัญญาณในการสื่อสารการเดินทางเรือล้นค้าที่มีน้ำไหลเชี่ยวและสายน้ำมีความคดโค้งจะมีการเป่าแตรสังข์ เพื่อไม่ให้เรือชนกัน ชาวเยอมีนิทานพื้นบ้านเกี่ยวกับการกำเนิดสังข์ และการกำเนิดสะโน คือเรื่อง พระเจ้าสร้างโลกกับความเป็นมาของสังข์และสะโน

โอกาสที่จะสามารถใช้สะโนได้นั้นโดยปกติแล้วสะโนจะถูกนำมาเป่าใน ๒ กรณี คือ ๑. เป่าในเทศกาลแข่งเรือ ในฤดูน้ำหลาก คือช่วงเดือนตุลา-พฤศจิกายน จะเป่าสะโนเพื่อรวมพล คือ เรียกคนมานำเรือลงน้ำ มาฝึกซ้อม ล่องเรือ และขณะทำการแข่งขันจะเป่าสะโนประกอบเสียงฆ้องกลอง ฉาบ กลองเขียร์ ๒. เป่าในพิธีบวงสรวง ในวันเพ็ญเดือนสามของทุกปี ชาวราศีไศลจะประกอบพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณพระยาตากะศิลา ที่บริเวณเมืองคงโคก อันเป็นหลักฐานและโบราณสถานเมืองเก่าที่พระยาตากะศิลาได้สร้างและปกครองในอดีต แต่ต่อมามีผู้สนใจอยากฟังและชมการแข่งสะโนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จึงอนุญาตให้แสดงตามสมควรแก่งาน

๒. ด้านสังคม

ชาวเยอ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี ผีบรรพบุรุษ ดังนั้น จึงมักมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการบวงสรวงผีบ้าน ผีเมือง เพื่อขอพรให้ผีบรรพบุรุษช่วยดูแลปกป้องหมู่บ้านของตน ซึ่งตามหลักความเชื่อของชาวเยอในพื้นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอศิลาลาด สะโน เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม หรือกิจกรรมที่สำคัญเท่านั้น เช่น พิธีกรรมบวงสรวงดอนปู่ตา การบวงสรวงเจ้าพ่อ

ดงภูดิน การแข่งขันเรือของอำเภอศิลาลาด เป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์ (หอยสังข์) สะโนเป็นของศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญ ชาวเยอเชื่อกันว่า การเป่าสะโนเป็นการเป่าบูชาสังข์ และเมื่อเป่าสะโนแล้วเงือก นาค ภูตผีปีศาจ จะไม่มาทำร้าย พร้อมกันนี้จะทำให้ผีเจ้าป่าเจ้าเขาช่วยดูแลคุ้มครองรักษาชาวบ้านให้อยู่ดีกินดีมีความปลอดภัย ปัจจุบันการเป่าสะโน ได้มีการดัดแปลงมาเป็นศิลปะการรำ ซึ่งสามารถชมการแสดงได้มากขึ้น ไม่เหมือนในอดีตที่ต้องรอให้มีการบวงสรวงเท่านั้นจึงจะได้ชมได้ฟัง นอกจากนี้แล้วก็มีการนำดนตรีอื่นมาประกอบ เช่น กลอง แคน ฆ้อง และคิดค้นท่ารำที่ถ่ายทอดเรื่องราวของชนเผ่าเยอในการเดินทางมาตั้งรกราก และแสดงถึงวิถีชีวิตของชุมชนชาวเยอในศิลาลาด ซึ่งปัจจุบันมักจะได้รับเชิญไปแสดงในงานต่าง ๆ เช่น งานวันอนุรักษ์ท้องถิ่นอำเภอศิลาลาด กิจกรรมด้านวัฒนธรรมของอำเภอ ตำบล นอกจากนี้ยังเคยเข้าร่วมกิจกรรม วันสาธารณสุขของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดศรีสะเกษอีกด้วย

๓. ด้านภูมิปัญญา

ชุมชนให้ความสำคัญกับมรดกทางภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมสะโน โดยมีการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับสะโนอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่เป็นประเพณีของท้องถิ่น เช่น งานประเพณีบุญแข่งเรือ งานบวงสรวงพญากะตะศิลา งานบวงสรวงปู่ดงภูดิน งานบวงสรวงศาลปู่ตาเมืองราชสีไศล เป็นต้น สนับสนุนให้มีการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นโดยโรงเรียนเมืองคงได้นำสะโนไปเป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน (สะโนใจเยอ) สนับสนุนให้มีการพัฒนาในรูปแบบศิลปะการแสดง และส่งเสริมให้มีการนำสะโนมาร่วมแสดงพิเศษในงานต่างๆอย่างต่อเนื่อง เช่น งานเทศกาลดอกคำءวนบาน งานเทศกาลเงาะทุเรียนจังหวัดศรีสะเกษ การประกวดในกิจกรรมสำคัญต่างๆ ตลอดจนการจัดแสดงในงานเทศกาลสำคัญๆที่ทางอำเภอราชสีไศล ทางจังหวัด ทางหอการค้าและทางสถานศึกษาจัดขึ้นเป็นประจำ

การก่อตั้งวงดนตรีสะโนใจเยอขึ้นมา นั้น นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไปแล้วก็ยังสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้อีกด้วย นายวิฑิต กตะศิลา ผู้ริเริ่มก่อตั้งวงสะโนใจเยอ กล่าวว่า "การก่อตั้งวงสะโนใจเยอ มีจุดประสงค์เพื่อต้องการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงแบบชาวเยอให้คงอยู่คู่ลูกคู่หลานสืบไป นับว่าเป็นการเล่นที่แสดงถึงความสมัครสมานสามัคคีของชุมชน แต่ในระยะหลังมาได้มีการเชิญให้ไปแสดงยังส่วนราชการ หรือหน่วยงานต่างๆ ทำให้เด็ก และชาวบ้านที่แสดงอยู่ในวงมีรายได้พิเศษ นอกจากการประกอบอาชีพหลักมากยิ่งขึ้น

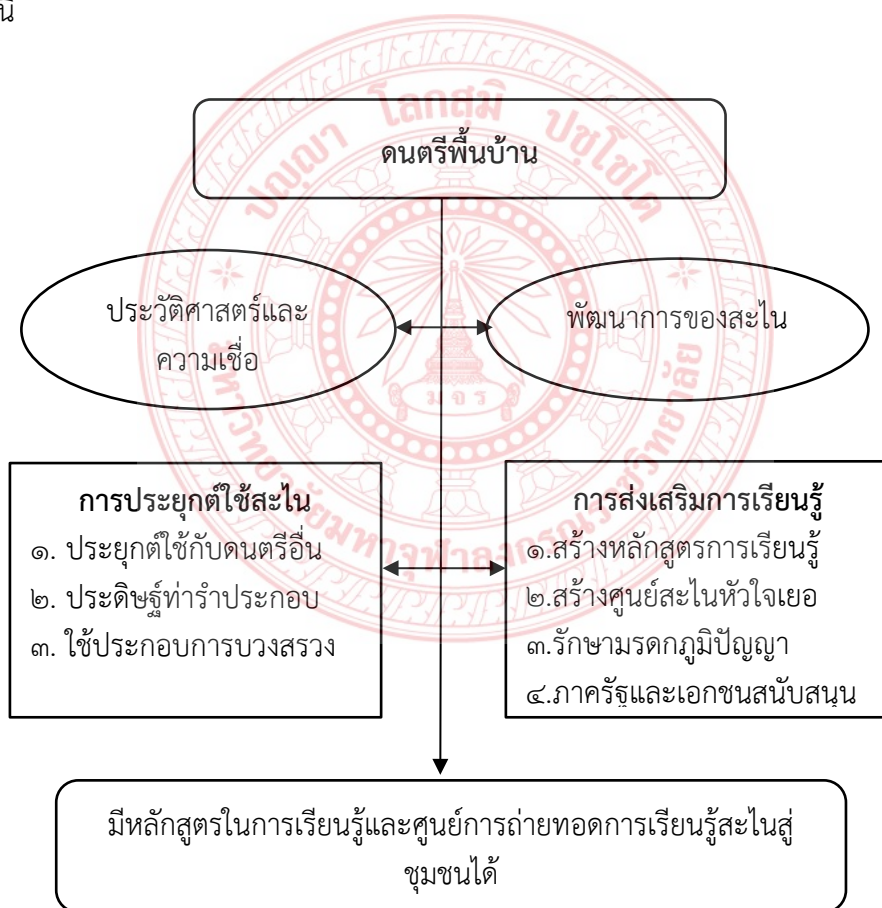
๔. ด้านวิถีวัฒนธรรม

สะโน เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งของชาวเยอในพื้นที่อำเภอราชสีไศล การรวบรวมสืบค้นข้อมูลด้านดนตรีและศิลปะการแสดงของท้องถิ่น เป็นการแสดงให้เห็นว่าความเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่กำลังได้รับความสนใจจากหน่วยงานระดับชาติที่เห็นความสำคัญของความมั่นคงของชาติผ่านอัตลักษณ์และมรดกภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่น เพราะวัฒนธรรมเสียงสะโนของชาวเยอในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษมีความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นทั้งท่วงทำนองและการประยุกต์สู่กิจกรรมด้านศิลปะการแสดง สามารถสร้างสุนทรียภาพด้านดนตรี ชาวจังหวัดศรีสะเกษยังมีความภาคภูมิใจต่อวัฒนธรรมเสียงสะโนที่มีความเป็นเอกลักษณ์และสามารถนำมาเป็นสื่อแสดงตัวตนทางวัฒนธรรมผ่านเสียงสะโนในฐานะที่มรดกภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดง และเสียงสะโนของชาวเยออำเภอราชสีไศล จังหวัดศรีสะเกษ ยังสร้างชื่อเสียงโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ได้มีการนำ

วัฒนธรรมเสียงสะโนไปปรับประยุกต์เป็นการแสดงที่มีความโดดเด่นและงดงามจนได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับหนึ่งในการประกวดดนตรีพื้นบ้านชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๖ และได้เข้าร่วมเผยแพร่วัฒนธรรมเสียงสะโนรายการคนไทยขึ้นเทพ จะทำให้ สะโน ของชาวเยอ จังหวัดศรีสะเกษได้รับความสนใจอย่างแพร่หลาย

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน จากผลการศึกษาค้นคว้าวิจัยที่ได้ค้นพบทั้งหมดนั้น สามารถนำมาสังเคราะห์เป็นแนวทางในการส่งเสริมการเรียนรู้ดนตรีพื้นบ้าน เพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ และยังเป็นประโยชน์ในภาพกว้างสำหรับชุมชนในด้านตรีพื้นบ้าน(สะโน) สามารถเขียนแผนภาพองค์ความรู้ได้ดังต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ ๔.๖ แสดงองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ความรู้ที่ได้จากการวิจัยที่ได้เก็บข้อมูลทางด้านคุณภาพ โดยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนาของดนตรีพื้นบ้าน สะโนนั้น สามารถสร้างอธิบายได้ดังนี้

คติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน ชาวเยอโบราณมีคำสอนเกี่ยวกับการเป่าสะโนและมีฤดูกาลสำหรับการเป่าสะโนที่สำคัญคือ ถ้าจะเป่าสะโนต้องเป่าตั้งแต่เดือน ๘ ค้อย (เดือนกรกฎาคมจะ

เข้าสิงหาคม) จนถึงเดือนอ้ายค้อย (เดือนธันวาคมจะเข้าเดือนมกราคม) ถ้านอกจากระยะเวลาดังกล่าวห้ามเป่าสะโน เพราะมันจะทำให้ฟ้าผ่ากลางวันหรือเกิดสิ่งไม่ดีต่างๆขึ้นในหมู่บ้าน แต่ถ้าเป่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนจะเป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์และยังเป็นการป้องกันไม่ให้ฟ้าผ่าด้วย ความเชื่อดังกล่าวมักจะพบเห็นในสังคมวัฒนธรรมอีสานทั่วไป เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หากนำมาทำเล่นเพื่อความสนุกสนานโดยไม่รู้จักกาลเทศะย่อมเป็นสิ่งไม่ดี จึงมีกฎข้อห้ามต่างๆไว้ฉะนั้น การเป่าสะโนจึงต้องเป่าเฉพาะโอกาสที่สำคัญหรือในยามที่จำเป็นเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าสะโนคือเครื่องเป่าที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่ใช่ของเล่นที่จะนำมาเป่าเพื่อความสนุกสนาน การเป่าในช่วงระยะเวลาดังแต่เดือนแปดถึงเดือนอ้ายนั้นมีการให้เหตุผลตามความเชื่อว่า เป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์เนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาที่หอยสังข์กำลังผสมพันธุ์ถ้าเป่าในช่วงนี้จะทำให้หอยสังข์มีการเจริญพันธุ์และขยายพันธุ์ดี และอีกอย่างการเป่าสะโนจะทำให้ฝนตก หากเป่าในช่วงนี้ก็จะเป่าเพื่อผลดีต่อพืชพันธุ์น้ำท่าอุดมสมบูรณ์ แต่ถ้าเป่านอกฤดูกาลจะทำให้เกิดความเสียหายแก่ผลผลิตทางการเกษตรโดยเฉพาะข้าวที่จะเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนอ้ายถึงเดือนสามและช่วงนี้เป็นช่วงที่หอยสังข์จำศีลด้วยจึงห้ามเป่าสะโนเสียงของสะโนยังเป็นเสียงที่ศักดิ์สิทธิ์เชื่อว่าสามารถปราบผีได้หากที่ใดมีคำล่ำสือเกี่ยวกับความดูร้ายหรือความเฮี้ยนของผีบางนางไม้ถ้าได้เป่าสะโนบริเวณนั้นจะทำให้ผียอมสยบไม่กล้าอาละวาดหลอกใครอีก

การประยุกต์ใช้ดนตรี ซึ่งนายวิฑิต กตะศิลา ได้นำสะโนมาประกอบกับเครื่องดนตรีชนิดอื่นอันได้แก่ กลอง ฉิ่ง แคน เป็นต้น จัดการก่อตั้งวงดนตรีสะโนใจเยอขึ้นมานั้น นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไปแล้วก็ยังสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้อีกด้วย ซึ่งนายวิฑิต กตะศิลา ผู้ริเริ่มก่อตั้งวงสะโนใจเยอ กล่าวว่า "การก่อตั้งวงสะโนใจเยอ มีจุดประสงค์เพื่อต้องการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงแบบชาวเยอให้คงอยู่คู่ลูกคู่หลานสืบไป นับว่าเป็นการละเล่นที่แสดงถึงความสมัครสมานสามัคคีของชุมชน แต่ในระยะหลังมาได้มีการเชิญให้ไปแสดงยังส่วนราชการ หรือหน่วยงานต่างๆ ทำให้เด็ก และชาวบ้านที่แสดงอยู่ในวงมีรายได้พิเศษ นอกจากการประกอบอาชีพหลักมากยิ่งขึ้น

มีการประดิษฐ์ทำร้ายรำประกอบเพื่อให้การแสดงการเป่าสะโนให้มีรสชาติมีลีลามากยิ่งขึ้น โดยมีการจ้างครูนาฏศิลป์ผู้มีความชำนาญในการคิดทำร้ายรำ มาออกแบบตามความต้องการของชนเผ่าเยอที่จะดำรงรักษาวัฒนธรรมของตน รวมทั้งได้นำสะโนไปเป่าในการบวงสรวงงานพระยาทตะศิลา รำลึกเป็นประเพณีสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกตนเองว่า “ชาวเยอ” หรือ “ญะอ” ในจังหวัดศรีสะเกษ จัดขึ้นเพื่อบวงสรวง ถวายสักการบูชา และรำลึกถึงบุญคุณพระยาทตะศิลา ผู้ก่อตั้งเมืองทตะศิลาและเป็นผู้นำท้องถิ่นคนสำคัญ โดยจะจัดทุกปีในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ณ บ้านหลุบโมก ต.เมืองคง อ.ราชันไศล จ.ศรีสะเกษ

การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน มีการส่งเสริมการเรียนรู้โดยการนำสะโนเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนโดยทางโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) นำโดยนายเสถียร พันธังาม ผู้อำนวยการโรงเรียน^{๓๐} พร้อมด้วยคณะครูและกรรมการสถานศึกษาได้ประชุมหารือและมีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้เกี่ยวกับสะโนขึ้นมา จัดเป็นหลักสูตรที่ใช้สอนเด็กนักเรียนในโรงเรียน

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายเสถียร พันธังาม, ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองคง, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

เมืองคง (คงคาวิทยา) ให้ได้รับรู้เรียนรู้เกี่ยวกับสะโน ตั้งแต่แรกเริ่มของการเรียนรู้ที่มา การทำสะโน การเป่าสะโน รวมไปถึงกระบวนการการใช้สะโนไปใช้ประกอบกับดนตรี มีท่านร่ายรำประกอบให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างเข้าใจทุกกระบวนการ โดยเฉพาะโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) มีการจัดตั้งกลุ่มนักเรียนเพื่อรับการถ่ายทอดฝึกการเป่าและจัดทำเป็นการฟ้อนรำประกอบการเป่าสะโน มีการนำเครื่องดนตรีอย่างอื่นเข้ามาบรรเลงเช่น กลองยาว ฆ้อง พิณ แคน เบสไฟฟ้า เป็นต้น ทำให้สะโนเปลี่ยนรูปแบบการบรรเลงไปในทิศทางที่แปลกขึ้น คือจากเดิมบรรเลงด้วยความเชื่อตามคติแบบชาวบ้านแต่ปัจจุบันมีการบรรเลงเพื่อการประกวดแข่งขัน อาคารสะโนหัวใจเออนี้ เป็นแหล่งอนุรักษ์รักษาดนตรีพื้นบ้านสะโนให้สามารถคงอยู่ เป็นเครื่องดนตรีประจำชนเผ่าเยอได้ รวมทั้งยังสามารถสืบสาน ต่อยอด พัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ในทางการศึกษาฝึกปฏิบัติ เสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชนเผ่า เป็นแหล่งที่เชิดหน้าชูตาของโรงเรียน และของชนเผ่าเยอในอำเภอราชสีห์ไสโลให้เกิดการถ่ายทอดที่เป็นประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลังอย่างแท้จริงได้ และเพื่อทำให้สะโนที่เป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของชนเผ่าเยอ ทำมาจกเขาคาวย มีลักษณะการเป่า และเสียงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ให้เป็นดนตรีที่ยังมีชีวิตและสามารถดำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชนเผ่านี้สืบต่อไปได้ ซึ่งในอดีตชาวเยอเชื่อว่าการเป่าสะโนเป็นการเป่าบูชา และเมื่อเป่าสะโนแล้วภูตผีปีศาจ จะไม่มาทำร้าย ปัจจุบันสะโนใช้เป็นเครื่องดนตรีที่สามารถเล่นร่วมกันวงโปงลางวงดนตรีพื้นบ้านและวงดนตรีสากลและพัฒนาเพื่อทำเป็นของฝาก ของที่ระลึกได้อีกด้วย ซึ่งอีกประการหนึ่งนั้นมีเยาวชนเป็นผู้ที่ได้ศึกษาและมีความรู้ด้านสะโนได้พยายามจะสร้างหรือผลิตสะโนออกมาในราคาที่ถูกลงหาซื้อได้ง่ายในราคาที่ไมแพง ให้เป็นของที่ทรงคุณค่าและเป็นของที่ระลึกแก่แขกที่มาเยี่ยมเยียนที่ศูนย์สะโนหัวใจเออนี้ ซึ่งจังหวัดศรีสะเกษ ทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เช่น สภาวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด หอการค้าจังหวัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ได้มีการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับสะโนอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่เป็นประเพณีของท้องถิ่น เช่น งานประเพณีบุญแข่งเรือ งานบวงสรวงพระยากระตาศิลา งานบวงสรวงปู่ดงภูดิน งานบวงสรวงศาลปู่ตาเมืองราชสีห์ไสโล เป็นต้น สนับสนุนให้มีการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นโดยโรงเรียนเมืองคงได้นำสะโนไปเป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน (สะโนใจเยอ) สนับสนุนให้มีการพัฒนาในรูปแบบศิลปะการแสดงและส่งเสริมให้มีการนำสะโนมาร่วมแสดงพิเศษในงานต่างๆอย่างต่อเนื่อง เช่น งานเทศกาลดอกกล้าดวนบาน งานเทศกาลงะทุเรียนจังหวัดศรีสะเกษ การประกวดในกิจกรรมสำคัญต่างๆ ตลอดจนการจัดแสดงในงานเทศกาลสำคัญๆที่ทางอำเภอราชสีห์ไสโล ทางจังหวัด ทางหอการค้าและทางสถานศึกษาจัดขึ้นเป็นประจำ

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน” เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาคติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน การประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้ และการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน ซึ่งผลของการวิจัยทำให้ทราบว่าดนตรีพื้นบ้านสะโนนั้น มีการเรียนรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน สู่การพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ อย่างยั่งยืน ผู้วิจัยได้สรุปเป็นประเด็นต่าง ๆ จากการที่ได้ทำการวิจัยมา รวมทั้งอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากทฤษฎีที่เกี่ยวกับดนตรีพื้นบ้านด้านคติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน การประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้ และการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน จึงนำเสนอข้อมูลดังนี้

๕.๑.๑ คติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน

คติความเชื่อและพัฒนาการของสะโน ชาวเยอโบราณมีคำสอนเกี่ยวกับการเป่าสะโนและมีฤดูกาลสำหรับการเป่าสะโนที่สำคัญคือ ถ้าจะเป่าสะโนต้องเป่าตั้งแต่เดือน ๘ ค้อย (เดือนกรกฎาคมต่อสิงหาคม) จนถึงเดือนอ้ายค้อย (เดือนธันวาคมต่อเดือนมกราคม) ถ้านอกจากระยะเวลาดังกล่าวห้ามเป่าสะโน เพราะจะทำให้เกิดฟ้าผ่ากลางวันหรือเกิดสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ขึ้นในหมู่บ้าน แต่ถ้าเป่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนจะเป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์และยังเป็นการป้องกันไม่ให้ฟ้าผ่าด้วยความเชื่อดังกล่าวมักจะพบเห็นในสังคมวัฒนธรรมอีสานทั่วไป เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หากนำมาทำเล่นเพื่อความสนุกสนานโดยไม่รู้จักกาลเทศะย่อมเป็นสิ่งไม่ดี จึงมีกฎข้อห้ามต่าง ๆ ไว้ ฉะนั้นการเป่าสะโนจึงต้องเป่าเฉพาะโอกาสที่สำคัญหรือในยามที่จำเป็นเท่านั้น

จึงแสดงให้เห็นว่าสะโนคือ เครื่องเป่าที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่ใช่ของเล่นที่จะนำมาเป่าเพื่อความสนุกสนาน การเป่าในช่วงระยะเวลาตั้งแต่เดือนแปดถึงเดือนอ้ายนั้นมีการให้เหตุผลตามความเชื่อว่าเป็นการเป่าเพื่อบูชาสังข์เนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาที่หอยสังข์กำลังผสมพันธุ์ถ้าเป่าในช่วงนี้จะทำให้หอยสังข์มีการเจริญพันธุ์และขยายพันธุ์ดี และอีกอย่างหนึ่ง การเป่าสะโนจะทำให้ฝนตก หากเป่าในช่วงนี้ก็จะส่งผลดีต่อพืชพันธุ์น้ำท่าอุดมสมบูรณ์แต่ถ้าเป่านอกฤดูกาลจะทำให้เกิดความเสียหายแก่ผลผลิตทางการเกษตรโดยเฉพาะข้าวที่จะเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนอ้ายถึงเดือนสามและช่วงนี้เป็นช่วงที่หอยสังข์จำศีลด้วยจึงห้ามเป่าสะโน เสียงของสะโนยังเป็นเสียงที่ศักดิ์สิทธิ์เชื่อว่าสามารถปราบผีได้ หากที่ใดมีคำล่ำลือเกี่ยวกับความชั่วร้ายหรือความเอียนของผีसानางไม้ถ้าได้เป่าสะโนบริเวณนั้นจะทำให้ผียอมสยบไม่กล้าอาละวาดหลอกใครอีก

๕.๑.๒ การประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้

ในส่วนของ การประยุกต์ใช้ดนตรีที่บ้านสะโนนั้น นายวิฑิต กตะศิลา ได้นำสะโนมา ประกอบกับเครื่องดนตรีหลายชนิดอื่นอันได้แก่ กลอง ฉิ่ง แคน เป็นต้น จัดการก่อตั้งวงดนตรีสะโนใจ เยอขึ้นมาขึ้น นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไปแล้ว ก็ยังสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้อีกด้วย ซึ่งนายวิฑิต กตะศิลา ผู้ริเริ่มก่อตั้งวงสะโนใจเยอ กล่าวว่า "การก่อตั้งวงสะโนใจเยอ มีจุดประสงค์เพื่อต้องการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงแบบชาวเยอให้คง อยู่คู่ลูกคู่หลานสืบไป นับว่าเป็นการเล่นที่แสดงถึงความสมัครสมานสามัคคีของชุมชน แต่ในระยะ หลังมาได้มีการเชิญให้ไปแสดงยังส่วนราชการ หรือหน่วยงานต่างๆ ทำให้เด็ก และชาวบ้านที่แสดงอยู่ ในวงมีรายได้พิเศษ

นอกจากการประกอบอาชีพหลักมากยิ่งขึ้น มีการประดิษฐ์ทำรำรำประกอบเพื่อให้การ แสดงการเป่าสะโนให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น โดยมีการจ้างครูนาฏศิลป์ผู้มีความชำนาญในการคิดทำ รำรำ มาออกแบบตามความต้องการของชนเผ่าเยอที่จะดำรงรักษาวัฒนธรรมของตน รวมทั้งได้นำ สะโนไปเป่าในการบวงสรวงงานพระยาทตะศิลารำลึกเป็นประเพณีสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียก ตนเองว่า “ชาวเยอ” หรือ “ญอ” ในจังหวัดศรีสะเกษ จัดขึ้นเพื่อบวงสรวง ถวายสักการบูชา และ รำลึกถึงบุญคุณพระยาทตะศิลา ผู้ก่อตั้งเมืองกตะศิลาและเป็นผู้นำท้องถิ่นคนสำคัญ โดยจะจัดทุกปีใน วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ณ บ้านหลุมไ้มก ต.เมืองคง อ.ราชีไศล จ.ศรีสะเกษ

๕.๑.๓ การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีที่บ้านสะโน

การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีที่บ้านสะโน มีการส่งเสริมการเรียนรู้โดยการนำสะโน เข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนโดยทางโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) นำโดยนายเสถียร พันธงาม ผู้อำนวยการโรงเรียนพร้อมด้วยคณะครูและกรรมการสถานศึกษาได้ประชุมหารือและมีการ พัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้เกี่ยวกับสะโนขึ้นมา จัดเป็นหลักสูตรที่ใช้สอนเด็กนักเรียนในโรงเรียนเมือง คง (คงคาวิทยา) ให้ได้รู้เรียนรู้เกี่ยวกับสะโน ตั้งแต่แรกเริ่มของการเรียนรู้ที่มา การทำสะโน การเป่า สะโน รวมไปถึงกระบวนการการนำสะโนไปใช้ประกอบกับดนตรี มีทำรำรำประกอบ ให้นักเรียนได้ เรียนรู้เข้าใจทุกกระบวนการ โดยเฉพาะโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) มีการจัดตั้งกลุ่มนักเรียน เพื่อรับการถ่ายทอดฝึกการเป่าและจัดทำเป็นการพ่อนรำประกอบการเป่าสะโน มีการนำเครื่องดนตรี อย่างอื่นเข้ามาบรรเลงเช่น กลองยาว ฆ้อง พิณ แคน เบสไฟฟ้า เป็นต้น ทำให้สะโนเปลี่ยน รูปแบบการบรรเลงไปในทิศทางที่แปลกขึ้น คือจากเดิมบรรเลงด้วยความเชื่อตามคติแบบชาวบ้านแต่ ปัจจุบันมีการบรรเลงเพื่อการประกวดแข่งขัน อาคารสะโนหัวใจเยอนี้ เป็นแหล่งอนุรักษ์รักษาดนตรี พื้นบ้านสะโนให้สามารถคงอยู่ เป็นเครื่องดนตรีประจำชนเผ่าเยอได้ รวมทั้งยังสามารถสืบสาน ต่อยอด พัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ในทางการศึกษาฝึกปฏิบัติ เสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชนเผ่า เป็นแหล่งที่เชิดหน้าชูตาของโรงเรียน และของชนเผ่าเยอในอำเภอราชีไศล ให้เกิดการถ่ายทอดที่เป็น ประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลังอย่างแท้จริงได้ และเพื่อทำให้สะโนซึ่งเป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของชนเผ่าเยอ ทำมาจากเขาควายเป็นลักษณะการเป่าและเสียงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ให้เป็นดนตรีที่ยังมีชีวิตและ สามารถดำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชนเผ่านี้สืบต่อไปได้ ซึ่งในอดีตชาวเยอเชื่อกันว่าการเป่าสะโน เป็นการเป่าบูชา และเมื่อเป่าสะโนแล้วภูตผีปีศาจ จะไม่มาทำร้าย ปัจจุบันสะโนใช้เป็นเครื่องดนตรีที่ สามารถเล่นร่วมกับวงโปงลางวงดนตรีพื้นบ้านและวงดนตรีสากลและพัฒนาเพื่อทำเป็นของฝาก ของที่

ระลึกได้อีกด้วย อีกประการหนึ่งนั้นมีเยาวชนเป็นผู้ที่ได้ศึกษาและมีความรู้ด้านสะโนได้พยายามจะสร้างหรือผลิตสะโนออกมาในราคาที่ถูกสามารถหาซื้อได้ง่ายในราคาที่ไม่แพง ให้เป็นของที่ทรงคุณค่า และเป็นของที่ระลึกแก่แขกที่มาเยี่ยมเยียนที่ศูนย์สะโนหัวใจเยอนี้ ซึ่งจังหวัดศรีสะเกษ ทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เช่น สภาวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด หอการค้าจังหวัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ได้มีการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับสะโนอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่เป็นประเพณีของท้องถิ่น เช่น งานประเพณีบุญแข่งเรือ งานบวงสรวงพระยาทศศิลา งานบวงสรวงปู่ตงภูดิน งานบวงสรวงศาลปู่ตาเมืองราชีไศล เป็นต้น สนับสนุนให้มีการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นโดยโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) ได้นำสะโนไปเป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียน (สะโนใจเยอ) สนับสนุนให้มีการพัฒนาในรูปแบบศิลปะการแสดงและส่งเสริมให้มีการนำสะโนมาร่วมแสดงพิเศษในงานต่างๆอย่างต่อเนื่อง เช่น งานเทศกาลดอกกล้าดวนบาน งานเทศกาลเงาะทุเรียนจังหวัดศรีสะเกษ การประกวดในกิจกรรมสำคัญต่างๆ ตลอดจนการจัดแสดงในงานเทศกาลสำคัญ ๆ ที่ทางอำเภอราชีไศล ทางจังหวัด ทางหอการค้าและทางสถานศึกษาจัดขึ้นเป็นประจำ

๕.๒ อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน ผู้วิจัยได้อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

๕.๒.๑ คติความเชื่อและการพัฒนาการของสะโน

ตามหลักความเชื่อของชาวเยอที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอราชีไศล สะโน เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม หรือกิจกรรมที่สำคัญเท่านั้น คติความเชื่อและการพัฒนาการของสะโน เป็นการเล่าเรื่องราวของการเกิดขึ้นของสะโน และความเชื่อต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสะโน เป็นการแสดงให้เห็นถึงเรื่องราวในอดีต การใช้ประโยชน์ในอดีตของสะโนซึ่งชาวเยอโบราณมีคำสอนเกี่ยวกับการเป่าสะโนและมีฤดูกาลสำหรับการเป่าสะโนที่สำคัญ นอกจากนี้แล้วยังมีการนำสะโนมาเป่าเพื่อบูชาพระแม่ธรณีและพระแม่คงคาในประเพณีการแข่งเรือ (สว่างเรือ) หรือเมื่อมีการเดินทางไกลก็จะมี การเป่าสะโนก่อนออกเดินทางเพื่อให้เกิดโชคดี เดินทางปลอดภัยและได้รับความสำเร็จในการประกอบกิจการต่างๆ โดยเฉพาะถ้าเดินทางกลางป่าก็จะนำสะโนติดตัวไปด้วย เพราะชาวเยอเชื่อว่าสัตว์ป่าทั้งหลายถ้าได้ยินเสียงสะโนแล้วจะไม่เข้ามาทำร้าย และถ้าเป่าสะโนจะเป็นการบอกกล่าวให้ทวยเทวดาอารักษ์ทั้งหลายมาปกป้องดูแลไม่ให้เกิดอันตรายใด ๆ สะโนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งของชาวเยอในพื้นที่อำเภอราชีไศล การรวบรวมสืบค้นข้อมูลด้านดนตรีและศิลปะการแสดงของท้องถิ่น เป็นการแสดงให้เห็นว่าความเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่กำลังได้รับความสนใจจากหน่วยงานระดับชาติที่เห็นความสำคัญของความมั่นคงของชาติผ่านอัตลักษณ์และมรดกภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่น เพราะวัฒนธรรมเสียงสะโนของชาวเยอในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษมีความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นทั้งท่วงทำนองและการประยุกต์สู่กิจกรรมด้านศิลปะการแสดง สามารถสร้างสุนทรียภาพด้านดนตรี^๑ ชาวจังหวัดศรีสะเกษยังมีความภาคภูมิใจต่อวัฒนธรรมเสียงสะโนที่มีความเป็นเอกลักษณ์และสามารถ

^๑ สัมภาษณ์ นายเสถียร พันธังาม, ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา), ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

นำมาเป็นสื่อแสดงตัวตนทางวัฒนธรรมผ่านเสียงสะโนในฐานะที่มรดกภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดง และเสียงสะโนของชาวเยอ อำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ ยังสร้างชื่อเสียงโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ได้มีการนำวัฒนธรรมเสียงสะโนไปปรับประยุกต์เป็นการแสดงที่มีความโดดเด่นและงดงามจนได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับหนึ่งในการประกวดดนตรีพื้นบ้านชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๖ และได้เข้าร่วมเผยแพร่วัฒนธรรมเสียงสะโนรายการคนไทยขึ้นเทพ จะทำให้ สะโน ของชาวเยอ จังหวัดศรีสะเกษได้รับความสนใจอย่างแพร่หลาย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวิชา เชาวศิลป์^๒ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ดนตรีชาวบ้าน: ภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาทผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาดนตรีชาวบ้านอำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท นับเป็นความคิดหรือ ทักษะที่ที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ซึ่งได้แสดงออกในทางความคิดเชิงปฏิบัติการที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อสนองความต้องการทางด้านจิตใจอารมณ์ของคนในสังคมท้องถิ่น

๕.๒.๒ การประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้

วิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนชาวเยอที่ใช้สะโนในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น ต่อมาได้มีการนำสะโนไปร่วมแสดงกับดนตรีชนิดต่างๆ มีการจัดทำรำร่า ประกอบการแสดง และมีการแข่งสะโน ซึ่งเป็นการรำร่าประกอบเครื่องสะโน (แข่งสะโน) ของเผ่าเยอในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีความเชื่อและศรัทธาต่อสายน้ำมูลของชนชาวลุ่มน้ำ เชื่อว่าเจ้าพ่อดงภูดินเป็นผู้ดูแลแม่น้ำแห่งนี้ และคอยบันดาลน้ำให้ผลผลิตของชาวบ้านแถบลุ่มลำน้ำมูลให้อุดมสมบูรณ์ ดังนั้นเพื่อเป็นการตอบแทนจึงมีการสร้างศาลและได้นำเรือยาวมาแข่งขันบวงสรวงถวายศาลเจ้าพ่อดงภูดิน มีศาลตั้งอยู่ที่บ้านฝั่งตำบลหนองแค และมีการสืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน โอกาสที่ใช้จัดแสดง ในงานประเพณีแข่งขันเรือยาวของอำเภอราศีไศลและแสดงได้ทุกโอกาส การแข่งขันเรือยาวของอำเภอราศีไศล จะมีกิจกรรมที่ควบคู่และถือวาศักดิ์สิทธิ์คือการเป่าสะโน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านของชนเผ่าเยอ ที่ทำมาจากเขาสัตว์ โดยเฉพาะเขาควย ทำให้เกิดเสียงโดยการดูดลมเข้าเป็นเครื่องเป่าหรือเครื่องดูดซึ่งชาวเรือใช้เป็นสัญลักษณ์ในการรวมพลให้ฝีพายมีจิตใจอีกเข็มและนัดหมายเวลา ซึ่งปัจจุบันการเป่าสะโนประกอบดนตรีอื่นๆ เช่น พิณ แคน โหวต ซอ เข้าจังหวะดนตรี เป็นต้น นอกจากนี้อำเภอราศีไศลยังได้คิดค้นทำรำประกอบเรียกว่า แข่งสะโน ซึ่งถือได้ว่าเป็นศิลปะการแสดงที่ได้รับการอนุรักษ์ และสืบทอดควบคู่มากับประเพณีการแข่งขันเรือและการเป่าสะโน ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงออกที่สะท้อนภาพอดีตและความเป็นมาของชนเผ่าเยอ และประเพณีการแข่งขันเรือยาวของชาวราชินีไศลเป็นอย่างดี เพื่อสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป โรงเรียนราชินีไศล ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำอำเภอขนาดใหญ่ จึงได้จัดตั้งวงโปงลางลูกพระพิฆเนศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ได้แก่ พิณ แคน โหวต โปงลาง โดยคุณครูนวนอนงค์ จัยสิน ได้ฝึกซ้อมนักเรียนที่มีความชอบและสนใจในดนตรีอีสาน การประยุกต์ใช้ดนตรีเป็นการนำสะโนมาประกอบกับเครื่องดนตรีชนิดอื่น อันได้แก่ กลอง ฉิ่ง แคน เป็นต้น จัดการก่อตั้งวงดนตรีสะโนใจเยอขึ้นมานั้น นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่

^๒ วิชา เชาวศิลป์, ดนตรีชาวบ้าน: ภูมิปัญญาท้องถิ่นอำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยและพัฒนา : มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

สืบไปแล้วก็ยังสามรถสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้อีกด้วยซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของตโนยา ก้อนแก้ว^๓ ได้ทำการศึกษาเรื่องการศึกษาและการพัฒนาวงดนตรีพื้นบ้าน กรณีศึกษาวงแกนนอีสาน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า วงดนตรีแกนนอีสานได้กำเนิดและดำรงอยู่ได้ด้วยการอนุรักษ์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทำให้มีวัฒนธรรมการถ่ายทอดเพิ่มขึ้นมาจากการพัฒนาการและองค์ประกอบในด้านต่าง ๆ ซึ่งการถ่ายทอดในปัจจุบันวงดนตรีพื้นบ้านแกนนอีสานได้เป็นส่วนหนึ่งของสำนักศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามและมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อเป็นตัวอย่างให้กับเยาวชน ทำให้เยาวชนเล็งเห็นคุณค่าและวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน สร้างอาชีพเสริมในระหว่างการศึกษาได้

๕.๓.๓ การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโน

แต่เดิมนั้นกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดวิธีการเป่าสะโนใช้วิธีแบบมุขปาฐะและวิธีครูพักลักจำ โดยการสอนจากรุ่นสู่รุ่นด้วยวิธีการสอน ฝึกหัดกระบวนการต่างๆโดยผู้เฒ่าผู้มีความชำนาญทั้งการเป่า การแกะเขา ต้มเขา เจาะเขา ทำลั่นสะโน การประกอบสะโนให้แก่ลูกศิษย์เมื่อได้รับการถ่ายทอดแล้วก็ฝึกหัดและปฏิบัติตามในสิ่งที่รำเรียนมานั้นจนเกิดความชำนาญสามารถถ่ายทอดให้แก่คนอื่น ๆ ได้ แต่เนื่องจากการเป่าสะโนเป็นวิชาที่ยังไม่นิยมนำมาถ่ายทอด หรือมีการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง นอกจากผู้ที่มีความสนใจเป็นพิเศษเท่านั้น และสะโนยังเป็นเครื่องเป่าที่ไม่สามารถใช้เป่าเพื่อผ่อนคลายหรือเพื่อความบันเทิงมากนัก

ปัจจุบันมีการนำสะโนเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนโดยทางโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) นำโดยนายเสถียร พันธงาม ผู้อำนวยการโรงเรียน พร้อมด้วยคณะครูและกรรมการสถานศึกษาได้ประชุมหารือและมีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้อันเกี่ยวกับสะโนขึ้นมา จัดเป็นหลักสูตรที่ใช้สอนเด็กนักเรียนในโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) ให้ได้รับรู้เรียนรู้เกี่ยวกับสะโน ตั้งแต่แรกเริ่มของการเรียนรู้ที่มา การทำสะโน การเป่าสะโน รวมไปถึงกระบวนการนำสะโนไปใช้ประกอบกับดนตรีมีทำร้ายรำประกอบ ให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างเข้าใจทุกกระบวนการ โดยเฉพาะโรงเรียนเมืองคง (คงคาวิทยา) มีการจัดตั้งกลุ่มนักเรียนเพื่อรับการถ่ายทอดฝึกการเป่าและจัดทำเป็นการฟ้อนรำประกอบการเป่าสะโน มีการนำเครื่องดนตรีอย่างอื่นเข้ามาบรรเลงเช่น กลองยาว ฆ้อง พิณ แคน เบสไฟฟ้า เป็นต้น ทำให้สะโนเปลี่ยนรูปแบบการบรรเลงไปในทิศทางที่แปลกขึ้น คือจากเดิมบรรเลงด้วยความเชื่อตามคติแบบชาวบ้านแต่ปัจจุบันมีการบรรเลงเพื่อการประกวดแข่งขัน ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปิยพันธ์ แสนทวีสุข^๔ ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทางด้านดนตรีพื้นบ้านอีสานผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัยครั้งนี้เป็นสิ่งยืนยันได้ว่าการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างมีระบบจะทำให้ครูผู้สอนสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และหลักสูตรที่สร้างขึ้นสามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสมบูรณ์

^๓ ตโนยา ก้อนแก้ว, การวิจัยและการพัฒนาวงดนตรีพื้นบ้าน กรณีศึกษาวงแกนนอีสาน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยและพัฒนา : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๙), หน้า บทคัดย่อ.

^๔ ปิยพันธ์ แสนทวีสุข และคณะ , การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นดนตรีพื้นบ้านอีสานเรื่องการเป่าโหวด, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการลงพื้นที่ในการทำวิจัยในครั้งนี้ ได้รับความร่วมมือจากประชาชนในพื้นที่เป็นอย่างดี ตลอดถึงผู้รู้ในพื้นที่ได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ให้ความร่วมมือกับผู้วิจัยเป็นอย่างมาก ผู้วิจัยจึงแบ่งข้อเสนอแนะออกเป็น ๒ ด้าน คือ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป โดยมีรายละเอียดดังนี้

๕.๓.๑ เชิงนโยบาย

๑. หน่วยงานภาครัฐที่มีความเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเรียนรู้ในจังหวัดศรีสะเกษ ควรมีแนวทางในการสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านสะโนเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้เกิดความมั่นคงไม่สูญหาย ควรหาแนวทางในการถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชนได้ทุกระดับ และยังรวมไปถึงจัดทำหลักสูตรประจำท้องถิ่นเพื่อให้ง่ายต่อการเข้าถึงและการส่งเสริมการเรียนรู้ดนตรีพื้นบ้าน (สะโน) ให้มีความกว้างไกลเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมากยิ่งขึ้น

๒. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงภาคประชาสังคม ควรมีการตรวจสอบเกี่ยวกับข้อมูลดนตรีพื้นบ้านชนิดอื่น และควรมีนโยบายชุมชนรักษาดนตรีพื้นบ้านสะโนให้สามารถสร้างเยาวชนรุ่นใหม่มาถ่ายทอดความรู้ด้านสะโนได้อย่างยั่งยืน

๕.๓.๒ ในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรทำการศึกษาเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านสะโนของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษให้เป็นรูปธรรม

๒. ในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรทำการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างนโยบายเพื่อการเสริมสร้างเครือข่ายการส่งเสริมการเรียนรู้ดนตรีพื้นบ้านสะโนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดศรีสะเกษ

๓. ในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของคนในชุมชนที่มีต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ในทุกระดับ เพื่อให้เห็นถึงบทบาทของคนในสังคมที่จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ดนตรีพื้นบ้านให้มีความมั่นคงสืบไป

บรรณานุกรม

หนังสือ

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับ
ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ,
๒๕๔๒.
- กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ. **วิถีไทย**. กรุงเทพมหานคร : เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๒.
- กันยา สุวรรณแสง. **จิตวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : บำรุงสาส์น, ๒๕๓๒.
- กิ่งแก้ว อัดถาวร. **คติชนวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : หน่วยศึกษานิเทศก์กรมการฝึกหัดครู โรงพิมพ์คุรุ
สภา, ๒๕๒๐.
- จำเนียร ศิลปวานิช. **หลักและวิธีการสอน**. นนทบุรี: เจริญรุ่งเรืองการพิมพ์, มปป.
- จิตรา วสุวานิช. **จิตวิทยาการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๑.
- เจริญชัย ชนไฟโรจน์. **ดนตรีพื้นบ้านอีสาน**. มหาสารคาม : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๖.
- ชนาธิป พรกุล. **รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และ วิศนี ศิลตระกูล. **ภูมิปัญญาชาวบ้านเทคโนโลยีพื้นบ้านและแหล่ง
วิทยาการชุมชน**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓.
- ธนรัชต์ อนุกุล. **กลองสะบัดชัยในสังคมและวัฒนธรรมชาวเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.
- นवलลอ ทินานนท์. **ศิลปะพื้นบ้านไทย**. กรุงเทพมหานคร : คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
นุชลี อุปถัมภ์. **จิตวิทยาการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี.พี. (๑๙๙๑) จำกัด ,
๒๕๕๕.
- ประดินันท์ อูปรมย์. **ชุดวิชาพื้นฐานการศึกษา(มนุษย์กับการเรียนรู้)** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, นนทบุรี,
๒๕๔๐.
- ประไพ ฉลาดคิด. **หลักการสอน**. กรุงเทพมหานคร: เกษมศรี ซี.พี., ๒๕๔๘.
- ประเวศ วะสี. **การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา**. ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง
ภูมิปัญญาพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๔.
- ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. **จิตวิทยาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดีจำกัด, ๒๕๕๑.
- ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. **มานุษยวิทยากับการศึกษาคหิชาชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , ๒๕๒๕.
- พระครูสิริสุตานุยุต. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ศีลภาสตร์ในพระไตรปิฎก**. ลำพูน: ฌัฐ
พลการพิมพ์, ๒๕๔๘.
- พวงผกา ประเสริฐศิลป์. **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายเอกสารและตำราสถาบันราช
ภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๑.

- พัทธา สายหู. **ลักษณะของชุมชนในสังคมไทย พิมพ์ครั้งที่ ๒.** นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔.
- ไพศาล หวังพานิช. **การวัดผลการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.
- ภาครตร สาขามุละ. **วงโปงลาง : วิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์.** ดนตรีนิพนธ์ : สถาบันราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๔๔.
- มโน พิสุทธิรัตนานนท์. **เอกสารประกอบการสอน วิชาศิลปะพื้นบ้าน.** สงขลา : ภาควิชาทัศนศิลป์ศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, ๒๕๓๙.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **ภาษาไทย : คติชนวิทยาสำหรับครู. หน่วยที่ ๘-๑๕.** นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗.
- มัลลิกา คณานุรักษ์. **คติชนวิทยา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.
- มาลินี จุฑารพ. **จิตวิทยาการเรียนการสอน.** กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๓๗.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- เรืองเดช ปันเขียนชัย. **นิทานพื้นบ้านลาว เล่ม ๑.** นครปฐม. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.
- วิวัฒน์ จุฑะวิภาต. **ศิลปะพื้นบ้าน.** กรุงเทพมหานคร : สิปประภา, ๒๕๔๕
- วิชิต นันทสุวรรณ. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิหมู่บ้าน, ๒๕๔๔.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **ศิลปะชาวบ้าน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖.
- วิโรฒ ศรีสุโร. **ลิมอีสาน.** กรุงเทพมหานคร : เมฆาเพลส, ๒๕๓๖), ๘๖.
- _____ . **ศิลปกรรมพื้นบ้าน. ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน: ศิลปกรรม.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- ศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถกลาง. **ท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น การศึกษาคติชนในบริบท ทางสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๓๗.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีสังคมวิทยา.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- สามารถ จันทรสุรีย์. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๔๓.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๒๕๔๑.
- สำนักส่งเสริมวิชาการและงานทะเบียน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. **คู่มือการจัดระบบการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เทียนวัฒนาพริ้นท์ติ้ง, ๒๕๕๓.
- สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. **หลักภาษาไทย.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐.
- สุพิน บุญชูวงศ์. **หลักการสอน.** กรุงเทพมหานคร: แสงสุทธิการพิมพ์, ๒๕๓๑.

- สมุน อมรวิวัฒน์. **สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- สุรเชษฐ์ จิตวิภูถ. **หลักสูตรและการจัดการมัธยมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๔๒.
- สุรพันธ์ ต้นศรีวงษ์. **วิธีสอน**. กรุงเทพมหานคร: สกายบุ๊คส์, ๒๕๓๘.
- เสนห์ บุญยรักษ์. **คติชนวิทยา**. พิษณุโลก : ภาควิชาภาษาไทย คณะศึกษามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม พิษณุโลก, ๒๕๒๗.
- เสรี พงศ์พิศ. **คืนสู่รากเหง้า**. กรุงเทพมหานคร : เทียนวรรณ, ๒๕๓๘.
- อังกูล สมคะเนย์. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชา สารนิเทศเพื่อการศึกษาขั้นคว่ำ**. นครราชสีมา : สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๒.
- อาภรณ์ ใจเที่ยง. **หลักการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐.
- อารี พันธุ์มณี. **จิตวิทยาการเรียนการสอน**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เลิฟแอนด์ลิฟเพรส จำกัด, ๒๕๓๔.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาชาวบ้าน ๔ ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๐.
- เอกศักดิ์ บุตรลับ. **ครูและการสอน**. เพชรบุรี: สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๗.
- งานวิจัย**
- ดโนยา ก้อนแก้ว. **การวิจัยและการพัฒนาวงดนตรีพื้นบ้าน ภูมิศึกษาวงแคนอีสานมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม**. **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยและพัฒนา : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๙.
- ทรงเดช แสงนิล. **การศึกษาวัฒนธรรมกับดนตรีพื้นบ้านภาคอีสาน: ศึกษากรณีคลองยาวคณะเทพนิมิต**. **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยและพัฒนา : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๙.
- ปรีชา กุลตันและ ดร.ณิ อนุกุล. **ภูมิปัญญาดนตรีร้องเงี้ยวของ นายเซ่ง อาบู่**. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๔.
- ปิยพันธ์ แสนทวีสุข และคณะ. **การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นดนตรีพื้นบ้านอีสานเรื่องการเป่าโหวด**. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗.
- ปิยพันธ์ แสนทวีสุข และคณะ. **การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทางด้านดนตรีพื้นบ้านอีสาน**. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ๒๕๔๗.
- รัตนะ บัวสนธิ์. **สถานภาพและบทบาทของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดพิษณุโลก ที่มีต่อการจัดการศึกษา**. **รายงานการวิจัย**. ๒๕๔๒.
- ลักษณา รอดสน. **การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่อง“เรือ...สายน้ำ... และชีวิตชาวปทุมธานี สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจังหวัดปทุมธานี**. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

- วิชา เซาว์ศิลป์. ดนตรีชาวบ้าน: ภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยและพัฒนา : มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๕๕.
- ศิริพงษ์ นวลแก้ว. การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียน ประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพมหานคร : ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย, ๒๕๔๐.
- สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์. การกระจายอำนาจการจัดการศึกษาสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. รายงานการวิจัย. ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๒.

วารสาร

- มารุต อัมรานนท์. แนวทางในการศึกษาศิลปะพื้นบ้าน. วารสารสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒(๒) : (มกราคม-มิถุนายน), ๒๕๔๓.
- _____ . ศิลปะพื้นบ้านหัตถกรรม, วารสาร มศว ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒(๔) (ม.ค.-มิ.ย. ๒๕๔๒).
- วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ. ศิลปะพื้นบ้าน. วารสาร ศิลปกรรม, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑: (มกราคม-มิถุนายน, ๒๕๔๑).

ภาษาอังกฤษ

- Carroll, John B, "A Model of School Learning" (Teacher College Record, ๑๙๖๓)
- Dollard J and Miller N.E., **Personality and Psychotherapy : An Analysis in Term of Learning Thinking and Culture.**, (New York: McGraw - Hill, ๑๙๕๐).
- Gagne, Robert Mills., **Principles of instructional design**, (New York: Holt Rinchart and Winston, Inc., ๑๙๗๔).
- George J. Mouly., **The Science of Educational Research.**, (New York: Van Nostrand Reinhold company, ๑๙๗๓).
- Hillgard, E.R., **Introduction to Psychology.** (New York: Harcourt Brace and World Inc, ๑๙๗๕).
- Hills, P.J. **A Dictionary of Education**, (London: Routledge And Kegan Payl, ๑๙๘๒).
- Huffman, K., **Psychology in action**, (New York: John Wiley and Sons Inc, ๒๐๐๒).

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์การวิจัย

แบบสัมภาษณ์งานวิจัย เรื่อง

“ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน”

*****

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....นามสกุล..... ฉายา.....
 อายุ..... ระดับการศึกษา..... ตำแหน่ง.....
 ที่อยู่/เลขที่..... หมู่ที่..... บ้าน/วัด..... ตำบล.....
 อำเภอ..... จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์.....
 โทรศัพท์.....
 สัมภาษณ์วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงความคิดเห็น

๑. ประวัติความเป็นมาของสะโน

๑.๑ สะโน มีประวัติความเป็นมาอย่างไร

.....
 .....
 .....

๑.๒ สะโนมีประโยชน์อย่างไร

.....
 .....
 .....

๑.๓ มีวิธีการใช้สะโน อย่างไร

.....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....

๒. การประยุกต์ใช้ดนตรีกับการส่งเสริมการเรียนรู้

๒.๑ จะสามารถนำสะโนไปเป็นเครื่องดนตรีได้อย่างไร

.....
.....
.....
.....

๒.๒ การเป่าสะโนให้เป็นดนตรีนั้น มีวิธีการอย่างไร

.....
.....
.....
.....

๒.๓ สะโนนำไปประกอบกับเครื่องดนตรีอื่น ควรอย่างไร

.....
.....
.....
.....

๓. การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีที่บ้านสะโน

๓.๑ ท่านจะส่งเสริมการเรียนรู้สะโนด้วยวิธีการใด

.....
.....
.....
.....

๓.๒ ท่านจะมีวิธีการอนุรักษ์ดนตรีที่บ้าน สะโน อย่างไร

.....
.....
.....
.....

๓.๓ ท่านจะมีแนวทางในการเผยแพร่ดนตรีที่บ้านอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....
.....

๓.๔ ท่านจะมีแนวทางพัฒนาดนตรีพื้นบ้านให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไปได้อย่างไร

.....

.....

.....

๓.๕ ท่านจะมีแนวทางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ เกี่ยวกับสะโน ให้แก่คนรุ่นหลังได้อย่างไร

.....

.....

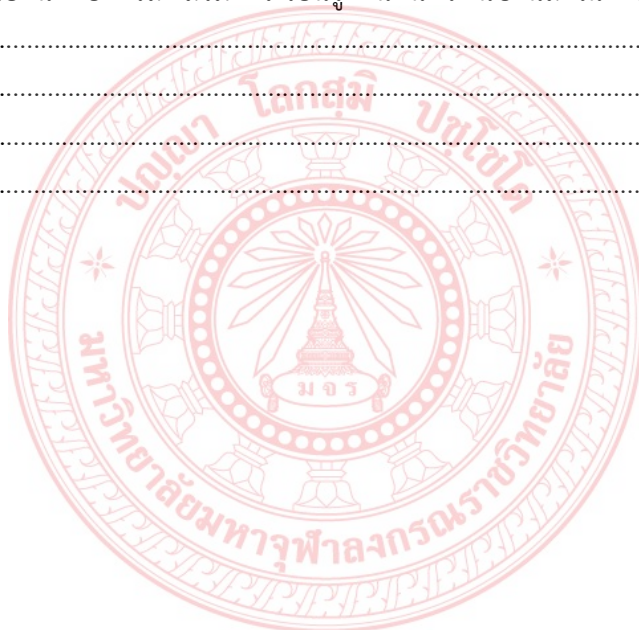
.....

๓.๕ ข้อเสนอแนะต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านสะโนด้านอื่นๆ

.....

.....

.....

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์งานวิจัย

เรื่อง

“ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน”

๑. สัมภาษณ์ นายวิฑิต กตะศิลา, ปราชญ์ชาวบ้าน ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒
๒. สัมภาษณ์ นายบุญมี พันธุ์งาม, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒
๓. สัมภาษณ์ นายสำราญ บุญธรรม, ครูโรงเรียนคงคาวิทยา, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒
๔. สัมภาษณ์ นายเสถียร พันธุ์งาม, ผู้อำนวยการโรงเรียนคงคาวิทยา, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒
๕. สัมภาษณ์ นายญาณภัทร พุ่มมา, เยาวชนผู้สืบสานสะโน, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒.
๖. สัมภาษณ์ นางแก้วมณี กมล, นางรำ, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒.
๗. สัมภาษณ์ นางสิริรัตน์ กตะศิลา, นางรำ, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒.
๘. สัมภาษณ์ นางสาวสมคิด นราวรงค์, นางรำ, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒.
๙. สัมภาษณ์ นายศรัณุธรรม พูนมาก, เยาวชนผู้สืบสานสะโน, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒.
๑๐. สัมภาษณ์ นายอนุชา ศรีชะอุม, เยาวชนผู้สืบสานสะโน, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒.
๑๑. สัมภาษณ์ นายศรายุทธ พรรณโรจน์, เยาวชนผู้สืบสานสะโน, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๒.
๑๒. สัมภาษณ์ นายสมบูรณ์ สัจวร, เยาวชนผู้สืบสานสะโน, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๒.
๑๓. สัมภาษณ์ นายธีรวัฒน์ กมล, เยาวชนผู้สืบสานสะโน, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๒.
๑๔. สัมภาษณ์ นายเจริญ อัดตะโม, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๒.
๑๕. สัมภาษณ์ นายบุญมี คำภากุล, ชาวบ้านผู้สนใจในสะโน, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๒.
๑๖. สัมภาษณ์ นายประไพ วรรณวงษ์, ชาวบ้านผู้สนใจในสะโน, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๒.
๑๗. สัมภาษณ์ นางไพรวรรณ วรรณวงษ์, ชาวบ้านผู้สนใจในสะโน, ๙ ตุลาคม ๒๕๖๒.

ภาคผนวก ข
หนังสือขอสัมภาษณ์

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๙ ตุลาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นาย จิรวัดชน งาม

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง "ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน"

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนุโมทนาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย

อ.เดวิด นิลสัมภพ

นาย จิรวัดชน งาม

๙ ตุลาคม ๒๕๖๒

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๕๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นายศรายุทธ พรรณโรจน์

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง "ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน"

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและขอไม่ทนาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)

หัวหน้าโครงการวิจัย

พินิติให้สัมภาษณ์
ศรายุทธ พรรณโรจน์
(นายศรายุทธ พรรณโรจน์)
๓ มิ.ย. ๖๒

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๕๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นายศรียุทธธรรม พูนมาก

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง “ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน”

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนุโมทนาในทุกศุภเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๔๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นางสาวสมคิด นรารวงศ์

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง “ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน”

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนุโมทนาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๔๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

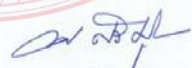
เรียน นางสาวสิริรัตน์ กตะศิลา

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง "ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน"

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนุโมทนาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๔๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

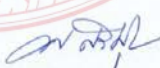
เรียน นางแก้วณี กมล

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง “ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน”

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนุโมทนาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๕๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

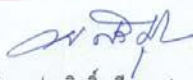
เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นายญาณภัทร ทุมมา

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง “ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน”

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้
จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนุโมทนาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๕๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นายเสถียร พันธุ์งาม

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง “ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน”

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนโมทนาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร

โทร. ๐๘-๑๕๔๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๙ ตุลาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นาย เรือน อัครวิทย์

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง "ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน"

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนุโมทนาในทุกสถานช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย

อัครวิทย์ เรือน
นาย เรือน อัครวิทย์
๙ ต.ค ๒๕๖๒

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๕๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นายสำราญ บุญธรรม

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง "ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน"

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนโมทนาในทุกสัจเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๕๒-๕๑๕๖

ที่พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นายบุญมี พันธังาม

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง “ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน”

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำการวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนโมทนาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๔๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นายวิทิต กตะศิลา

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง "ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน"

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทักวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนุโมทนาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย

(นายวิทิต กตะศิลา)

๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๕๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๙ ตุลาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร หัวหน้า

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง “ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน”

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนุโมทนาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย

๙ ตุลาคม ๒๕๖๒

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๔๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๓ มิถุนายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นายอนุชา ศรีชะอุ่ม

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง "ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน"

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความ เกี่ยวข้องในเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและขอไมทณาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย
ยินดีให้สัมภาษณ์
อนุชา ศรีชะอุ่ม
(นางอนุชา ศรีชะอุ่ม)

3 มิ.ย. 2562

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๔๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๙ ตุลาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน นางไพโรธรรณ อรรถนวงษ์

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง "คนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน"

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและอนุโมทนาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย

อ.ไพโรธรรณ

http://www.ajgms.ac.th

๙ ต.ค ๒๕๖๒

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๔๒-๕๑๕๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

๙ ตุลาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

เรียน หญิง ประไพ อรรถพงษ์

ด้วย ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร และคณะ อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติในการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการวิจัยเรื่อง "ดนตรีพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และการส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน"

ในการนี้ ทางคณะผู้วิจัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย ดังนั้น จึงขอสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อเสริมประเด็นการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รายละเอียดตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบคุณและขอไม่ทนาในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร)
หัวหน้าโครงการวิจัย

ฉันดีใจที่สัมภาษณ์
ประไพ อรรถพงษ์
หญิง ประไพ อรรถพงษ์
๙ ๑๐ ๒๕๖๒

ผู้ประสานงาน : นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร
โทร. ๐๘-๑๕๕๒-๕๑๕๖

ภาคผนวก จ

รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์:

- ด้านวิชาการ
- ด้านเศรษฐกิจ/พาณิชย์/อุตสาหกรรม
- ด้านสังคม/ชุมชน
- ด้านนโยบาย

หน่วยงานร่วมดำเนินการและการบริหารจัดการ:

ประเภท	ชื่อหน่วยงาน	โทรศัพท์	หนังสือยินยอม	จัดการ
	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ	๐๔๕๖๑๗๘๑๑		/

ประโยชน์ที่ได้จากการร่วมมือกับภาคเอกชน:

- พัฒนาบุคลากร
- ถ่ายทอดองค์ความรู้
- แลกเปลี่ยนประสบการณ์และถ่ายทอดเทคโนโลยี
- อื่น ๆ (กรุณาอธิบาย)

หน่วยงานที่นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์:

๑) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ

๒) .....

๓) .....

รายละเอียดการใช้ประโยชน์:

๑. ได้แนวทางในการพัฒนาและส่งเสริมการนำเสนอเพื่อใช้ประกอบการแสดง สร้างความบันเทิง เช่น วงโปงลาง
๒. ได้พัฒนาและต่อยอดการทำสะโน เพื่อเป็นเครื่องดนตรี และเป็นของที่ระลึก
๓. ได้อนุรักษ์สะโนซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษให้อนุชนได้สืบทอดต่อไป

ผนวก จ

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลผลิต (Output) จากงานวิจัย

ประเภทผลงานที่ได้รับ:

- ต้นแบบผลิตภัณฑ์
- ต้นแบบเทคโนโลยี
- กระบวนการใหม่
- องค์ความรู้
- การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์
- การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ
- การพัฒนากำลังคน
- ทรัพย์สินทางปัญญา
- บทความทางวิชาการ
- การประชุม/สัมมนาในระดับนานาชาติ
- การประชุม/สัมมนาในระดับชาติ

ระดับของผลงานที่ได้รับ:

- ระดับอุตสาหกรรม
- ระดับกึ่งอุตสาหกรรม
- ระดับภาคสนาม
- ระดับห้องปฏิบัติการ

รายละเอียดผลงาน:

นำบทความวิจัยตีพิมพ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ

จำนวนผลงาน: ๑   หน่วยนับ: ๑

ผลลัพธ์ (Outcome) ที่ได้ตลอดระยะเวลาโครงการ:

ชื่อผลลัพธ์: การถ่ายทอดองค์ความรู้สะโนในศูนย์การเรียนรู้สะโน

ประเภท:

- เชิงปริมาณ
- เชิงคุณภาพ
- เชิงเวลา
- เชิงต้นทุน

รายละเอียด:

มีการดำเนินการสร้างศูนย์สะเนหัวใจเยอและมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่นักเรียน เยาวชน และบุคคลที่มีความสนใจในเรื่องของสะเน ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสะเนในการประยุกต์ใช้ดนตรีกับส่งเสริมการเรียนรู้ และส่งเสริมการเรียนรู้ด้านดนตรีที่บ้านสะเน

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ:

- ผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศ
- ผลกระทบต่อภาคการผลิตและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง
- ผลกระทบต่อขีดความสามารถทาง วทน.
- ผลกระทบต่อการจ้างงาน
- ผลกระทบต่อสังคม
- ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- เพิ่มความสามารถการแข่งขันของเอกชนที่ร่วมโปรแกรม
- เพิ่มความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
- สนับสนุนให้เกิดวิสาหกิจเริ่มต้น (Startup)

รายละเอียด:

ชาวบ้านใน ๓ หมู่บ้าน ได้เรียนรู้เรื่องดนตรีพื้นบ้านกับการส่งเสริมในวิถีชีวิต ได้เรียนรู้เรื่องเล่นดนตรีสะเนเพื่อความบันเทิงและสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ-นามสกุล

(ภาษาไทย)

นายประสิทธิ์ ศรีสมุทร

(ภาษาอังกฤษ)

MR.PRASIDHI SRISAMUT

ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

สถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐

ประวัติการศึกษา

- ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต(พธ.บ) สาขาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๑๑)
- ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต(ศส.บ) สาขาไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- MASTER OF ARTS. SANKRIT LITERATURE. BANARAS
HINDU UNIVERSITY. (1972)

ประวัติการทำงาน

- พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๑ เป็นครูสอนศีลธรรมและพุทธศาสนา
วันอาทิตย์ วัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๑๑- ๒๕๑๒ เป็นครูสอนศีลธรรมและพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
-พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๒ เป็นอาจารย์ประจำโรงเรียนบาลีเตรียม
อุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
-พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๗ อาจารย์อัตราจ้างวิทยาลัยครูจันทบุรี
-พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘ นักวิชาการมูลนิธิภูมิพล ภูมิภาค
กรุงเทพมหานคร
-พ.ศ. อาจารย์อัตราจ้าง คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนคริน
ทรวิโรฒสงขลา
-พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๔๔ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและ
ภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา
-พ.ศ. ๒๕๔๔ จนปัจจุบันเป็นผู้ประนีประนอมของศาลจังหวัด
ศรีสะเกษ
-พ.ศ. ๒๕๔๔ จนปัจจุบันผู้ประนีประนอมของศาลแรงงานภาค ๓
จังหวัดนครราชสีมา
-พ.ศ. ๒๕๔๕ ถึงปัจจุบัน อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
-วรรณคดีบาลีเกี่ยวกับพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

งานหนังสือ

	-บทที่ ๕ วรรณคดีบาลีปกรณ์วิเสส. วรรณคดีบาลี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗. -ธรรมเนียมไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖. -เล่าไว้ ้วยเกษียณ. สงขลา: เหมการพิมพ์, ๒๕๔๔. -กาลเวลาพิสูจน์คน. สงขลา: เหมการพิมพ์, ๒๕๔๔.
งานวิจัย	การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ (๒๕๖๐) ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บทความวิชาการ	การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ. วารสารการประชุมวิชาการระดับชาตินวัตกรรมและเทคโนโลยีวิชาการ ๒๐๑๗. คณะเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน. ๒๕-๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๐.
ผู้ร่วมวิจัย	
ชื่อ-นามสกุล	พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ(ใจตรง),ดร
(ภาษาไทย)	Phraponsawan Thitiyano(Jaitrong)
(ภาษาอังกฤษ)	อาจารย์ประจำ บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
ตำแหน่งปัจจุบัน	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
สถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๖๗ หมู่ ๒ ตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐
ประวัติการศึกษา	- ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต(พธ.บ) สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๒) - ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (ศน.ม) สาขารัฐศาสตร์การปกครอง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (๒๕๕๔) -ปริญญาเอกพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต(พธ.ด) สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๙)
งานที่ปรึกษาวิชาการ	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
ระดับบัณฑิตศึกษา	กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท
งานวิจัย	การอยู่ร่วมกันอย่างสันติภาพบนวิถีพุทธของประชาชนชนพื้นที่พิพาทชายแดนไทย- กัมพูชา (วิจัยร่วม) (๒๕๕๘) ทุนอุดหนุนการวิจัย จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศึกษาวิเคราะห์การจัดการศึกษาขององค์กรพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างสันติภาพ (๒๕๕๙) ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การเสริมสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดศรีสะเกษ (๒๕๖๐) ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การศึกษาพฤติกรรมและแรงจูงใจในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ (ผู้ร่วมวิจัย) (๒๕๖๐) ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ (ผู้ร่วมวิจัย) (๒๕๖๐) ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษตามแนวพระพุทธรักษา (ผู้ร่วมวิจัย)(๒๕๖๐) ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กระบวนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ (ผู้ร่วมวิจัย) (๒๕๖๑) ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การพัฒนาผลิตภัณฑ์และส่งเสริมสัมมาชีพของหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ในจังหวัดศรีสะเกษ (ผู้ร่วมวิจัย) (๒๕๖๒) ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทความวิชาการ

วิเคราะห์การจัดการศึกษาขององค์กรพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างสันติภาพ. วารสารการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่. ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๐.

ไตรภูมิพระร่วง : จากหลักธรรมสู่อุดมการณ์การปกครอง. วารสารการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๓ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น. ๒๘ มีนาคม ๒๕๕๙.

จุดเริ่มต้นของอาเซียนสี่เหลี่ยมด้วยแนวทางพระพุทธศาสนา.

วารสารพุทธอาเซียนศึกษา ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒. ๒๕๕๙.

ความรักกับการเลือกคู่ : ทศนะทางพระพุทธศาสนา. วารสารวรรณภูมิองแหงพุทธศาสตรปริทรรศน์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๐. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์.

พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ : พระผู้ทรงเป็นพ่อหลวงและครูของแผ่นดิน. วารสารศรีนครลำดวนปริทรรศน์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ.

การเสริมสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดศรีสะเกษ. วารสารการประชุมวิชาการระดับชาติ นวัตกรรมและเทคโนโลยีวิชาการ ๒๐๑๗ คณะเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน. ๒๕-๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๐.

การศึกษาพฤติกรรมและแรงจูงใจในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ. วารสารการประชุมวิชาการระดับชาติ นวัตกรรมและเทคโนโลยีวิชาการ ๒๐๑๗. คณะเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน. ๒๕-๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๐.

การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ. วารสารการประชุมวิชาการระดับชาติ นวัตกรรมและเทคโนโลยีวิชาการ ๒๐๑๗. คณะเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน. ๒๕-๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๐.

การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษตามแนวพระพุทธศาสนา. วารสารการประชุมวิชาการระดับชาติ นวัตกรรมและเทคโนโลยีวิชาการ ๒๐๑๗. คณะเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน. ๒๕-๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๐.

ความสัมพันธ์ของหลักธรรมกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. วารสารการประชุมวิชาการระดับชาติ ๑ และนานาชาติครั้งที่ ๙ วัฒนธรรมเชิงพุทธกับการพัฒนาที่ยั่งยืน วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒-๓ เมษายน ๒๕๖๑.

การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติภาพในสังคมไทย : ตาม
แนวพุทธสันติวิธี. การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัย
ระดับชาติ ราชชมงคลสุรินทร์ ครั้งที่ ๙ “เชื่อมโยงเครือข่ายวิชาการ
ด้วยงานวิจัย” มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขต
สุรินทร์. ๒๙- ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-นามสกุล

(ภาษาไทย)

(ภาษาอังกฤษ)

สถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

ประวัติการศึกษา

งานวิจัย

บทความวิชาการ

พระณัฐพงศ์ วชิรญาโณ (ศรีธา)

Phra Nattaphong Washirayano (Sritha)

วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม ๑๕๔๙ ถนนศรีสุมังค์ ตำบลเมืองใต้
อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, ๓๓๐๐๐

- ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ) สาขารัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๖๑)

การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนใน
จังหวัดศรีสะเกษ (ผู้ร่วมวิจัย) (๒๕๖๐) ทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนใน
จังหวัดศรีสะเกษ. วารสารการประชุมวิชาการระดับชาติ
นวัตกรรมและเทคโนโลยีวิชาการ ๒๐๑๗. คณะเกษตรศาสตร์และ
เทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน.
๒๕-๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๐.

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-นามสกุล

(ภาษาไทย)

(ภาษาอังกฤษ)

สถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

ประวัติการศึกษา

ประวัติการทำงาน

นายชิตวัตน์ ยอดแก้ว

Mr.Chittawat yodkawe

๑๖๘ หมู่ ๘ บ้านอ่องข่า ต.หนองอึ่ง อ.ราชันย์ จ.ศรีสะเกษ
๓๓๑๖๐

- นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง

เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานพิธี (จำปี) ศูนย์อำนวยการพิธี
การศพที่ได้รับพระราชทาน เขต ๑๓ อุบลราชธานี